

КУЛЬТУРА ДОБРОСУСІДСТВА

Частина 3
УЧИМОСЯ, ПРАЦЮЄМО
ТА ВІДПОЧИВАЄМО РАЗОМ.
СУМЩИНА

Робочий зошит для дітей
і матеріали для батьків і педагогів

Робочий зошит для дітей і матеріали для батьків і педагогів до програми «Учимося, працюємо та відпочиваємо разом» інтегрованого спецкурсу «Культура добросусідства» були розроблені у 2007–2009 рр. і адаптовані у 2021 р. в рамках проекту Інформаційно-дослідного центру «Інтеграція та розвиток» за участю науковців і освітян Сумської області

Робочий зошит для дітей і матеріали для батьків і педагогів створені відповідно до програми спецкурсу «Культура добросусідства», яка була схвалена до використання в освітніх закладах України (лист ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» Міністерства освіти і науки України № 22.1/12-Г-366 від 15.06.2018 р.), і надруковані для апробації в ЗЗСО Сумської області

Авторський колектив:

Араджионі Маргарита Анатоліївна, кандидат історичних наук, провідна наукова співробітниця Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, НГО «Інформаційно-дослідний центр “Інтеграція і розвиток”» (м. Київ);

Вознюк Алла Вікторівна, доктор психологічних наук, завідувачка кафедри психології Комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

Особлива подяка за надані матеріали і консультації:

К. В. Алмазниковій, О. В. Банах, О. І. Боярчук, І. В. Бруновій-Калісецькій, О. Б. Дущенко, Р. І. Євтушенко, І. Р. Залізній, Н. В. Захаровій, С. О. Ісмаїлову, В. О. Кіктенку, Ю. Г. Кононенко, Л. Ф. Кравцовій, М. Г. Кузнецовій, О. П. Лабазі, Л. В. Микитюк, К. О. Мірошниковій, Л. В. Огурцовій, Н. Ю. Опенко, Л. П. Повх, Ю. Є. Решетнікову, І. М. Семиволосу, О. К. Смірнову, Д. Статі, Н. М. Трищ, Я. О. Чернишовій, М. І. Чумарній

Рецензенти:

Подліняєва Оксана Олександрівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри освітніх та інформаційних технологій Комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти;

Устименко Аліна Станіславівна, заступниця директора з навчально-виховної роботи, учителька історії Сумського закладу загальної середньої освіти I–III ступенів № 26 Сумської міської ради

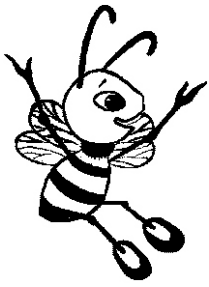
Культура добросусідства. Частина 3 : Учимося, працюємо та відпочиваємо разом. Сумщина : Робочий зошит для дітей і матеріали для батьків і педагогів закладів загальної середньої освіти Сумської області / [автори-укладачі: М. А. Араджионі, А. В. Вознюк]. – К. : ТОВ «Прометей», 2021. – 88 с. : іл. – Англ., болгар., грецьк., га'аузьк., караїм., кримськотат., нім., польськ., ромськ., рос., румун., укр., франц.

ISBN 978-617-7502-06-6

Посібник створений відповідно до програми «Учимося, відпочиваємо та працюємо разом» спеціального курсу «Культура добросусідства». Він призначений для ознайомлення здобувачів/здобувачок освіти і їхніх батьків із ментальними, мовними, релігійними, етнокультурними особливостями людей, які мешкають у Сумській області, для проведення системної виховної роботи, розвитку громадянської освіти, формування соціальних компетентностей, навичок конструктивної комунікації й успішної взаємодії у колективі. Зошит може бути використаний також як методичний посібник і хрестоматія для організації роботи учнів на уроці, під час ранкових зустрічей і годин спілкування, у гуртках і вдома.

© Араджионі М. А., ідея, авторка-укладачка базової версії зошита, 2021

© Араджионі М. А., Вознюк А. В., укладання регіонального компонента, 2021

ВІТАЮ ТЕБЕ!

Це я – твоя весела й надійна подруга бджілка Меліса. Я рада новій зустрічі з тобою, адже вона допоможе нам ще ближче познайомитися. Розгорнувши цей зошит, ми зможемо продовжити наші подорожі дивовижним та неповторним Сумським краєм і величезним захопливим світом, що нас оточує! Наша нова цікава подорож називається «Учимося, працюємо та відпочиваємо разом». Запросімо із собою наші родини, близьких, друзів, сусідів. Разом з ними ми більше дізнаємося про наш край та нашу країну, про людей та природу, що нас оточує. Ти вже знаєш про необхідність і значення дружби та доброго сусідства. Але чи знаєш, якими є справжні друзі/подруги? Як зберегти теплі стосунки між людьми? Ми разом спробуємо знайти відповідь на ці та інші запитання. Ми розповімо одне одному, як підтримка добрих сусідів допомагає подолати будь-які труднощі. Ти дізнаєшся про Великі Книги й видатних учителів людства, про те, як у нашому краї за старих часів і сьогодні люди вчаться, відпочивають і працюють разом. Побувавши на святах своїх сусідів, ти зможеш дізнатися про правила поведінки, заведені в різних культурах, вивчити нові пісні й танці, погратися з друзями в цікаві ігри. Сподіваюся, що допоможу тобі навчитися робити свій відпочинок різноманітним і корисним. А ще ми спробуємо поміркувати разом, як ти можеш допомагати близьким, навіщо тобі вчитися, що тобі цікаво робити і яка професія подобається найбільше. Звичайно ж, я не забула про нові цікаві завдання, що ми виконуватимемо під час подорожей. Хочу нагадати тобі спеціальні позначки, які підкажуть, що потрібно зробити.

виріж,
наклей

напиши,
закінчи
речення

розкажи,
поміркуй
уголос

з'єднай,
обери,
знайди

поміркуй,
дізнайся,
склади, відгадай

словничок

намалюй,
розфарбуй,
домалюй

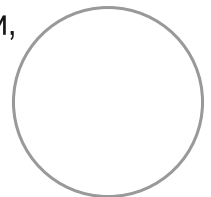

прочитай,
запам'ятай

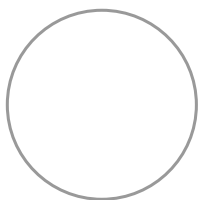
це цікаво,
поради бджілки

Мені дуже хотілося б знати, чи подобаються тобі наші подорожі, тому я попрошу тебе трохи пофантазувати. У колі, яке ти побачиш на початку подорожі, намалюй, з яким настроєм ти прийшов/прийшла на нашу зустріч, а в кружечку в кінці подорожі – з яким настроєм ти її закінчуєш. Що ти будеш малювати – вибери сам/сама: сонечко чи хмаринки, обличчя, смайлики; придумай ще який-небудь символ або просто зафарбуй це коло кольором, який тобі в цю мить подобатиметься найбільше.

Отже, у путь: навчатися, працювати та відпочивати разом!

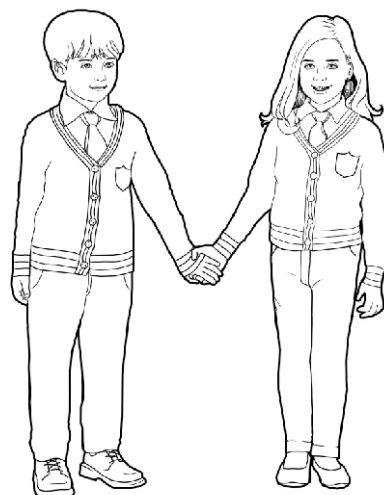
ПРИВІТ! МИ – РАЗОМ!

Вітаю тебе! Прочитай вірш учительки з Полтавщини Оксани Дуценко «Знову разом». Розкажи, чи змінилися за літо твій клас і однокласники та однокласниці.

Літо швидко відлунало
Спогадом прекрасним,
Знов до школи завітали
Колективом класним!
На рік старші стали ми,
Впевнені з'явилися,
Всі суттєво підросли,
За цей рік змінилися.
Про канікули розмов
Ходить безліч в школі,
Разом ми тепер всі знов
В нашій дружній домі.

Нас чекає світ пригод,
Відкриттів цікавих,
Зустрічаємо гуртом
Рік новий на славу!
Особливий, рідний клас,
Радістю він сяє,
Адже кожен тут із нас
Справжніх друзів має.
Уперед! До гарних мрій!
Дружно і завзято!
Знов у вир шкільних подій,
Будем мандрувати.

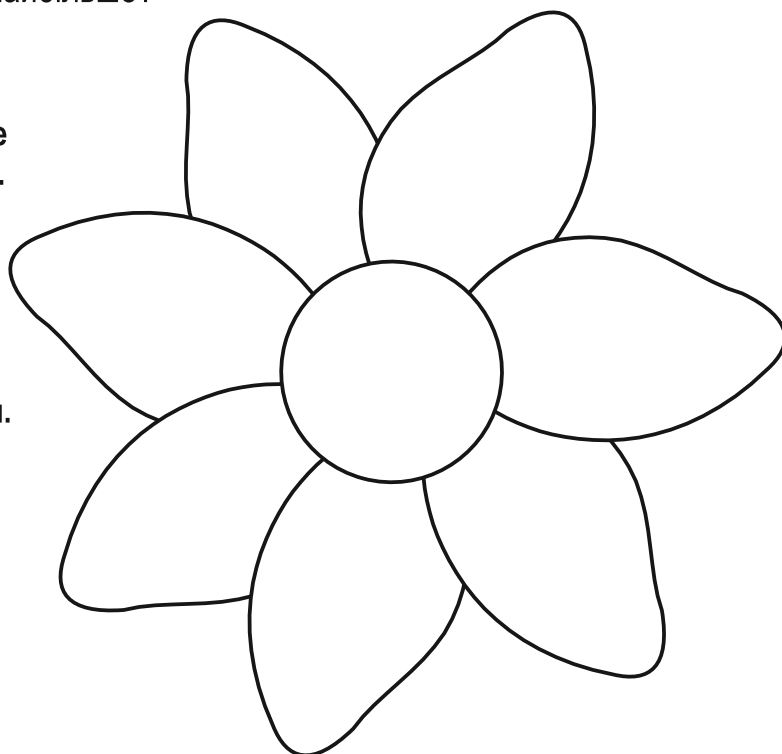

Напевно, за літо ти дуже виріс/виросла і багато чого навчився/навчилася. Принеси до класу твої нещодавно зроблені фотографії й ті, на яких ти – першокласник/першокласниця. Розкажи, що змінилося, яким/якою ти став/стала. Розкажи, як ти провів/провела літо, використовуючи питання-підказки.

Де ти відпочивав (-ла)? Що нового ти побачив (-ла) і дізнався (-лася)? Чого нового ти навчився (-лася)? З ким ти подружився (-лася)? Яка подія, що відбулася під час шкільних канікул, тобі запам'яталася найбільше?

Напиши на пелюстках чарівної квіточки бажання, які були в тебе цього літа. Розфарбуй пелюстки. Якщо якесь твоє бажання раптом не здійснилося, не засмучуйся: воно обов'язково здійсниться в майбутньому, якщо будеш над цим наполегливо працювати.

Навчи однокласників/однокласниць грати в нову гру, про яку ти дізнався/дізналася під час літніх канікул.

Послухай вірш учительки з Київщини Ольги Лабаги.

Я, НІНО, АРМЕН, АЛІ

Ми однолітки малі: Я, Ніно, Армен, Алі. Разом весело росли, Дружно в школу всі прийшли. На уроці чи у грі – Я, Ніно, Армен, Алі. І в театрі чи в кіно – Я, Алі, Армен, Ніно.	Роки швидко промайнуть, Кожен обере свій путь, Але в пам'яті у нас Дружба буде повсякчас. Збережемо її ми Серед літа і зими, Навіть на краю землі, Я, Ніно, Армен, Алі.
---	--

Напиши імена дітей, з якими ти дружиш так само міцно, як дружили герої вірша.

Подумай, навіщо людям потрібно дружити, об'єднуватися, бути разом.

**Прочитай вірш кримського поета Володимира Орлова в перекладі Данила Кононенка.
Як ти гадаєш, чому поет вважає, що «Ми» сильніше, ніж «Я»?**

Слів багато є на світі, Як сніжинок у зими. Та у мене на прикметі Слово «Я» і слово «Ми». «Я» – самотнє, одиноке, З «Я» трапляється морока.	Одному а чи одній Дошкаляє лиходій. Слово «Ми» сильніш, ніж «Я». Ми і друзі, ми – сім'я, Ми – народ, і ми єдині, Ми всі разом – незборимі!
--	---

Подумай і напиши, чого ти хотів/хотіла би навчитися за цей навчальний рік.

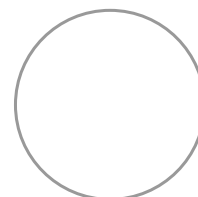

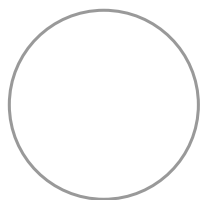

ДРУГ, ДРУЖБА, ЛЮБОВ

Приятель/приятелька – знайома, дружньо налаштована людина

Товариш/товаришка – людина, яка близька кому-небудь за поглядами, родом занять, умовами життя

Спробуй придумати своє визначення до слів «друг» і «дружба», використовуючи слова в смайликах. Які емоції виражають смайлики?

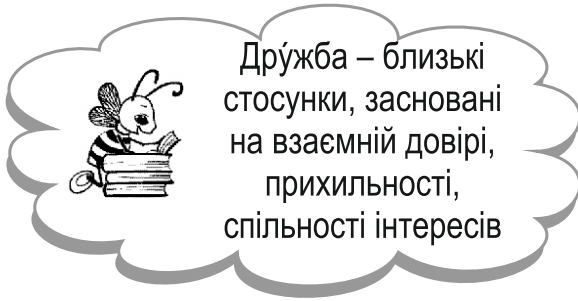

Пригадай героїв мультфільмів та допиши імена їхніх друзів/подруг і приятелів/приятельок.

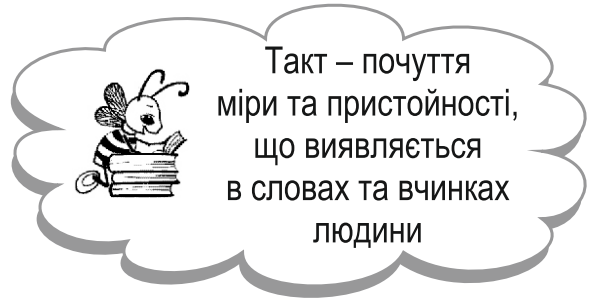
- Аріель («Русалонька») _____
- Джудіт Хопс («Зоотрополіс») _____
- Дорі («У пошуках Дорі») _____
- Котигорошко _____
- Лис Микита _____
- Нулик («Фіксики») _____
- Пітер Пен _____
- Стелла («Світ Вінкс») _____

Розкажи, кого з перерахованих вище героїв мультфільмів можна назвати справжніми друзями, а кого – приятелями або товаришами. Наведи приклади друзів, приятелів або товаришів серед інших казкових героїв, яких ти знаєш.

Дружба – близькі стосунки, засновані на взаємній довірі, прихильності, спільності інтересів

Такт – почуття міри та пристойності, що виявляється в словах та вчинках людини

Прочитай вірш Сергія Михалкова у перекладі Таїсії Ткачук і подумай, чи завжди ти досить тактовний/тактовна зі своїми однокласниками та однокласницями. Що ти можеш зробити, щоб людина, яка чимось відрізняється від інших, почувалася в класі комфортно й невимушено?

ХОРОШІ ТОВАРИШІ

Наш Михась не грається –
Він трохи заїкається.
Так, як інші, – чисто, гарно –
Він не може говорити.
І просити його марно
Те, що каже, повторити.
Важко так йому даються

Всі слова на букву «К»!
Але діти не сміються,
Дружба в класі не слабка!
Ось Михайлик мовить слово –
Інше слово довго ждати...
Та товариші готові,
Якщо треба, почекають!

У давнину в слов'янських мовах слово «друг» означало: «всяка людина іншій людині», «така ж, рівна мені людина». І сьогодні ми часто вживаємо «друг» так, як уживали його наші предки, коли, наприклад, звертаємося до незнайомої людини: «Друже, підкажи, як мені знайти вулицю» чи коли розповідаємо щось одне одному. З часом «другом» почали називати не просто іншу людину, а близьку людину чи доброго знайомого, з яким дуже тісно пов'язані. Поступово з'явилися й нові слова – «дружба», а також «дружелюбність», що означають любов до ближнього, любов друга, налаштованість на мир, злагоду, співпрацю та взаємну допомогу. Під дружбою розуміються тісний зв'язок і взаємна прихильність двох чи більше людей. Справжня дружба – це некорислива, стійка приязнь, заснована на любові та повазі, а погана дружба – це об'єднання людей, засноване на взаємній користі. Щоб дружба була справжньою та міцною, до вибору друзів потрібно ставитися дуже відповідально. Недаремно народна мудрість застерігає: «Нема друга – шукай, а знайшов – не втрачай», «Приятелів багато, та друга нема».

Напиши, які якості, на твою думку, повинен/повинна мати справжній друг чи справжня подруга. _____

_____

_____

Довіра – упевненість
у щирості, сумлінності
та порядності
людини

Порядність –
чесність, вихованість,
нездатність до
поганих вчинків

Знайди у таблиці якості справжнього/справжньої друга/подруги англійською або українською мовами. Порівняй написані слова із тими, що ти написав/написала на стор. 5.

С	К	Х	А	О	Р	К	С	Ж	Б	Е	З	К	О	Р	И	С	Л	И	В	І	С	Т	Ь	В	Л	А	Р
О	Р	О	В	К	І	С	Т	Ь	Б	В	S	U	R	E	N	E	S	S	К	А	Е	А	С	Е	О	Е	К
І	Н	А	Д	І	Й	Н	І	С	Т	Ь	Л	А	Ж	Р	Д	А	К	Л	Ш	Р	Н	С	Л	К	У	С	Т
В	А	П	В	А	Т	О	Л	Е	R	A	N	С	Е	А	О	Ч	У	Й	Н	І	С	Т	Ь	Е	А	Р	І
К	А	Т	А	К	Т	О	В	Н	І	С	Т	Ь	А	К	Б	О	Р	E	N	N	E	S	S	T	L	К	Ф
В	А	Р	О	С	В	А	К	Л	А	Н	Р	І	С	П	Р	А	В	Е	Д	Л	И	В	І	С	Т	Ь	С
К	S	E	N	S	I	T	I	V	E	N	E	S	S	A	O	E	L	K	H	O	N	E	S	T	Y	V	P
О	Н	Д	О	Б	Р	О	З	И	Ч	Л	И	В	І	С	Т	Ь	Л	Д	Г	У	М	О	Р	А	Н	С	К
Д	К	О	І	К	Н	T	G	O	O	D	W	I	L	L	A	P	Ц	У	К	Е	Н	Г	Л	В	П	Р	І
П	Р	Щ	И	Р	І	С	Т	Ь	С	К	Х	А	С	Р	К	Т	Ч	Е	С	Н	І	С	Т	Ь	Ю	С	Т
А	І	Р	К	І	С	А	С	Т	І	Н	А	К	I	N	D	N	E	S	S	К	Е	А	С	П	Р	О	Л
Н	U	M	O	R	T	У	Е	М	Т	О	Л	Е	Р	А	Н	Т	Н	І	С	Т	Ь	Л	А	К	Т	І	В
Ц	У	К	Е	К	Ь	Л	Ц	У	К	Е	Н	Г	Л	В	П	Р	А	С	M	F	A	I	R	N	E	S	S
В	А	П	Р	І	С	А	К	Н	S	E	L	F	L	E	S	S	N	E	S	S	F	L	A	С	M	Р	І

Спробуй на основі прислів'їв, свого особистого досвіду й того, що ти вже дізнався/дізналася під час нашої подорожі, скласти вдома пам'ятку для тих учнів/учениць, які хочуть бути хорошими друзями/подругами й навчитися дружити по-справжньому.

У дружбі або рівним бути, або зовсім не дружити. (Азербайджанське)

Friendship isn't a big thing – it's a million little things. Дружба складається не з чогось одного, а з мільйона різних дрібниць. (Англійське)

Приятел в нужда се познава. Друг перевіряється в біді. (Болгарське)

Κοττακιανός λογαριασμός, παντοτινή αγάπη. Короткі рахунки – довга дружба. (Грецьке)

Dostluk paradan taa raali. Дружба дорожча за гроші. (Гаґаузьке)

Хто і в щасті, і в лиху годину з тобою лишається, тільки той справжнім другом називається. (Індійське)

Мал кьазанма, дост кьазан. Не багатства набувай, а друзів. (Караїмське)

Къусурсыз дост къыдыргъан – достсыз къалыр. Хто друга без недоліків шукає, той ніякого не має. (Кримськотатарське)

Nie ten przyjaciel, co cię chwali, ale ten, co ci prawdę mówi. Не той друг, хто медом маже, а той, хто правду каже. (Польське)

Упрекай друга наедине, а хвали на людях. Докоряй другу наодинці, а хвали на людях. (Російське)

Drumul către casa unui prieten nu este niciodată lung. До будинку друга дорога недовга. (Румунське)

Дружба як дзеркало: розіб'єш – не складеш. (Українське)

Нових друзів май, старих не забувай. (Українське)

Сумлінність –
ґрунтовність, старанність,
чесність у виконанні
своїх обов'язків

Самовідданість –
готовність поступитися
своїми особистими інтере-
сами заради інших людей

Прочитай текст і підкресли, яка буває любов у житті людини.

Що таке любов? Як вона виникає і як довго вона живе? Ці питання турбують багатьох людей на нашій планеті, але точних відповідей на них не може дати жоден учений. Адже любов – це почуття, воно дуже різноманітне й індивідуальне. Тільки одне відомо напевно – справжня любов неможлива без самовідданості й безкорисливості. Якою вона буває? Почуття прихильності, засноване на спільності інтересів, цінностей, на готовності віддати свої сили спільній справі, називають любов'ю до батьківщини, своєї країни, до людей. Схильність, зацікавленість або потяг людини до чого-небудь називають любов'ю до своєї роботи, професії, заняття, наприклад любов до спорту, любов до мистецтва. Таке ж почуття, засноване на взаємній симпатії, близькості, називають братерською любов'ю. Однією з найсильніших є батьківська і материнська любов. Це почуття засноване на спорідненості, бажанні захистити й зберегти свою дитину. Воно закладене природою в кожній живій істоті: і у тварині, і в людині – від самого народження. Любов настільки об'єднує двох різних людей, що робить їх одним цілим, спонукає створювати сім'ю й продовжувати себе в дітях. Незважаючи на те що більшість легенд, пісень та інших чудових творів літератури й мистецтва оспівують любов між чоловіком і жінкою, її можуть відчувати й особи однієї статі. Кохання може бути щасливим і нещасним, взаємним і нерозділеним, але кожне з них, якщо воно справжнє, робить людину кращою, піднесенішою, мудрішою.

Цінність – те, що
дороге, важливе, має
велике значення.
Це може бути слово,
предмет, якість

Безкорисливість –
уміння людини робити
щось, не думаючи про
користь для себе

Бути справжнім/справжньою другом/подругою – це велика робота над собою й відповідальність, тому науки дружби людина вчиться все своє життя. Насильно не можна ні дружити, ні любити. Якщо хочеш із кимось дружити, але тобі не відповідають взаємністю, – не засмучуйся. Учися будувати стосунки з різними людьми й тоді ти обов'язково знайдеш собі хорошого друга чи подругу. Спробуй скористатися для цього складеною тобою або твоїми однокласниками та однокласницями пам'яткою.

Група дослідників з Університету Південної Каліфорнії (США) під керівництвом професора Лео Баскаглія ставила дітям від 4 до 8 років одне і те саме запитання: «Що означає любов?» Прочитай деякі відповіді дітей. Розкажи, яка із них тобі сподобалася найбільше й чому. А як ти міг/могла би відповісти на це питання?

- Любов – це коли ти їси в кафе і віддаєш кому-небудь найбільшу частину своєї смаженої картоплі, не змушуючи його ділитися своєю картоплею чи давати тобі щось натомість (К., дівчинка, 6 років).

- Любов – це коли ти кажеш хлопчику, що тобі подобається його сорочка, і він носить її потім кожного дня (Н., дівчинка, 7 років).

- Любов – це коли моя мама робить каву татові і відпиває ковточок, перед тим як віддати йому чашку, щоб переконатися, що кава смачна (Д., хлопчик, 7 років).

- Любов – це коли твій цуцик лиже тобі обличчя навіть після того, як ти залишила його на самоті весь день (М., дівчинка, 4 роки).

- Любов – це як бабуся і дідусь, які все одно разом навіть після того, як вони вже так довго знають одне одного (Т., хлопчик, 6 років).

Прочитай вірш Степана Жупанина «Наталчина пригода». Як ти б назвав/назвала учинок хлопчика? Чи може ця пригода стати початком дружби між хлопчиком та дівчинкою? Чи може дружба перерости в любов?

Ох невесело Наталці:
Рукавички загубила.
Може, десь лежать у балці, –
Сніжки там з дітьми ліпила.
Ох невесело Наталці:
Не знайшлись вони, пухнасті.

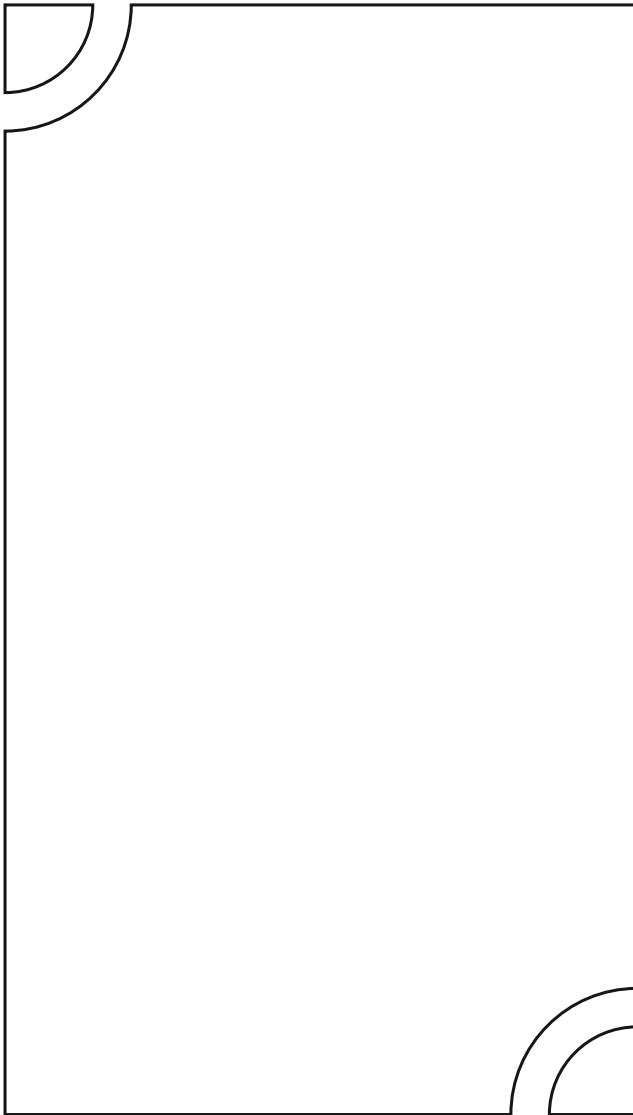
Йде додому – мерзнуть пальці.
Хто pomoже у нещасті?
Стрів її на стежці Вова,
Дівчинку хлопчині жалко.
Рукавички зняв і мовив:
– Ось мої... Погрійсь, Наталко!

Чи знаєш ти, що в різних країнах світу щороку відзначають День любові? В Ізраїлі День любові (Ту Бе-Ав) існував із глибокої давнини й проводився влітку 15 Ава – під час збору винограду. Цього дня дівчата надягали білі сукні й водили хороводи в садах, куди приходили хлопці вибирати собі наречену. Змінюються часи, змінюються звичаї, але й сьогодні в євреїв існує це свято, яке є зручним приводом освідчитися комусь у своєму коханні та запропонувати руку й серце. У Росії був заснований День любові, сім'ї й вірності, який святкується 8 липня, у день Святих Петра та Февронії – православних покровителів сім'ї та шлюбу. Цього дня закохані дарують одне одному ромашки – адже на їхніх пелюстках колись ворожили: «любить – не любить». Румуни 1 березня відзначають Мерцішор – свято весни, але його ще вважають святом кохання. На цей день заведено дарувати китички, сплетені із червоних та білих ниток. У багатьох країнах Європи – в Італії, Іспанії, Україні, Франції та ін. – свято любові відзначається в день Святого Валентина, 14 лютого. Символами його є червоні сердечка – «валентинки». Сьогодні більшість людей світу, незалежно від їхньої релігії й країни проживання, святкують 14 лютого як День закоханих.

Намалюй, як ти собі уявляєш свою майбутню любов – коханого хлопця або кохану дівчину.

Напиши, які якості повинні мати твої кохані.

Шифр – це система знаків, умовний алфавіт для таємного письма

Шифрограма – таємне повідомлення, написане за допомогою шифру

На стор. 84 познайомся із шифром – секретним алфавітом, який я придумала для тебе. Підставляючи нижче замість знаків букви, ти зможеш прочитати моє зашифроване послання.

♡□□□△△ ✕★□□∩○□ □★ □□⊕□◇ –
 ⊕□□★ ∩○★□△ ⊕□□□□ □□△□⊗□↔.
 ♡□□□△△ ○□✕△ □★ □□⊕□◇ –
 ⊕□□□ ∩○★□△ ⊕□□□□ □△□⊗△□.

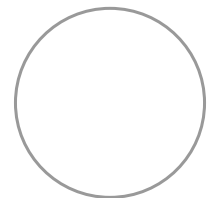

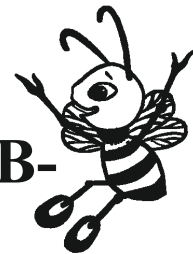

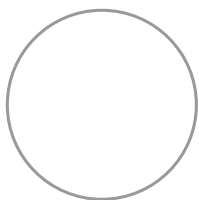

ДРУГ/ПОДРУГА І СУПРОТИВ- НИК/СУПРОТИВНИЦЯ. КОНСТРУКТИВНА ВЗАЄМОДІЯ

Прочитай оповідання. Як ти гадаєш, чому олівцям тепер нецікаво малювати поодинці? Пригадай, де ще ти бачив кольори веселки.

Жили собі олівці. Вони разом розмальовували світ. Одного разу олівці посперечалися. Кожен олівець вважав себе найкращим. Сонце все це бачило. І вирішило воно скласти з олівців смужку з різних кольорів: червоного, помаранчевого, жовтого, зеленого, блакитного, синього, фіолетового. А коли всі олівці з'єдналися, то утворилася веселка. Й олівці зрозуміли, що разом вони можуть створити значно кращу картину, ніж поодинці. І тепер один без одного їм нецікаво малювати.

Прочитай вірш Лідії Огурцової «Друг» і скажи, які якості хлопчика перешкодили йому знайти друзів. Запропонуй героєві вірша декілька порад, які допоможуть йому налагодити стосунки й подружитися з однокласниками та однокласницями.

Ніхто зі мною не хоче дружити,
Але дуже тяжко без друга прожити!
Ну що із того, що цукерки сам з'їв?
Але ж їх ніхто у той час не хотів!
Я всім таємницю чужу розказав –
Так кожний уранці про неї вже знав!

Кепкують, що дуже я плітки люблю, –
Я ж однісіньку правду усім говорю!
А Славка лишив у біді одного,
Та, бач, не образив ніхто і його.
Не хочете всі ви зі мною дружити?
Та як же без друзів я зможу прожити?

ЗАПОВІДІ ДРУЖБИ І ГАРНИХ СТОСУНКІВ

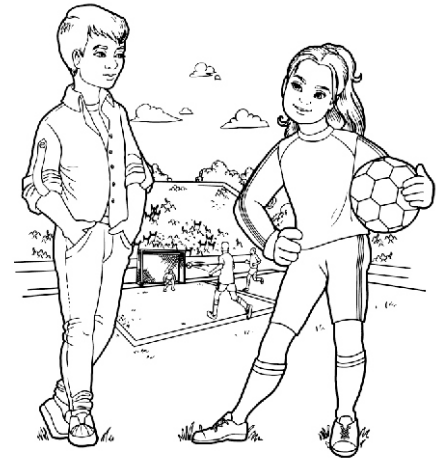
- Привітно вітайся зі всіма, старайся бути люб'язним/люб'язною навіть з неприємними тобі людьми. Співчуйай, помічаючи невдачі інших, намагайся підкреслити те хороше, що є в людях.
- Намагайся бути завжди спокійним/спокійною, хоча в деяких випадках це буде нелегко.
- Не говори погано про когось, хто б це не був/була.
- Постарайся не нав'язувати своїх ідей, смаків, поважай думку інших, спробуй не бути егоїстичним/егоїстичною, не вимагати нічого від друга/подруги, не намагатися його/її «привласнити», поважати його/її особистий простір.
- Якщо ти припустився/припустилася помилки, попроси вибачення, навіть тоді, коли твої слова чи дії зрозуміли неправильно. М'яко виправляй того/ту, хто помиляється, вибираючи найбільш зручний момент та спосіб.
- Намагайся бути терплячим/терплячою до тих, хто тобі надокучає, та вдячним/вдячною всім, хто робить тобі будь-яку послугу.
- Потіш того/ту, хто засмучений/засмучена. Старайся надавати допомогу тим, хто її потребує, не чекаючи вдячності.

Прочитай вірш Оксани Дуценко «Футболістка». Поміркуй, чи може бути справжня дружба між хлопчиками й дівчатками. Що допомагає, а що заважає такій дружбі?

Максимко Наточку привів
На спортивне поле,
Дуже сильно він хотів
Турніру з футболу.
А в команді, як на зло,
Гравця бракувало,
Тож Наталці повезло:
На воротах стала!
Не сподобалось таке
Хлопцям-футболістам.
«Із дівчам – команді “все”:
Друге ззаду місце».

Та Наталочка була
Міцна, мов горішок.
До уваги не взяла
Їхніх слів і трішки!
На воротах, де дівча,
Завдяки старанням
Не пропущено м'яча,
Всім на здивування.
По завершенні змагань,
Вражені рахунком,
Про дівчину без вагань
Всі змінили думку.

Подумай про того, з ким ти дружиш, і запиши відповіді на запитання.

1. Як звати твого найкращого друга чи найкращу подругу? _____
2. Як ви познайомилися? _____
3. Які риси його/її характеру ти цінуєш найбільше? _____
4. Які захоплення має твій друг чи твоя подруга? _____
5. Чому саме цю людину ти вважаєш своїм/своєю найкращим другом або найкращою подругою? _____

Придумай удома невелику казку або оповідання про дружбу й занотуй на окремому аркуші. Порівняй своє оповідання про дружбу з оповіданнями однокласників та однокласниць.

Іноді буває складно знайти спільну мову, домовитися про щось зі своїми рідними або однолітками. Щоб ваше спілкування було конструктивним, спробуй використати таку пораду. Якщо хочеш про щось домовитися або звертаєшся за допомогою, спробуй висловити своє прохання за такою схемою:

1) у чому саме полягає проблема, що тебе хвилює; 2) причини, чому вона виникла, та інші дотичні обставини; 3) які шляхи її вирішення ти сам/сама можеш запропонувати; 4) як ти бачиш її можливе вирішення або чим саме готовий/готова допомогти в її вирішенні, 5) чого саме ти очікуєш від іншої людини – дії, поради тощо.

Наприклад, твоє звернення до близьких могло б звучати так: «Мамусю! Мені потрібно підготуватися до контрольної роботи. Я пам'ятаю, що в попередній контрольній я не з усіма завданнями впорався/впоралася, а ця буде ще складніша. Учителька розповіла, з яких завдань вона буде складатися. Я зараз спробую сам/сама розібратися та виконати ці завдання. А ти зможеш їх перевірити та пояснити мені те, що я не зрозумів/зрозуміла?»

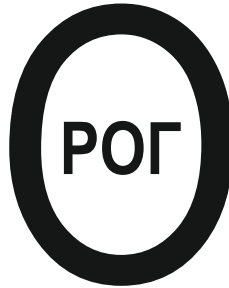
Опонент – у перекладі з латинської «той, хто заперечує щось чи з чимось незгоден»

Союзник – той, хто перебуває в союзі, об'єднується з кимось для досягнення спільної мети

Прочитай на стор. 84 правила розгадки ребусів і спробуй за допомогою комбінації фігур, малюнків, букв або знаків зрозуміти, яке слово заховане в цій загадці.

Рéбус – загадка, у якій слово чи фраза зображені за допомогою комбінації фігур, малюнків, букв чи звуків

Подумай, як би ти пояснив/пояснила, що означає слово, відгадане тобою в ребусі. Які схожі за значенням слова ти знаєш? Придумай ребус до слова «друг/подруга».

Напиши слова «друг», «подруга», «дружба», «любов», «мир» твоєю рідною мовою. Вивчи, як звучать ці слова мовою твого сусіда/сусідки.

Народна мудрість свідчить: «Поганий мир кращий за добру сварку». Прочитай нижче, які слова-синоніми (тобто схожі за значенням) до слова «сварка» я знаю. Спробуй написати низку синонімів до слова «мир».

Мир – _____

Сварка – чвара, незгода, розбрат, суперечка, ворожнеча, нелади, розлад, неприязнь.

Якщо все-таки ти не зміг/змогла уникнути сварки з другом/подругою, спробуй зробити так:

- ☺ Подумай, коли ти почував/почувала себе краще, веселіше: коли ти був/була разом з другом чи подругою чи тепер, коли ти один/одна?
- ☺ Чи справді те, через що ви посварилися, так важливо для тебе і чи варто було через це втратити друга/подругу? Якщо предмет або причина сварки для тебе важливі, може, ти просто не зміг/змогла правильно це пояснити другу/подрузі. Можливо, тебе не зрозуміли і сварка сталася через непорозуміння?
- ☺ Якщо ти не можеш або не хочеш сам/сама зробити перший крок, не відштовхуй свого/свою друга/подругу, якщо він/вона захоче до тебе підійти й обговорити ситуацію. Перш ніж відмовити, подумай, можливо, твоя допомога й підтримка зараз йому/їй дуже потрібні. Пригадай що-небудь хороше, що зробив/зробила для тебе колись твій/твоя друг/подруга.
- ☺ Спробуй використати всі шанси помиритися, адже мати приятеля/приятельку краще, ніж мати супротивника/супротивницю.

У шифрограмі заховане чеське прислів'я. Спробуй його прочитати й записати.

□□□△⊗ ⊕ □□⊙×□□ — □□⊙×□ ⊕□★□□△⊗,
□□□△⊗ ⊕□ □⊕★×□□⊕ — □⊕★×□□⊕ ⊕□★□□△⊗.

Прочитай приказку, яку кажуть діти, коли хочуть помиритися після сварки. Пригадай, які ще мирилки ти знаєш.

Подивися просто в очі:
Я сваритися не хочу.
Я образить не хотів,
Ненароком зачепив.
Просто в очі подивися
І зі мною помирися.

Прочитай правила вирішення суперечок.

1. З'ясуй причину суперечки.
2. Терпляче вислухай співрозмовника/співрозмовницю.
3. Намагайся його/її зрозуміти.
4. Шануй почуття іншої людини.
5. На грубість ніколи не відповідай грубістю.
6. Намагайся уникати того, хто нав'язує сварку.
7. Вирішуй проблеми по-дорослому, без синців.
8. Подумай перед тим, як щось робити.
9. Відповідай за те, що ти робиш.

Прочитай прислів'я. Яке тобі сподобалося найбільше і чому?

- Сговорна дружина планина подвига. Дружна команда може гори зрушити. (Болгарське)
- Погодись на мале – отримаєш більше. (Вірменське)
- Спочатку зміни себе, а потім інших. (Єврейське)
- Терпіння гірке, але плоди його солодкі. (Єврейське)
- Eintracht ernährt, Zwietracht verzehrt. Злагода годує, чвари виснажують. (Німецьке)
- Umiej być przyjacielem, znajdziesz przyjaciela. Хочеш друга знайти – вмій другом бути. (Польське)
- Єкхженесті і пала скамін верито. Одному й за їжею погано. (Ромське)
- Зневіра – море: можеш потонути; рішучість – човен: сядеш і переплинеш. (Румунське)
- Якщо не знаєш людини, придивись до її друга. (Узбецьке)
- Дружної череди і вовк не бере. (Українське)
- Лагідні слова роблять приятелів, а гострі слова – завзятих ворогів. (Українське)

Напиши, що, на твою думку, заважає, а що допомагає в розмові з людиною, з якою ти незгоден/незгодна:

ДОПОМАГАЄ

ЗАВАЖАЄ

<hr/>	<hr/>
<hr/>	<hr/>
<hr/>	<hr/>
<hr/>	<hr/>

Прочитай, які пісеньки придумали дорослі для німецьких хлопчиків та дівчаток, щоб допомогти їм впоратися зі страхом або гнівом – дуже сильними емоціями, які заважають людині у спілкуванні та житті. Ти можеш вивчити їх і в потрібний момент повторювати про себе, аж поки гнів або страх не покинуть тебе.

WUTLIED/ANGSTLIED

Ich kenne einen tollen Spruch,
Den sag ich immer dann,
Wenn ich mal richtig wütend/ängstliche bin,
Hör dir den Spruch mal an.
Wut, Wut hat kein Zweck,
Wut, verschwinde, Wut, geh weg/
Grusel, Grusel, Furcht und Schreck,
Angst, verschwinde, Angst, geh weg.
Jetzt geht es mir schon wieder gut,
Die Wut/die Angst ist aus dem Bauch.
Probier den Spruch doch selber aus,
Bestimmt hilft er dir auch.
(KNISTER)

ПІСЕНЬКА ВІД ГНІВУ/СТРАХУ

Чудову приказку дідусь
Подарував мені.
Коли я гніваюсь і злюсь/
Тоді, коли чогось боюсь,
Пригадую її:
Геть від мене, гнів/страх, іди,
Гнів безцільний, пропади!/
Страх безглуздий, пропади!
І гнів/страх кудись пішов собі,
Веселий знову я.
Хай допоможе і тобі
Ця приказка моя!
(Пер. з нім. О. Тимохіної)

Українці кажуть: «Ліпше мати сто приятелів, ніж одного ворога». Як зробити так, щоб і один супротивник став якщо не приятелем, то хоча б союзником? Спробуй застосувати мої поради, і, я сподіваюся, одним ворогом у тебе стане менше.

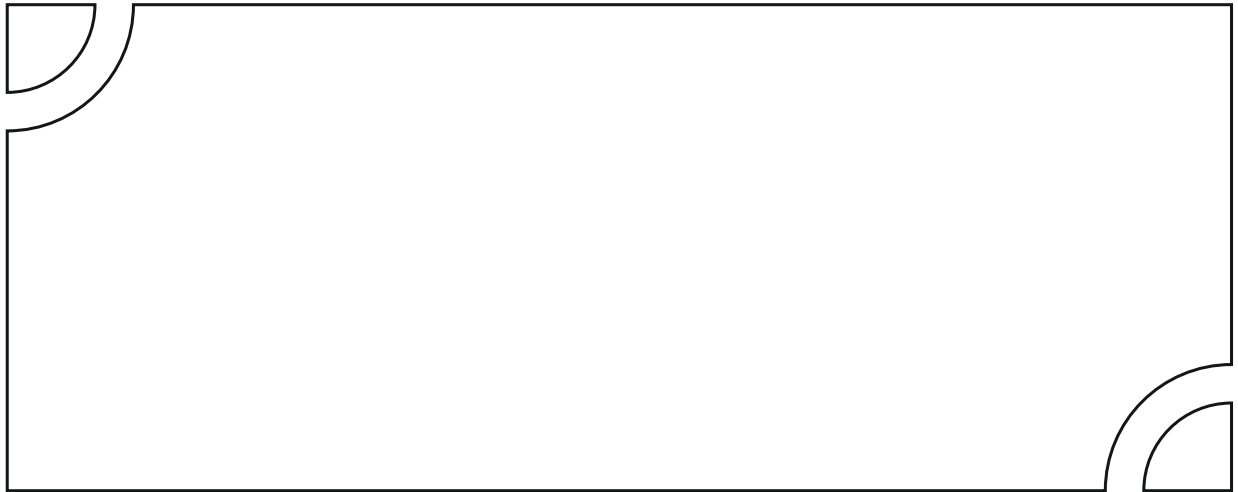
- ☺ Якщо поряд з тобою є людина, яку ти вважаєш за свого/свою супротивника/супротивницю, постарайся на якийсь час забути те, що вас колись посварило. Спробуй побачити в ній не супротивника, а свого опонента, тобто людину, яка лише незгодна з твоїми словами або вчинками, але не бажає тобі зла.
- ☺ Придивися до цієї людини уважніше: хіба вона не схожа на тебе? Спробуй знайти в ній ті риси, що притаманні тобі, а також якісь хороші сторони, яких, можливо, у тебе немає, адже в кожній людині є щось хороше. Можливо, ти побачиш, чого ти міг/могла би у неї навчитися, а чого сам/сама міг/могла би її навчити. Запропонуй своєму/своїй опонентові/опонентці навчити тебе того хорошого, що він/вона вмів й знає, і навчити його/її того, що вмів і знаєш ти.
- ☺ Зробити перший крок для того, щоб помиритися, знайти спільну мову – це не ознака слабкості, а навпаки. Подумай, що б ви вдвох могли зробити краще. Спробуйте разом зробити щось хоча б один раз. Обговори з ним/нею, чи вийшло у вас краще разом, ніж поодиночі. Подумайте, що ще ви могли б робити спільно, адже жити в злагоді та творити краще, ніж сваритися та руйнувати.

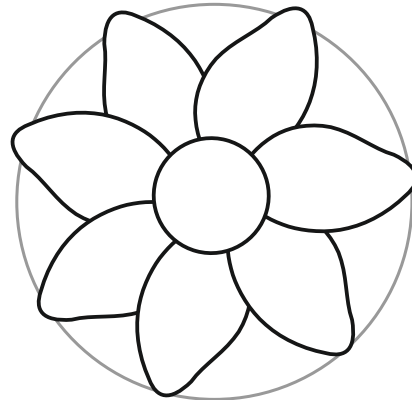
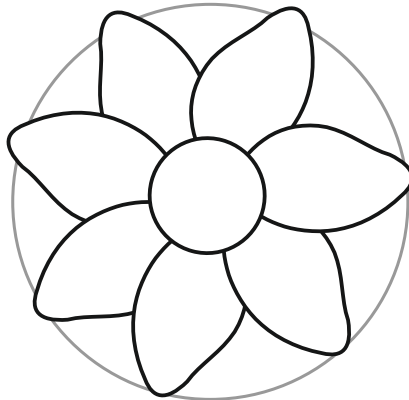

Щоб допомогти собі пробачити другові чи подрузі, спробуй намалювати свій страх, образу або неприязнь. Закресли й прожени їх зі свого життя.

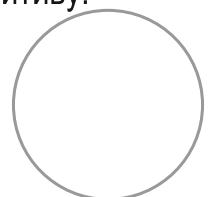
Виріж квіточки на стор. 87, розфарбуй і вручи їх тим однокласникам/однокласницям, з якими ти колись посварився/посварилася, чи тим, кого образив/образила, або тому/тій, з ким хотів/хотіла би налагодити стосунки. Якщо ти отримав/отримала від однокласників та однокласниць такі квіточки, приклей їх тут. Напиши на пелюстках приклеєної квіточки теплі слова для свого/своєї приятеля/приятельки.

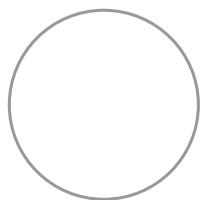

Прочитай вірш Оксани Дущенко «Яка дружба краща». Чи знаєш ти, чому довге сидіння за електронними девайсами (комп'ютером, ноутбуком, планшетом, смартфоном тощо) шкодить твоєму здоров'ю? Як ти ставишся до онлайнного та живого спілкування?

Подружився нещодавно
З комп'ютером вдома,
Відтягнути спроби марні
Зір від монітора.
Три доби висів у неті,
Грався сам з собою,
Доки в нашому дуєті
Не сталося збою!
Закрутилась голова від такого друга,

Шкіра стала геть бліда,
Ще й дзвенить у вухах.
На подвір'я я бігом
Помчав що є сили,
Де із друзями знайшов море позитиву!
Скільки вражень тут відчув,
Багатьма ділився,
Лиш сьогодні я збагнув,
Як мій світ змінився!

ЖЕСТИ Й ПОГЛЯДИ – НІМА МОВА ЛЮДИНИ. ТАНЕЦЬ

Розглянь маски й напиши, які емоції вони виражають.

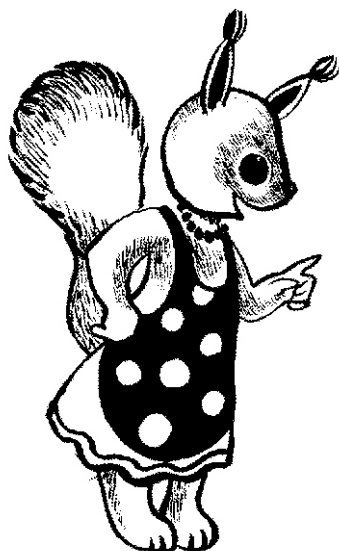

Намалюй обличчя людей, які відчувають щастя, страх, здивування.

Розглянь малюнок і розкажи, кого ти побачив/побачила на ньому і що цей персонаж робить. Як ти дізнався/дізналася, про що говорить герой малюнка? Пригадай, які ще жести ти знаєш, і поясни, що вони означають.

Уяви, що ти й твій/твоя сусід/сусідка по парті – люди, які приїхали з різних країн, і ви спілкуєтеся різними мовами. Спробуйте тільки за допомогою міміки та жестів по черзі розповісти про свою улюблену тваринку. Напиши, що ти зрозумів/зрозуміла з цієї «німої» розповіді, а потім поміняйтеся зошитами й обговоріть результати.

Жест – у перекладі з французької мови означає рух рукою чи інший рух тіла, що супроводжує мовлення, щоб зробити його виразнішим, або зовсім замінює його

Мова жестів – прадавня, найпростіша й універсальна мова, що передає думки, відчуття або будь-яку іншу інформацію за допомогою рухів тіла

Станьте із сусідом/сусідкою по парті спиною одне до одного й по черзі коротко розкажіть одне одному про своє улюблене заняття. Чи легко було слухати співрозмовника/співрозмовницю, стоячи спиною до нього/неї? Спробуй довести, що міміка людини та її жести дуже важливі для спілкування й розуміння іншої людини.

Учені довели, що, спілкуючись з іншою людиною, лише $\frac{1}{3}$ частину інформації ми дістаємо за допомогою мови, слів, а решту, $\frac{2}{3}$, – через міміку, жести, тембр голосу, інтонацію, погляд людини, що говорить. Водночас у різних народів ставлення до жестикуляції неоднакове. Наприклад, протягом однієї години розмови італієць жестикулює в середньому 120 разів, болгарин – 80, естонець і фін – 1–3 рази. Українці за жестикуляцією посідають середнє місце в Європі.

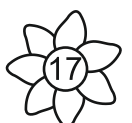

Коротко розкажи сусіду/сусідці по парті, як ти провів/провела учорашній вечір, при цьому попроси його/її уважно дивитися на тебе й поррахувати, скільки разів під час розповіді ти рухав/рухала руками чи ногами. Потім дай можливість зробити те саме сусідові/сусідці й простеж за його/її рухами тіла. Напиши, скільки твоїх жестів помітив/помітила однокласник/однокласниця. _____

Прочитай. Пригадай, які жести ти знаєш і що вони означають.

Спробуй без слів повідомити оточенню: «Я голодний/голодна!», «Мені холодно!», «Мені страшно, я боюся!», «Дай!», «Не хочу!» Приблизно такі ж, як і в тебе, рухи, жести й міміка будуть у мешканців Азії, Африки, Америки, Австралії й інших куточків нашої планети. Саме завдяки цим універсальним, тобто однаковим для всіх, жестам люди можуть розуміти одне одного без слів. Проте в різних народів у мові жестів є немало відмінностей, і це обов'язково треба враховувати під час спілкування, щоб не потрапити в неприємну ситуацію. Наприклад, більшість людей у світі для того, щоб без слів сказати «ні», махають головою зліва направо, а ось у Болгарії цей жест означає «так». Коли ми хочемо без слів сказати «Добре! Усе чудово!», то стискаємо пальці в кулак і піднімаємо вгору великий палець. Цей же жест у багатьох європейських країнах означає цифру 1, у Японії – 5. В Америці так зупиняють машину на дорозі, а от в Австралії, Бангладеш і Греції це вважається за неприємний, образливий жест, який може призвести до сварки або навіть бійки.

Пантоміма – у перекладі з грецької мови «той, що показує; зображує без слів».

Це німа гра, вистава, у якій люди висловлюються не словами, а мімікою, жестикуляцією й пластичними рухами

Тáнець – слово німецького походження, що означає мистецтво пластичних і ритмічних рухів тіла, які здійснюються під музику або без неї

Спробуй за допомогою пантоміми розповісти класу про твого улюбленого кіногероя.

Для того щоб «німа мова» не заважала, а допомагала тобі в спілкуванні з іншими людьми, бажано дотримуватися певних правил.

- ☺ Не слід зловживати жестами, оскільки сильна жестикуляція розсіює увагу твого співрозмовника/співрозмовниці, крім того, вона може змусити людину відійти від тебе подалі, щоб ти випадково її не вдарив/вдарила.
- ☺ Сидячи перед дзеркалом, розкажи собі яку-небудь історію й простеж за своєю мімікою: як відкриваєш рот, наскільки часто облизуєш губи, смакаєш носом або вухами, торкаєшся обличчя руками тощо. Подумай, який це може мати вигляд з боку твого/твоєї співрозмовника/співрозмовниці, і постарайся позбавитися деяких неприємних звичок.
- ☺ Намагайся використовувати тільки ті жести, у значенні яких ти впевнений/впевнена. Ти маєш бути впевнений/впевнена у тому, що твій/твоя співрозмовник/співрозмовниця так само розуміє ці жести й не вкладає в них інший зміст.
- ☺ Якщо ти хочеш зробити приязнішою до себе людину, з якою розмовляєш, ніколи не схрещуй руки на грудях, частіше тримай їх відкритими, долонями догори.

Німа мова нашого тіла – жест – для багатьох людей і народів виявляється зрозумілішою, ніж деякі слова. Вид мистецтва, який використовує цю зрозумілу всім мову, називається «танець». Він виник у сиву давнину й тісно пов'язаний з іншими видами мистецтва – музикою, театром тощо. Народний танець – результат колективної творчості. Створений невідомим автором, він передавався від виконавця/виконавиці до виконавця/виконавиці, від покоління до покоління, з однієї місцевості в іншу.

Рухи ніг, рук, голови й тулуба в народному танці органічно поєднуються, підкоряючись єдиному ритму. Цікаво, що в танці народів Західної Європи основне значення мають рухи ніг, тоді як рухи рук і тулуба ніби акомпанують їм, а в танцях народів країн Сходу основна увага приділяється руху рук і тіла. У народному танці важливий ритм – він чується в музиці та підкреслюється самими танцюристами за допомогою притоптування, плескання в долоні, дзвону кілець, дзвіночків тощо. Багато народних танців виконуються в супроводі народних інструментів, які танцюрист тримає в руках (барабан, бубон, гармошка, кастаньєти, ложки, сопілка тощо). Великий вплив на виконання народних танців справляє костюм: плавності руху вірменської, грузинської або кримськотатарської танцівниці допомагає довга сукня, що закриває ступні ніг; войовничий характер чоловічих кавказьких танців або українського гопака також підкреслюється відповідними костюмами.

Напиши, які назви народних і сучасних танців ти знаєш. Підкресли ті, які ти вмієш танцювати.

Намалюй на окремому аркуші твій улюблений музичний інструмент. Чи вмієш ти грати на ньому? З якими звуками або картинами живої природи ти асоціюєш його звучання? Подумай, якому танцю він може акомпанувати.

Завдання для малих груп. Прочитай вірш Лідії Повх «На свято». Подумай, що тобі найбільш до вподоби: а) бути композитором (тобто вигадувати мелодію), б) бути музикантом (виконувати на інструментах або наспівувати мелодію), в) бути постановником танців (придумати відповідні рухи під мелодію та слова вірша), г) бути танцюристом. Об'єднайся у відповідну групу зі своїми однокласниками й однокласницями і разом спробуйте себе у творчості: виконайте цей танець під створену вами музику.

Туту-тупу, ніжки,
Скок-підскок!
Важко? Анітрішки!
Це ж – танок!
Ручку мені дай-но –
Не впадеш!

– Ти танцюєш файно!
– І ти теж! –
Стрічки-увиванці
Й кептарі...
Мало місця танцю
У дворі!

Туту-тупу, ніжки,
Скок-підскок!
Важко? Анітрішки!
Це ж – танок!

Розкажи, що ти знаєш про балет і бальні танці.

Відвіку танець, як і пантоміма, був невід'ємною частиною народних обрядів і свят. Так, хороводи (від грецького слова «хоро» – танець) виникли як частина обрядового дійства, для того щоб об'єднати, згуртувати людей, дати їм відчутти себе єдиним цілим. Це один із найдавніших видів народного танцювального мистецтва у багатьох культурах світу. Деякі навіть мають схожі назви: «кочарі» – в азербайджанців, вірмен, греків, курдів і турків, «хоро» у болгар, «карагод» у білорусів, «хорон» у греків, «хорумі» у грузинів, «хора» у євреїв, «хоран» у кримських татар, «хора» у молдован і румунів, «хоровод» в українців тощо.

У народних танцях відображені різноманітні сторони життя й діяльності якогонебудь народу, світ його почуттів, ідей і вражень. Люди, що займалися полюванням, тваринництвом, образно й виразно в танці передавали характер і звички звірів, птахів, домашніх тварин, наприклад журавля в білорусів, козла в литовців, перепілки в українців, бичка у фінів тощо.

У людей, що займалися переважно землеробством, виникали танці на теми сільськогосподарської праці, наприклад білоруський танець «лянок» чи «товкачки», кримськотатарський танець пастухів «чобан-ава», латвійський танець женців, молдовський «поама» – танок виноградарів, українські танці – «гречка», «хміль», «бондар», гуцульських дроворубів, естонський – чоботарів.

У танцях народів, життя яких проходило в битвах, були виражені військовий дух, мужність, героїзм, уміння володіти зброєю, відтворені моменти наступу й бою. Приклад – «піричні» танці давніх греків, що поєднують танцювальну майстерність із військово-фехтувальними прийомами, аджарські й грузинські – «хорумі», українські козацькі танці – «гопак», «повзунець» та інші.

Є танці, що виражають шляхетність почуттів, шанобливе ставлення до жінки (грузинський «ткартулі», російська «кадриль», польський «мазур» та ін.).

Деякі народні танці стали широкі відомими, їх танцюють люди в багатьох країнах світу, наприклад «сиртакі» – танець, створений хореографами на основі рухів грецьких народних танців, єврейський «фрейлехс», польський «краков'як», ромська «циганочка», угорський «чардаш» тощо.

Розгадай кросворд – і ти зможеш прочитати по вертикалі назву хороводного танцю, який танцюють діти, коли вітають іменинника.

1. Усесвітньо відомий польський танець, який танцюють, весело підстрибуючи у парах.

2. Найвідоміший український танець, різновид якого став національним видом спорту.

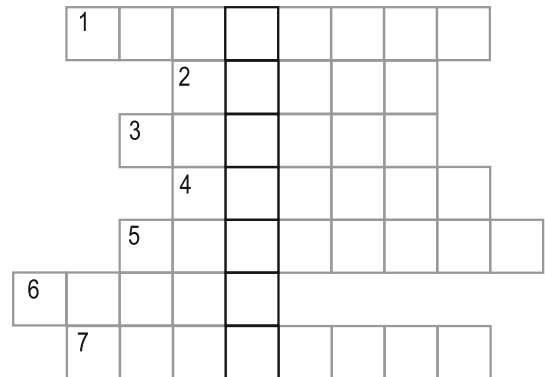
3. Угорський народний танець, який поширили в Східній та Центральній Європі ромські музики, а всесвітньо відомим зробили австрійські композитори – І. Кальман, Й. Штраус, Ф. Ліст та інші.

4. Хороводний танець, який залюбки танцюють азербайджанці, вірмени, греки, курди, лази, турки.

5. Народний білоруський танець, який імітує переробку селянами сільськогосподарської продукції.

6. Народний танець молдован і румунів, який можна танцювати в колі й у парах..

7. Один із найпопулярніших єврейських танців, який більше відомий в нашій країні під назвою «7-40».

Дізнайся й спробуй запам'ятати, як звучать слова «танець» і «потанцюймо» (запрошення до танцю) двома-трьома мовами твоїх сусідів/сусідок. Раптом коли-небудь вони стануть тобі в пригоді на дискотеці! Напиши ці слова своєю рідною мовою.

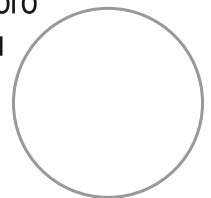

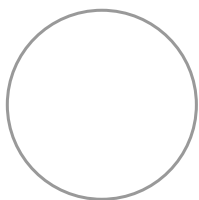

Уміння самовиражатися необхідне кожній людині, а танець – мистецтво, що дозволяє зробити це красиво. Танцювальні заняття сприяють правильному розвитку дихальної системи, поліпшенню координації рухів і обміну речовин. Постійні тренування будуть тримати м'язи організму в тонусі, що зробить постать будь-якої людини красивою, поставу шляхетною, а ходу впевненою. Вони дозволяють знімати стреси, комплекси, приносять оптимізм, упевненість і позитивні емоції. Заняття танцями допомагає самовдосконаленню, відкриває приховані можливості людини, для цього лише потрібно докласти зусиль, запастися терпінням, ніколи не зупинятися і не здаватися. Якщо тобі цікаво буде навчитися танцювати, пошукай в Інтернеті відповідні школи – там ти зможеш вибрати, що тобі до душі – народні танці або брейк, модерн, хіп-хоп та ін.

ПРЕДСТАВНИКИ РІЗНИХ НАЦІОНАЛЬНОСТЕЙ, ЯКІ ЖИВУТЬ З НАМИ ПО СУСІДСТВУ

Об'єднайтеся в групи й прочитайте різні абзаци тексту. Виділіть в абзаці головну думку й розкажіть про неї іншим групам.

Прогуляйся восени в парку або просто походи довкола дерев, що скидають листя. Підніми декілька листочків, що впали з одного дерева, і роздивись їх уважно – діти одного дерева, одного кореня, при всій загальній схожості вони будуть різними! Може, не зовсім збіжаться їхня форма й колір, побачиш різницю в кількості зубчиків по краях листочка, прожилків. Так і люди: вони всі різні, і навіть родичі не завжди схожі одне на одного. Добре це чи погано? Подумай, як було б сумно, якби всі люди мали однакові бажання, думки, звички, обличчя, одяг. Адже найчастіше саме своєю несхожістю ми цікаві одне одному, притягуємо інших людей.

Людина не може жити одна, тому вона завжди прагне об'єднатися з іншими людьми – зі своїми родичами, сусідами, друзями. Коли люди довгий час живуть поруч, розмовляють однією мовою та відчують, що їх багато що об'єднує, і не стільки родинні зв'язки, скільки культура – спільні традиції, свята, цінності, пережиті разом біди й радощі, – вони поступово зближуються одне з одним і починають відчувати себе одним великим колективом. Так за старих часів утворювалися різні спільноти людей – племена й навіть народи. А належність до якої-небудь певної народної культури почали називати національністю. У наш час усі громадяни України є українцями за країною проживання, але серед нас є українці, які вважають своєю рідною не тільки власне українську народну культуру, а також албанську, болгарську, вірменську, грецьку, гагаузьку, єврейську, кримськотатарську, польську, ромську, російську та ін.

Якщо продовжувати порівнювати світ живої природи і світ людей, то можна уявити собі, що дерево одного виду, наприклад липа чи клен, – це як один великий рід. Його коріння – це його давні предки. Гілки цього дерева – це сім'ї, покоління, а листочки – це близькі або далекі родичі. Коли таких дерев багато, ми називаємо їх гаєм або парком. А от коли багато таких схожих між собою родів живуть разом, ми називаємо їх народом. І як неповторний кожен листочок на дереві, так і неповторна кожна людина. Так само як неповторна й унікальна кожна людина, так неповторна й унікальна культура кожного народу.

У природному лісі (тобто створеному природою, а не людьми) не буває дерев тільки одного виду, так само і в одній країні та навіть в окремих її куточках рідко можна зустріти представників тільки однієї культури. Наша Сумська область не виняток: і в давнину, і сьогодні тут мешкають представники різних культур. Так само, як всі народи, що проживали колись у нашому краї, прагнули залишити після себе якийсь добрий слід на цій землі, так і сучасні мешканці нашого краю продовжують працювати на користь спільного дому. Але затишок і благополуччя в нашій спільній оселі можливі лише тоді, коли в ній пануватимуть мир, злагода й співпраця між усіма людьми, незалежно від кольору їхньої шкіри, очей, від їхньої рідної мови, культури та релігії.

Розкажи, чи є серед твоїх знайомих, приятелів/приятельок або друзів чи подруг представники різних національностей. Як ти думаєш, що у вас спільного, а в чому вони на тебе несхожі? Чим ці люди цікаві тобі?

Чи знаєш ти, що...

- Вулиця Бельгійська у Сумах до 1914 р. мала назву Німецька. Назва виникла тому, що тут оселялися іноземні інженери та інші технічні спеціалісти, що приїздили на запрошення сумських промисловців, зокрема і колишнього Бельгійського заводу (тепер Сумське машинобудівне науково-виробниче об'єднання).

- Горюни – це невелика етнічна спільнота, яка проживає на Путивльщині. Сформувалась у XVI ст. на основі населення стародавньої Сіверщини та переселенців. Попри нечисленність, вони зберегли унікальну, самобутню культуру, мову й архаїчні риси в побуті. Нещодавно в селищі Новій Слободі створили музей горюньської культури.

- Наприкінці XIX ст. в Сумах євреї становили лише 2,8 % (759 осіб) від населення міста, проте вже на початку XX ст. їхнє число значно виросло. Серед євреїв було багато купців, ремісників, інженерів, фінансистів, лікарів. Вони побудували в місті три молитовних будинки, синагогу ремісників, школи і навіть єврейський дитячий садок.

- Ромська громада області нараховує близько 2000 осіб і за своєю чисельністю у 2001 р. в переліку національностей нашого краю посідала четверте місце (після українців, росіян і білорусів).

- У 1770-х рр. німці – переселенці зі Східної Пруссії – заснували своє поселення в Хрещатику (Октоберфельд) на Роменщині. Вони успішно займалися сільським господарством і торгівлею, зберігали свою релігію і культуру, проте вимушені були покинути це село через події Другої світової війни.

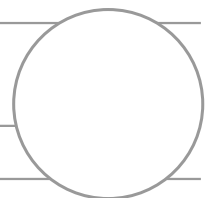

Прочитай зашифроване повідомлення і ти дізнаєшся про десятку найчисленніших культур Сумської області. Що ти можеш розповісти про них?

☆△×◎☆▽□☆◇□, ◎□△□×Σ∪△, ⊕□×□△△△,

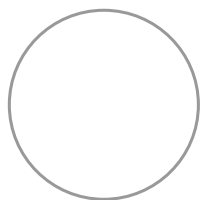
○×Σ☆△△, ⊕×△□, □□△□□⊕☆△, ×□□△,

×□∪□◇△△, ○☆○☆×△, Σ∪×☆□△◇□.

ТРАДИЦІЙНІ ТА СУЧАСНІ ЗАНЯТТЯ Й РЕМЕСЛА НАСЕЛЕННЯ РЕГІОНУ

Чи знаєш ти, що...

- Землеробство – це вирощування та обробка рослин, придатних для задоволення потреб людини в їжі, одязі, для корму худобі. Для розвитку землеробства велике значення мають ґрунт, зрошування й клімат.
- Промисел – це добування чого-небудь, а також заняття, ремесло. Найчастіше це підсобне заняття при основному, сільськогосподарському.
- Ремесло – це робота з виготовлення яких-небудь виробів ручним способом, що потребує спеціальних навиків. Іноді так називають будь-яке заняття, професію.

Спробуй з'єднати правильно ті речі, які виробляють перераховані нижче майстри. Пригадай, які ще назви старовинних ремесел ти знаєш.

БОНДАР	вози, сани, колеса
ГУТНИК	дерев'яні будівлі, прості меблі
КУШНІР	діжки, кадубки, бочки
КРАВЕЦЬ	вичинка шкіри
ЛІМАР	одяг
СТЕЛЬМАХ	ремінна зброя
ТЕСЛЯР	скляні вироби
ЧИНБАР	хутряні вироби

Розкажи про свої улюблені страви. Як ти думаєш, із чого вони приготовані? Що ти знаєш про те, як у наш час виробляються продукти харчування?

Прочитай текст. Спитай у дорослих або пошукай в Інтернеті, що саме вирощують у твоєму районі. Чи існують у вас підприємства з переробки сировини й вироблення продуктів харчування? Прогуляйся з близькими у найближчий продовольчий магазин або супермаркет і подивися по етикетках, які продукти харчування виробляються й продаються в нашому краї.

Здавна в Сумській області розвиваються землеробство, скотарство, свинарство, птахівництво, тому у виробництві харчових продуктів області провідне місце належить виробництву молочної та м'ясної продукції, хліба, борошняної та круп'яної продукції, кондитерських виробів, напоїв. Сумщина посідає провідне місце серед регіонів України за вирощуванням зернових та зернобобових культур і п'яте – за вирощуванням кукурудзи на зерно. Пріоритетним для Сумщини є також виробництво цукрових буряків, ріпаку,

олійної редьки, соняшнику, льону, конопель, круп'яних культур, картоплі. На Глухівщині успішно функціонує Інститут луб'яних культур Національної академії аграрних наук України, який є світовим лідером із селекції промислових конопель та льону-довгунця. Агрофірма «Суминасіння» добре відома в Україні і в Західній Європі як постачальниця високоякісного насіння багаторічних трав.

Підприємства харчової промисловості Сумщини відомі не тільки в Україні, а й експортують свою продукцію до понад 20 країн світу. Це переважно сухе молоко, тверді сири, вершкове масло, мед, яловичина та курячі яйця. Зокрема, дуже відомими є сири Шостки й Охтирки (ПАТ «Бель Шостка Україна», ТОВ «Охтирська молочна промислова компанія «Славія»), шоколад Тростянецької шоколадної фабрики «Україна». Цікаво, що на сьогодні це єдина в Україні суто шоколадна фабрика з повним циклом виробництва – від обробки какао-бобів до упаковки готової продукції та відвантаження. У 2012 р. тут було відкрито музей шоколаду.

Опрацюйте текст у групі та обговоріть, які ремесла наразі розвиваються у вашому населеному пункті. Як ти гадаєш, чи варто відродити яке-небудь ремесло і чому? Які сучасні професії можуть бути затребуваними/корисними у нашому краї?

У нашому краї завжди були добре розвинені ремесла. Колись по селах ходили кушніри та шевці, які шили кожухи й свити, взуття. У кожному селі була кузня – шанована серед селян споруда. Ковалі виготовляли знаряддя праці, кінську зброю, наконечники списів та різноманітні господарські речі. Популярними ремеслами були також теслярство, столярство, бондарство, ложкарство, різьблення по дереву. Останнє зараз активно відновлюється на Глухівщині. Славилася Сумщина й обробкою каменю, лозоплетінням, вишивкою, ткацтвом. Наприклад, лозоплетіння було поширене на Тростянецьчині, де в с. Боромлі довгий час діяла лозомеблева фабрика.

За старих часів майже кожна родина займалася прядінням і ткацтвом. Проте визнаним центром поліського ткацького мистецтва ще й сьогодні вважається Кролевець. Майстри-ткачі і ткалі, а їх у місті в XIX ст. нарахувалося понад 200, виготовляли квітчасті килими, рушники, ткані червоним по білому тощо. Їхні вироби здобули велику популярність не тільки в нашому краї, а й далеко за його межами. У наш час деякі сімейні династії ткачів і ткаль виготовляють кролевецькі рушники вдома, а також працює комунальне підприємство «Кролевецьке художнє ткацтво».

На території нашої області поширений гончарний промисел, адже на початку XX століття тут налічувалося понад 25 гончарних осередків, які забезпечували керамічними виробами населення навколишніх сіл та міст. У деяких навіть існували самостійні гончарні цехи, зокрема у Глухові, Конотопі, Кролевці, Ромнах, Сумах, Ямполі. Осередком гончарного виробництва можна вважати також с. Межиріч на Лебединщині.

Якщо тобі цікаво подивитися, як змінювались ремесла нашого краю від XVII ст. до сьогодні, можеш переглянути відеоролик проєкту «Сумщина Incognita» за QR code.

Усі ремесла пов'язані між собою, тому всі майстри взаємозалежні. Від селянина, який розводив худобу і доглядав за нею, залежало, чи буде сировина для роботи багатьох ремісників. Із самого початку обробки шкіри разом з кожум'яками працювали майстри-фарбувальники, які забарвлювали шкіри. Рука в руку з ними працювали лимарі, які виготовляли зі шкіри збрую, та сідельники; чоботарі, що виробляли взуття, та інші майстри. Вовна, щетина тварин, кінське волосся й хутро були потрібні різним майстрам, що виготовляли нитки, повсть, торби, кожухи, шапки, шуби тощо. У свою чергу, на нитки та повсть чекали ткалі, кравці, шевці та ін., щоб виробляти килими, сакви, одяг та ін. Усі ремісники за старих часів об'єднувалися у так звані цехи – професійні корпорації. Цехи мали власний статут, суд, свої свята, символіку, святих покровителів. До їхнього складу входили майстри, підмайстри, учні. На чолі цеху стояв виборний майстер. Кількість майстрів була обмеженою. Підмайстер міг стати майстром, склавши іспит – подавши шедевр (взірець певного виробу) і заплативши високий вступний внесок. Серед професійних об'єднань ремісників почесне місце займали ті, хто був пов'язаний з обробкою землі, наприклад плужники. Також існували цехи бакалійників, пекарів, цирульників, шинкарів та ін.

Напиши який-небудь ланцюжок взаємозалежних ремісничих професій.

Об'єднайся в малу групу з 3–4 однокласниками та однокласницями для участі у грі «Диво єдності». Отримайте від вчителя/вчительки картку із зображенням предмета. Подумайте: люди яких професій спільно працювали, щоб виготовити цей предмет? Що кожен із майстрів мав зробити для того, щоб ця річ була створена?

Подумай, якого ремесла ти хотів/хотіла би навчитися. Після цього запропонуй сусіду/сусідці по парті відгадати назву цього ремесла. Як підказку треба розказати їй/йому, якими вміннями ти маєш володіти для цього ремесла; як слугуватимуть людям речі, які ти зробиш; кому з близьких ти подаруєш ті речі.

З'єднай частини прислів'їв про працю, ремесло та ремісників. Поясни, як ти їх розумієш.

Який майстер,

а здобути ремеслом пишуться.

Не завжди сила:

така й праця.

З майстерністю люди не родяться,

де уміння, а де терпіння.

Праця людину годує,

а лінь марнує.

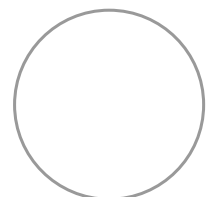
У ребусі зашифрована назва однієї ремісничої професії. Відгадай якої. Спробуй удома самостійно придумати ребус до назви якого-небудь ремесла або професії.

100

'''

Р

ОСОБЛИВОСТІ КЛІМАТУ Й ЛАНДШАФТУ НАШОГО КРАЮ

Ландшафт – у перекладі з німецької мови це рельєф земної поверхні, характер місцевості, краєвид

Природна зона – пояс, смуга, простір, що мають спільні ознаки

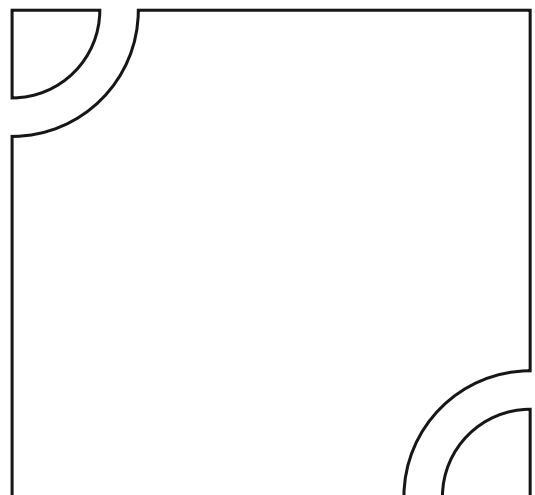
Спробуй сам/сама скласти визначення, що таке гори, ліс, степ.

Сумська область розташована на північному сході України у межах лісостепової зони та Поліського регіону. Для останнього типовими є мішані ліси та надзвичайно волога, лісиста й болотиста місцевість. Ліси становлять майже п'яту частину території області. За винятком ділянки цілинного степу «Михайлівська цілина» (входить до Українського степового заповідника), усі степові простори розорані. Більша частина краю лежить у межах Придніпровської і Поліської низовин, на сході можна побачити узвишся та відроги Середньоросійської височини. Річкова мережа Сумської області включає одну велику річку – Десну, що протікає по межі Сумської та Чернігівської областей на ділянці завдовжки 37 км, – та 6 середніх річок – Сейм (167 км у межах області), Клевень (124 км), Сулу (152 км), Псел (176 км), Хорол (60 км) і Ворсклу (122 км). Крім того, в області налічується 1536 малих річок та струмків загальною довжиною 7170 км, понад 500 озер, 2192 ставки, 42 водосховища.

Намалюй типовий пейзаж місцевості, у якій ти живеш. Розглянь карту, з'єднай стрілкою свій малюнок із районом, де ти проживаєш.

Рельєф –
форма земної
поверхні

Природні ресурси – об'єкти живої та неживої природи, придатні для використання людиною (земля, корисні копалини, клімат, рослинний і тваринний світ тощо)

Клімат – це грецьке слово, що означає стан повітря (атмосфери) якої-небудь місцевості: наскільки воно гаряче або холодне, сухе або вологе, як довго тривають тут пори року та інше. Стан повітря залежить від того, у якій частині земної кулі розташована місцевість (як далеко від екватора або полюса), від близькості моря, від висоти місцевості, від гір, лісів, вод і боліт та ін. Те, що відбувається з атмосферою в певній місцевості й у певний час (чи є хмари, дощ, сніг, вітер, яка температура повітря тощо), називається погодою.

Багаторічне вивчення погоди в якій-небудь місцевості (метеорологічні дослідження) дає змогу зробити висновки про наявний тут клімат, що визначається середнім станом температури повітря, опадів, вітрів, барометричного тиску. Ці відомості дають можливість ученим-метеорологам робити довгострокові прогнози погоди, котрі є дуже важливими для людей, які займаються сільським господарством, перевезеннями, туризмом тощо.

Прочитай текст і подумай, коли, на твій погляд, цього року у твоєму населеному пункті настали кліматичні літо, осінь та зима. Яка пора року є твоєю улюбленою? Який найспекотніший і найхолодніший день у своєму житті ти пам'ятаєш?

Вся територія Сумської області лежить у поясі помірно континентального клімату. Середня температура повітря в січні від $-7,5$ °C на півночі області до $-7,1$ °C на південному заході, у липні – від $+18,4$ °C на півночі до $+19,9$ °C на південному сході. Абсолютний мінімум температури повітря -36 °C морозу зареєстровано у третій декаді лютого, абсолютний максимум $+38$ °C тепла – у середині серпня. У середньому за останнє десятиріччя майже в усі місяці середня місячна температура повітря виявилася на $1-2,5$ °C вищою за норму. Кліматичні зміни відбулися і по сезонах року. Весна, як правило, настає на 2 тижні раніше, ніж звичайно, тривалість також збільшилася, але наростання тепла на її початку відбувається повільно, часто повертаються холоди та снігопади. За нею іде жарке, з меншою за норму кількістю опадів літо. У літній період збільшилася кількість таких погодніх явищ, як шквали, сильні зливи, град. Потім приходить довга і зазвичай доволі тепла осінь. Далі настає коротша, ніж раніше, дуже нестійка, тепліша за норму зима, з частими відлигами і різкими коливаннями температури повітря. Річна кількість опадів – $527-600$ мм на півночі, на решті території – $460-520$ мм. У середньому за рік на Сумщині спостерігається 154 дні з опадами; найменше їх (по 10) у вересні та жовтні, найбільше (18) – у грудні. Взимку бувають заметілі. Середня висота снігового покриву становить 20 см, максимальна – 70 см. Відносна вологість повітря в середньому за рік становить 78 %, найменша вона у травні (64 %), найбільша – у грудні (89 %).

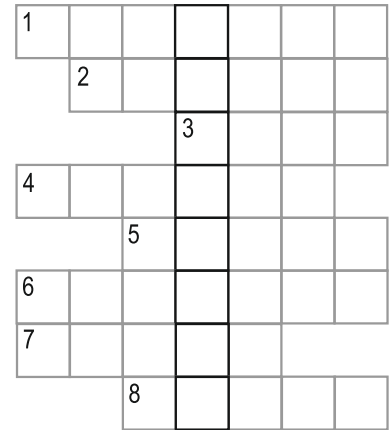

Розпитай дорослих, чому клімат будь-якої місцевості залежить від її географічного положення, рельєфу, близькості водоймищ, гір і лісів. Як вони гадають, чи змінився клімат у твоєму населеному пункті за останні 20 років? Чи можуть дії людини привести до зміни клімату?

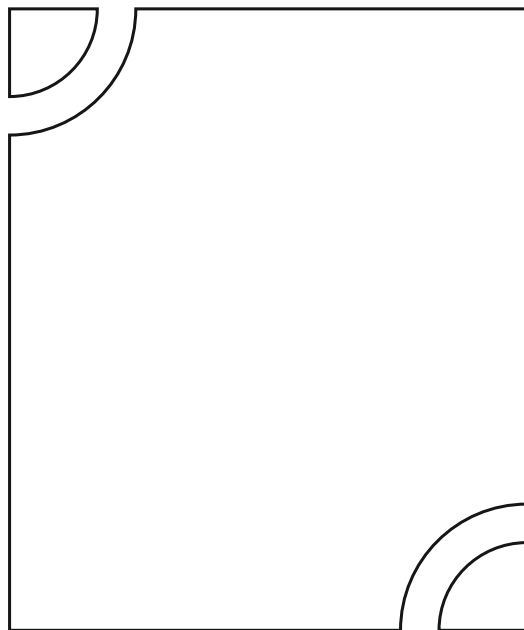

Розгадай кросворд і визнач слово, яке складеться по вертикалі. Що воно означає?

1. Серед зими тане лід і стає тепло.
2. Грецьке слово, що означає стан атмосфери (повітря) якої-небудь місцевості.
3. Те, що робить зиму білою та пухнастою.
4. За чим спостерігають метеорологи.
5. Пору року, коли падає листя.
6. Другий весняний місяць за календарем.
7. Дме й іноді збиває з ніг.
8. Те, що іноді дуже дошкуляє влітку.

Намалюй стан погоди, який ти бачиш сьогодні за вікном.

Прочитай вірш Надії Красоткіної «Ліс». Яким ти бачиш ліс у різні пори року?

В кожному пору ліс чарівний.
 Навесні він світлий, дивний.
 Море звуків оживає,
 Море квітів розквітає.
 Влітку має гарну вроду
 І дарує прохолоду,
 Ягоди, гриби і квіти
 Вміє серце звеселити.
 Восени ліс поетичний,
 Кольоровий і незвичний.
 Листя з дерева злітає
 Всі стежинки застеляє.
 А зимою ліс чудовий,
 Мовчазний, а ще казковий.
 Всі дерева сплять і мріють,
 Лиш ялинки зеленіють.

Відгадай загадки про природні явища.

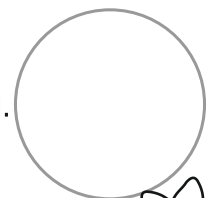
Як нема мене – чекають,
 Як прийду – тікають.

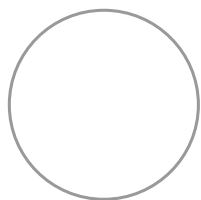
Летить орлиця
 По синьому небу,
 Крила розпластала,
 Сонечко застелила.

Біле, як сорочка,
 Пухнасте, як квочка.
 Крил не має,
 А гарно літає.
 Що це за птиця,
 Що сонця боїться?

Розпечена стріла
 Дуб звалила край села.

Стрибають
 по доріжці
 Білі горішки.

ПРАЦЯ ЛЮДЕЙ, ЯКІ ПІКЛЮЮТЬСЯ ПРО ОХОРОНУ ПРИРОДИ

Екологія – у перекладі з грецької «наука про дім». Це наука про те, як жити в мирі з природою і не порушувати її законів

Браконьєр – у перекладі з французької це людина, яка займається недозволеним полюванням, риболовлю, здобуттям чого-небудь на чужій території

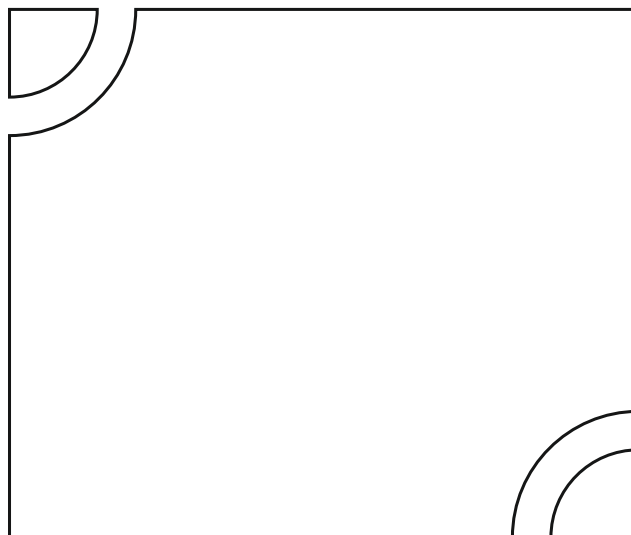

Розкажи, як ти думаєш, чому існує необхідність охороняти природу нашого краю.

Прочитай вірш Ігоря Мазніна в перекладі Данила Кононенка й поясни, чому квітка з жахом дивилася на людей.

Намалюй ілюстрацію до вірша.

Недалечко від доріжки –
Квіточка на тонкій ніжці.
Водить головою
Над першою травою.
Очко розтуляє
Й за всім спостерігає:
За вербами на греблі,
Й хмаринкою у небі,
І за джмелем в піжамі...
І з острахом – за нами.

Напиши, які небезпеки, на твій погляд, підстерігають:

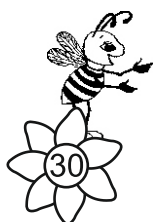
ҐРУНТ _____

ВОДУ _____

ПОВІТРЯ _____

РОСЛИННИЙ СВІТ _____

ТВАРИННИЙ СВІТ _____

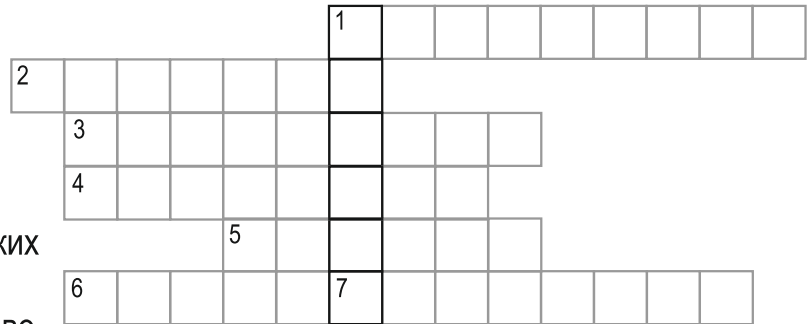
Подумай і розкажи, від яких небезпек ти міг/могла би захистити природу.

За допомогою Інтернету розгадай кросворд і ти дізнаєшся, представники яких професій вивчають природу. Вони можуть розповісти багато цікавого про навколишній світ і навчити, як правильно потрібно піклуватися про природу й охороняти її багатства.

1. Людина, яка вивчає комах.
2. Людина, яка вивчає рослини.
3. Людина, яка вивчає світ птахів.
4. Людина, яка вивчає морських мешканців.
5. Людина, яка вивчає все живе на планеті.
6. Людина, яка вивчає світ тварин.
7. Людина, яка вивчає водний світ.

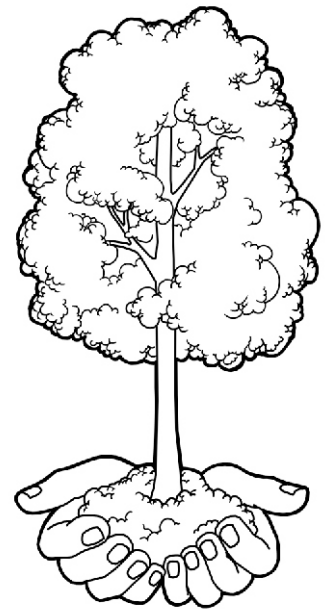
Прочитай по вертикалі назву професії людини, що знає, як жити в злагоді з природою.

Прочитай вірш про лісника й спробуй скласти розповідь про цю професію. Навіщо потрібні лісники? Як вони допомагають природі?

У густому лісі хатка є,
А в ній живе лісник.
Він звірів диких тут не б'є,
Стріляти теж не звик.
Він на світанку устає
І йде в обхід у ліс,
Де пташка голос подає,
Де бродять вовк і лис.
Така робота в лісника –
Оберігати ліс,
Щоб браконьєрова рука
Не нищила беріз,
Аби ялинку не зрубав
Крадїй під Новий рік.
За спокій тут відповіда
Людина ця, лісник.
Де годівнички ген стоять
З дашками й без дахів,
Він підгодовує звірят
Узимку і птахів.

Лосів і білочок рудих
Частує він із рук.
І зайця розпізна сліди,
І дятла вчує стук.
Він і мурашники всі зна,
Що на палаці схожі.
Нікого він не обмина,
Він тут – не перехожий.
Він тут господар. Він – лісник,
Він стежить за порядком.
Він працювати добре звик, –
Розводить навіть грядки.
На них малесенькі ростуть
Ялинки і кленочки.
І зашумлять колись отут
Берізки і дубочки.
Він їх вирощує, аби
Весняною порою
Колись сюди збирають гриби
Прийшли ми вдвох з тобою.

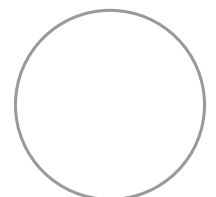

(Н. Кнушевицька,
переклад
Д. Кононенка)

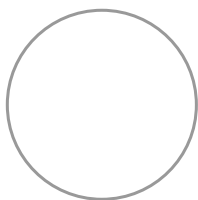
Розкажи, як ти розумієш ці прислів'я й приказки.

Для міста кожне дерево цінне. Як дбаєш, так і маєш.
Зрубати дерево – п'ять хвилин, виростити – сто років.
Одна людина залишає в лісі слід, сто – стежку, тисяча – пустелю.

ПРОФЕСІЇ НАШИХ БАТЬКІВ. СУЧАСНІ ПІДПРИЄМСТВА Й УСТАНОВИ

Професія, а їх існує понад 40 тисяч, указує на те, якою саме роботою займається людина, ким вона працює. Вона потребує знань, навичок, досвіду роботи й повинна вибиратися дуже зважено, із урахуванням інтересів, схильностей, характеру, стану здоров'я тощо. Багато професій – акторська, будівельна, ковальська, лікарська, учительська, хліборобська та ін. – відомі з глибокої давнини. Деякі – з'явилися відносно недавно у зв'язку з розвитком науки і технологій. Наприклад, космонавт, електрик, оператор комп'ютера, шофер тощо. За старих часів усі хвороби людини лікував тільки один лікар і всі предмети в школі викладав тільки один учитель, але поступово професії почали поділятися на спеціальності. Наприклад, зараз лікар може бути хірургом, терапевтом, стоматологом та ін.; слюсар може бути електриком, водопровідником, майстром з ремонту автомашин та ін.

Із часом не лише буде посилюватися спеціалізація професій, а й уже виникає необхідність поєднувати різні галузі знань. Наприклад, комп'ютерна лінгвістика – це професія, де людина має фахово знати не тільки 2–3 мови, а й інженерію, математику, комп'ютерні технології тощо. Світ швидко змінюється, тому необхідно, щоб людина мала декілька спеціальностей або навіть декілька професій і завжди була готова до того, що протягом життя їй, можливо, доведеться неодноразово їх змінювати, а також постійно вчитися та вдосконалюватися. Це дасть їй змогу бути впевненою в тому, що вона зможе знайти роботу, застосувати свої здібності якнайкраще, а також дістати більшу винагороду за свою працю. До вибору професії треба готуватися заздалегідь, і чим раніше ти зможеш визначитися з тим, що тебе цікавить і чим би ти хотів/хотіла займатися в майбутньому, тим більше часу та можливостей буде у твоєму розпорядженні, щоб уже в школі почати оволодівати необхідними знаннями й уміннями.

Прочитай вірш Оксани Дущенко про професії, якими володіють члени родини. Підкресли у вірші назви професій. А які професії у твоїх близьких? Чи навчаєшся ти у них якогось ремесла?

Моя мама перукар
Із тривалим стажем,
Вона майстер своїх справ:
Зачісок й візажу!
Тато мій – водій авто.
За кермом маршрутки
Він по місту вже давно
Всіх розвозить хутко.
Не лякають його збій,
Ремонти в дорозі,

Бо механік, дядько мій,
Завжди на підмозі!
Автослюсар – це наш дід,
Знає суть машини,
Він змонтує так, як слід,
Все до запчастини!
У бабусі пироги,
Здоба найсмачніші,
Коли пекар у сім'ї,
Життя веселіше!

Тесля й столяр – прадіди,
У парі працюють,
Кращих меблів не знайти,
Що вони майструють!
У родині ремесло
Кожен своє знає,
Разом з ними я давно
Досвід здобуваю!

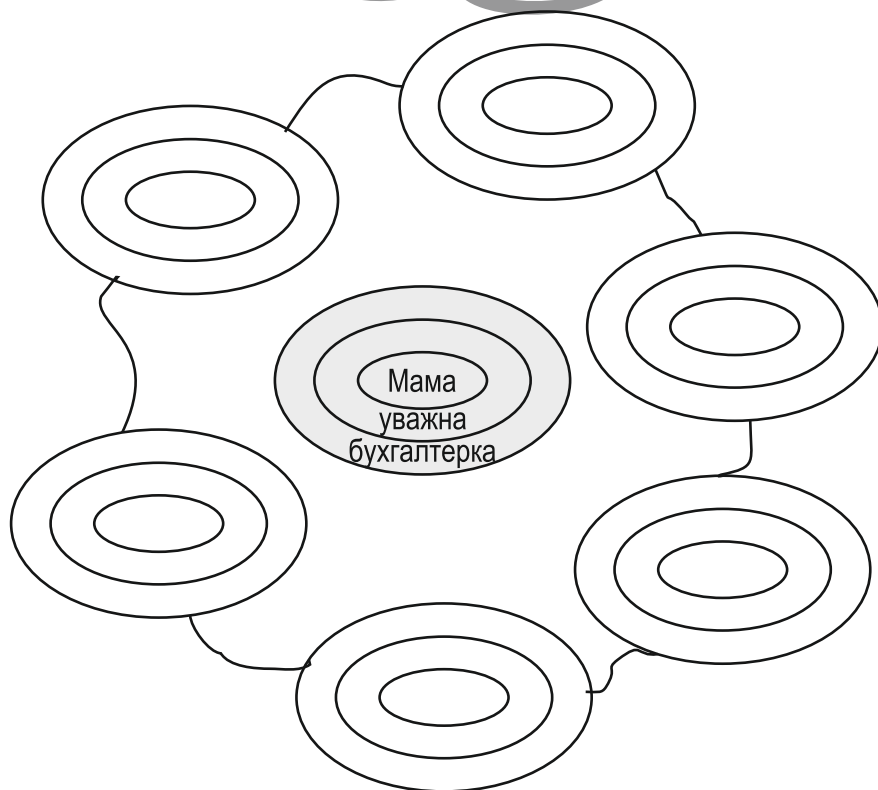
Професія – вид та характер трудової діяльності, що є джерелом існування

Завод – промислове підприємство з механізованими процесами виробництва

Кожна людина є намистинкою у прикрасі під назвою «родина», «рід». Часто кажуть: «Ти схожа на бабусю своєю допитливістю» або «У тата руки золоті, як у дідуся». Розпитай у близьких, які професії є у твоїй родині і яка риса характеру допомогла стати успішним/успішною саме в цій професії, наприклад, мама – уважна – бухгалтерка. Запиши відповіді у спеціальні намистинки за наведеним прикладом і розфарбуй. Поміркуй, які риси та здібності передалися тобі.

Зважаючи на таланти і здібності твоєї родини, поміркуй, яку професію ти хотів/хотіла би отримати у спадок. У цьому тобі допоможе вправа «Домашнє інтерв'ю». Постав такі запитання двом-трьом членам твоєї родини й запиши або запам'ятай їхні відповіді. Поміркуй і напиши нижче, які професії цікаві тобі.

1. У якому віці ти вирішив/вирішила стати (назва професії)? _____
2. Між якими варіантами професій ти обирав/обирала? _____
3. Яке завдання було найскладнішим у перші роки твоєї роботи? Що допомогло з ним впоратися? _____
4. Чи був період у твоєму житті, коли ти думав/думала над зміною професії? Якщо так, чи втілив/втілила цю думку у життя? _____
5. Кажуть, що найкраще працюють ті люди, які займаються улюбленою справою. Якби за свою роботу ти не отримував/отримувала гроші, якою б професією ти займався/займалася? _____

Фабрика – у перекладі з німецької мови це промислове підприємство, що обробляє сировину машинним способом

Установа – громадська або державна організація з працівниками й адміністрацією, що опікується якою-небудь сферою управління, господарства, торгівлі, наукової чи навчальної роботи тощо

Прочитай вірш Володимира Орлова у перекладі Данила Кононенка «Мої сусіди». З ким зі своїх сусідів ти дружиш? Що ти знаєш про їхні професії?

МОЇ СУСІДИ

Недавно в новенький ми в'їхали дім.
Дивлюсь – незнайомі всі люди у нім.
Тепер з багатьма дуже добре дружу
І запросто в гості до них я ходжу.
Внизу он дідусь і бабуся живуть,
Від внука із плавання звісточку ждуть.
Йому було тісно на суші удома,
А як на воді – невідомо.
В помешканні вище живе музикант,
У цього сусіда великий талант:
Ми слухаєм цілодобово,
Як гра на трубі він чудово.
А вище живе незнайомий сусід –
Кудись він поїхав, і зник його слід.

Комбінат – об'єднання промислових підприємств, у яких продукція одного підприємства править сировиною або матеріалом для іншого, а також об'єднання дрібних виробництв, які спільно когось обслуговують

Об'їздив уже півпланети
І пише про це до газети.
А в нашій квартирі така ось сім'я:
Мій тато і мама, мій братик і я.
А ще є сусід – художник вусатий,
Живе він, де поверх кінчається п'ятий.
Художнику треба далеко дивитись,
Тому й довелось йому тут поселитись.
Він мешкати міг би і вище щасливо,
Та жить на даху – неможливо...

Подумай, яку професію відповідно до своїх здібностей та характеру можуть обрати для себе в майбутньому казкові персонажі. У пустих клітинках допиши своїх улюблених героїв мультфільмів або кінофільмів, а напроти – професію, яка б їм пасувала найбільше.

- Аліса (Аліса в Задзеркаллі) _____
- Буратіно (Золотий ключик) _____
- Герда (Снігова королева) _____
- Кай (Снігова королева) _____
- Пітер Пен _____
- Попелюшка _____
- Червона Шапочка _____
- _____
- _____

Відгай загадки про професії.

Й навесні, і восени доглядає він лани,
Щоб дорослі й малюки
Їли хліб і пиріжки.

Він для кожної людини
Ліки має й вітаміни,
Прочита рецепт уважно,
Що і як робить підкаже.

Там, де він, чудові пахощі,
На дітей чекають ласощі:
Шоколадки і цукерки із начинками,
Тістечка із кремом і родзинками.

Фермерське господарство –
зазвичай приватне підприємство,
яке виробляє сільськогосподарську продукцію,
займається її переробкою та продажем

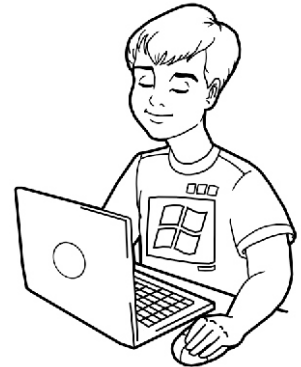
Віднайди в книжках або
в Інтернеті загадки про професії й запропонуй
їх відгадати сусіду/сусідці
по парті.

Прочитай вірш «Програміст» поетеси зі Львівщини Наталії Тріщ. Розкажи, який у тебе
улюблений урок у школі. Що тобі подобається вивчати під час занять і вдома?

Брат мій в будні і у свята
Із комп'ютером завзято
Мовою програмування
Всі вирішує завдання,
На англійській мові вдвох
Творчий мають діалог.
Сайти, блоги, веб-сторінки
Створить швидко без помилки,
Розрахунки, ігри, карти,

Мультики, задачі-жарти –
В Інтернеті повсякчас
Він новим дивує нас.
Програміст – цікава справа,
Крок вперед, а не забава,
Мрію я, як старший братик,
Світ із компом пізнавати,
Тому часу я не гаю –
Інформатику вивчаю.

Прочитай вірші Віри Паронової «Фермер» і Оксани Дущенко про професії прикордонника
та підприємця. Поміркуй разом із дорослими: що об'єднує ці професії, як вони
допомагають нашій країні розвиватися і стати заможною?

Я пишаюсь татусем,
Він герой в родині,
Захищає кожен день
Кордони країни.
Не боїться ворогів,
Негоди страшної,
Не допустить на поріг
Людини лихої!
З ним захищений народ,
Держава в безпеці,
Тато –
справжній патріот,
З Україною у серці!

Я на фірмі побував
У дядька Бориса,
Де побачив
стільки справ,
Цікавих, корисних.
Поєднати він зумів
Ремесла звичайні,
Аби кожен в світі міг
Одягатись файно!
Дав роботу модельєру,
Закрійнику, швачці,
Ще працюють тут кур'єри
Для благ споживацьких.

От в кого тяжка робота,
Аж чоло блищить
від поту!
Рано-вранці він встає,
Поле огляда своє.
Там вирує, колоситься
Золота густа пшениця.
Є садок, город і ферма.
І працює він уперто.
Має трактори сучасні
І комбайни першокласні.
На землі господарює,
Нас з тобою він годує.

Поміркуй, на яких підприємствах чи в установах, організаціях можуть працювати люди, про яких написав у своєму вірші Джанні Родарі «Якого кольору ремесла» (переклад Данила Кононенка). Пригадай правила віршування, з якими ми знайомилися в другому класі, і спробуй придумати декілька рядків, щоб продовжити вірш.

ЯКОГО КОЛЬОРУ РЕМЕСЛА

Свій колір є в кожного-ліпшого діла.
 Ось перед вами – булочник білий:
 Біле волосся, вії і брови,
 Встає він раніше, ніж птиці в дібровах.
 Чорний, мов пічка, стоїть кочегар.
 Фарбами різними сяє маляр.
 В синій спецівці, як даль небозводу,
 Йде робітник під склепінням заводу.

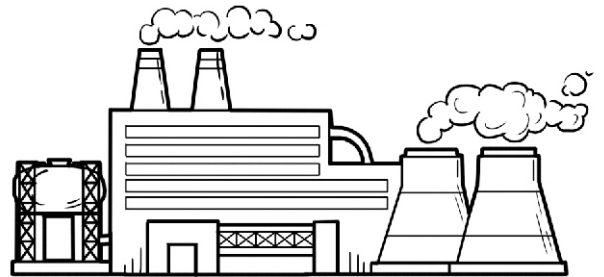
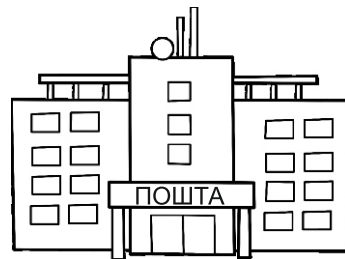
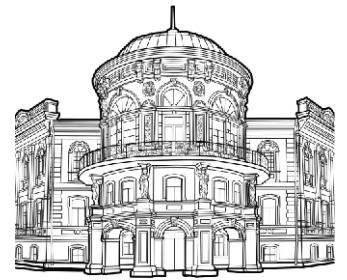

Роздивись малюнки. Розкажи, представники яких професій можуть працювати в цих будівлях.

Вибери ті підприємства, установи, які є у твоєму населеному пункті. Розкажи, де ще працюють люди у твоєму населеному пункті. На твій погляд, якого підприємства чи установи в населеному пункті бракує і чому?

АВТОСТАНЦІЯ	КІНОТЕАТР/БУДИНОК КУЛЬТУРИ	ПЕРУКАРНЯ/САЛОН КРАСИ	ФАБРИКА
БАНК			ФЕРМЕРСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО
БІБЛІОТЕКА	МАГАЗИН/СУПЕРМАРКЕТ	ПОШТА	
ЗАВОД		РАДА/АДМІНІСТРАЦІЯ	ЧИСТКА/РЕМОНТ
КАФЕ/БАР	МЕДПУНКТ/ЛІКАРНЯ	РИНОК	ШКОЛА

Розпитай близьких про те, де вони працюють, у чому полягає робота, що це підприємство виробляє або навіщо ця установа необхідна людям. Попроси батьків або інших родичів зробити тобі екскурсію на своє підприємство. Спробуй на основі отриманих відомостей скласти трихвилинну розповідь – заочну подорож місцем роботи членів твоєї родини. Поділися враженнями, що було найцікавішого під час екскурсії. Кому б з однокласників або однокласниць ти порадив/порадила працювати на цьому підприємстві або в установі та чому?

Подумай, якими якостями, на твою думку, повинен володіти хороший, успішний директор цирку. Об'єднайся з однокласниками й однокласницями у групу та запропонуйте варіанти рішень, як вчинить хороший директор цирку, якщо:

- у його цирку почнеться епідемія якої-небудь хвороби тварин;
- із цирку піде клоун;
- під час вистави у гімнаста розболиться зуб;
- глядачам не сподобається вистава;
- під час вистави в цирку трапиться пожежа;
- артисти цирку посваряться;
- цирк зачиниться на ремонт.

Напиши, як ти думаєш, чого тобі потрібно навчитися, щоб у майбутньому стати справжнім/справжньою майстром/майстринею своєї справи.

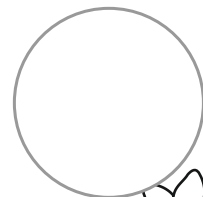

У кожній країні світу є адвокати, банкіри, лікарі, продавці та ін., але існує також багато незвичайних і дуже специфічних професій та посад. Наприклад, на підприємствах, де виробляють парфуми, є фахівці-запахознавці, а в супермаркетах меблів – «вирівнювачі подушок». В Антарктиді є «рятівник пінгвінів», у країнах, де люблять грати в гольф, є «збирачі м'ячів» і «натирачі ключок», у США є професія «продавець мрій», у великих містах Китаю на вулицях працюють «туалетні гіди», а в Японії – «співрозмовники», які готові всіх вислухати й поспілкуватися.

Уяви, що ти потрапив/потрапила у майбутнє: вигадай нове ремесло, нову справу, яка буде об'єднувати декілька цікавих для тебе професій. Спробуй придумати назву та короткий опис, у чому полягають обов'язки фахівця у цій майбутній справі. Якщо в тебе вийде, розкажи про це в класі.

ТРАДИЦІ ЗАЛУЧЕННЯ ДІТЕЙ ДО ПРАЦІ В ДАВНИНУ І СЬОГОДНІ

Прочитай вірш і скажи, коли, на твою думку, діти повинні починати працювати.

Озирнувся я довкола –
І уперше у житті
На предмети різні вдома
Подививсь як на нові.
Це ж старався хтось

завзято:

Змайстрував мені стілець,
Ліжко, шафу... і комп'ютер –
Як не дивно! Олівець!
Виткав килим для підлоги,
Одяг викроїв і зшив.
Дав мені таку можливість,

Аби я комфортно жив.
Хочу теж уміння мати,
Знати справу непросту.
Мрію славно працювати,
Тільки трішки підросту.

(О. Дущенко)

У всі часи діти були великою радістю для своїх батьків, надією й опорою в старості. Дітей любили, пестили, плекали і... привчали до домашньої роботи. За старих часів у сім'ї залучали до праці змалку. Недаремно народна мудрість говорить: мала бджілка, та й та працює; маленька справа краща за велике неробство. Наглядати за молодшими братами та сестрами дітей привчали з 4–6 років. В обов'язки дітей входило: гойдати молодших у колисці, носити на руках і забавляти, якщо дитя плаче, учити ходити, годувати та гратися з ними. Доглядати за домашніми тваринами входило в обов'язки практично всіх дітей. Із 6–7 років вони могли нагодувати свійських птахів, віднести води теляті, нарвати трави кроликам, пасти гусей, качок тощо.

За старих часів заведено було поділяти роботу на «чоловічу» і «жіночу». Зокрема хлопчики на селі разом зі старшими чоловіками (батьком, дідом, старшим братом) ходили косити траву, допомагали ремонтувати вози, заготовляли дрова. Навчали також, як і що полагодити, як нарубати дров, забити цвях та ін. З 8–9 років хлопчики вже починали самостійно пасти худобу, навчатися простих селянських ремесел, а з 10–11 – вчилися їздити верхи на коні й починали працювати в полі – боронували рілля. У 14 років хлопчики вже самостійно орали, працювали на сінокосі та були пастухами. Якщо в сім'ї не було господаря, хлопчикам доводилося вчитися орати землю та виконувати всю важку «чоловічу» роботу ще раніше. У містах у віці 8–10 років хлопчиків уже віддавали на службу до ремісників, щоб вони з часом могли стати учнями майстра, а потім його помічниками.

Для виховання дівчаток також існували певні правила: не навчай безділля, а вчи рукоділля, – повчало батьків прислів'я. Років із 6–7 дівчинку починали привчати до голки, залучали до простої домашньої роботи – прибирання, миття посуду. У 8–9 років – посвячували в секрети плетіння та прядіння. У 9–10 – вона вже вчилася вишивати, прати одяг і допомагала в приготуванні їжі. З 11–13 років на плечі дівчинки частенько лягало прибирання хати, вона вчилася шити сорочки, переробляти льон і коноплі, прасувати. У 14–16 років дівчина вміла готувати їжу, доїти корів, допомагала працювати на городі та в полі – в'язала снопи, а також сідала за ткацький верстат. Лише та дівчина, яка до 16–17 років засвоювала всі ці премудрощі, могла вважати себе дорослою. Інакше вона ставала предметом кепкувань своїх односельців.

Як ти думаєш, навіщо дітей залучали до праці? Як розподілялися обов'язки в сім'ї? Яку роботу і в якому віці мали виконувати діти? Розпитай своїх близьких, які традиції залучення дітей до праці були за старих часів у їхніх родинах. Як змінилися традиції з часом?

Працелюбність – любов до праці, яка проявляється в цікавості до праці, у знанні конкретних видів праці, у старанності й бажанні працювати, у подоланні власної лінії, у прагненні зробити свою працю творчою, в опануванні необхідними для цього вміннями, навичками та іншими якостями

Вибери зі списку те, що ти вже навчився/навчилася робити сам/сама. Якщо чогось із того, що ти вже вмієш робити, немає в списку – допиши нижче. Розкажи, хто тебе навчав це робити. Що із перерахованого ти робиш самостійно, а що – разом із дорослими?

☐ Вибирати картоплю та іншу городину на городі;	☐ мити посуд;
☐ вигулювати собаку;	☐ міняти підгузки малюку;
☐ виносити сміття;	☐ підмітати та мити підлогу;
☐ вишивати;	☐ плести;
☐ готувати бутерброди;	☐ полагодити зламану іграшку;
☐ готувати їжу;	☐ поливати квіти чи дерева;
☐ доглядати за домашніми тваринами;	☐ прасувати;
☐ доглядати за худобою;	☐ прати дрібну білизну;
☐ економно використовувати ресурси (світло, воду);	☐ прибирати у своїй кімнаті, шафі;
☐ застеляти постіль;	☐ пришити ґудзик;
☐ збирати врожай у саду (малину, яблука тощо);	☐ робити покупки на ринку чи в магазині/супермаркеті;
☐ збирати жуків на городі;	☐ сервірувати стіл для обіду чи вечері;
☐ колисати малюка;	☐ складати список необхідних покупок і рахувати гроші;
☐ ловити рибу;	☐ сортувати сміття;
☐	☐ шити одяг лялькам.
☐	☐

Напиши, яку роботу по дому, на обійсті чи на дачі ти хотів/хотіла би навчитися виконувати та навіщо тобі це потрібно.

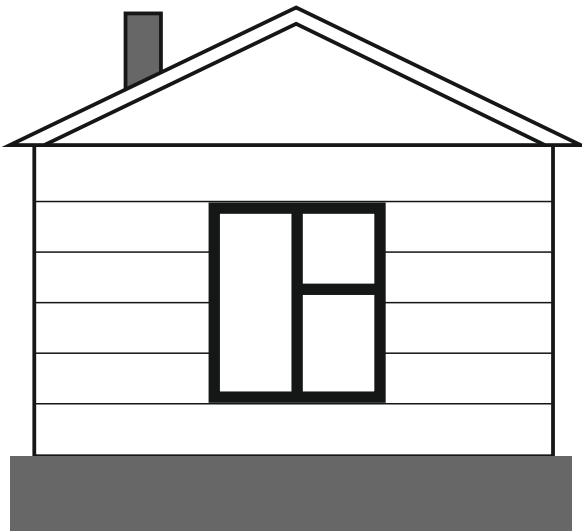

Під час минулої нашої подорожі ми знайомилися з професіями твоїх батьків. Але ж вони працюють не лише на підприємствах та в установах. Ще є багато домашніх справ. Подумай, як розподіляється домашня робота у твоїй сім'ї. Роздивись малюнок оселі. У кожен цеглинку впиши назву хатньої роботи, яку виконують у твоїй родині, наприклад: миття посуду, полив квітів, приготування їжі, прибирання тощо. Поруч напиши себе та список членів родини, які живуть з тобою разом, а квадратики навпроти зафарбуй кольором, який тобі сподобається. Таким чином ти визначишся з тими кольорами, які будуть відповідати хатнім обов'язкам – твоїм, маминим, татовим та ін. Зафарбуй цеглинки кольорами залежно від того, хто в родині виконує цей обов'язок. Якщо, наприклад, ви маєте посуд у родині по черзі, то цю цеглинку розфарбуй всіма кольорами, якщо їжу готує в домі тільки тато – то тільки його кольором. Роздивись малюнок, який у тебе вийде після того, як ти зафарбуєш усі цеглини. Наскільки, на твою думку, справедливим є розподіл обов'язків у сім'ї? Якщо на одного із членів сім'ї припадає більше справ у порівнянні з іншими, запропонуйте способи перерозподілу сімейних обов'язків. Що станеться, якщо робота не буде виконана і цеглинка пропаде? Чому важливо дотримуватися обіцянок щось зробити не тільки в колі родини?

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

Прочитай вірші «Сама в хаті» А. М'ястківського і «Водогін» Т. Коломієць. Розкажи, чи ти робив/робила те, що й герої віршів. Чому задля гарного врожаю треба натхненно працювати та піклуватися про природу? Яку з домашніх справ ти робиш із задоволенням, а що тобі не подобається й чому?

Кошенятко чеше вуса
Лапками двома.
На базар пішла матуся,
В хаті я сама.
Вмиюсь чисто, вмиюсь біло
І тоді візьмусь за діло.
Підмету гарненько в хаті,
Молоко дам кошеняті,
Своє ліжко застелю,
Квіти в горщику поллю,
Заплету я кіски русі
І чекатиму матусю.

Дерев'яний водогін
Крилами махає.
Знову Дбайко, знову він
Діло починає.
Укладає він в рядок
Труби з очерету.
Вже позаду йде струмок,
Грядка попереду.
Йде робота так, як слід,
Йде як і годиться –
Буде тут водопровід
Поливать суниці!

Як ти думаєш, які трудові навички, набуті в дитинстві, зможуть тобі знадобитися в дорослому житті?

Прочитай вірш В. Письменної «Помічники». Подумай, а як ти любиш своїх близьких і піклуєшся про них. Як ти вважаєш, чи існує «жіноча» та «чоловіча» робота по дому?

Дуже любимо нашу маму ми з маленьким братом.
Завжди мама грає з нами, всіх бадьорить жартом.
І смачні готує страви, й перша на роботі.
А відомо, в чім тут справа, лиш мені й Володі.
Бо взяли її турботи на свої ми плечі.
Пізно мама йде з роботи, вже надворі вечір.
На поріг лише ступає й усмішки не втрима:
Чистотою посуд сяє, брат підлогу вимив.
І усі политі квіти, й вивчені уроки.
І вечерю розігріті встигли ми до строку.
Ось чому в очах у неньки завжди сяє ласка,
Ось чому встига маленьким розповісти казку.
І погратися із нами, пісню заспівати...
Берегти й любити маму вміємо ми з братом.

Пропонуємо тобі провести цікавий експеримент. Вибери один домашній обов'язок із тих, що ти раніше не робив/робила або він тобі не дуже подобався, наприклад прибирати своє ліжко або мити посуд після сніданку. Домовся із батьками, що ти будеш його виконувати кожного дня якісно щонайменше протягом тижня. Наприкінці строку підбийте підсумок із близькими: чи вдалося тобі випробувати свої сили, чи сумлінно ти виконував/виконувала обов'язки по дому? Якщо завдання виконано вчасно і якісно, ти дістаєш винагороду – «Сонечко» (в додатках на стор. 87). Виконуючи цей обов'язок протягом 21 дня, ти зможеш пересвідчитися, що це вже стало твоєю звичкою. Можеш продовжувати цікавий експеримент також щодо інших хатніх обов'язків. Поділися своєю історією успіху з однокласниками та однокласницями й розкажи, що допомогло тобі довести справу до кінця. Для цього напиши, що ти робив/робила, коли зустрічалися складнощі, що допомогло рухатись далі, а що перешкоджало. Якщо не вийшло виконати обов'язок кожного дня або довести справу до кінця, подумай і напиши нижче, що стало на заваді.

Запиши, що тобі завадило виконати завдання: _____

_____

Запиши, з якими труднощами на шляху до успіху ти стикався/стикала і як зміг/змогла їх подолати: _____

_____

_____

Прочитай вірш О. Дущенко про родину хліборобів. Розкажи, а чи доводилося тобі допомагати близьким не тільки у виконанні хатніх справ чи роботи на обійсті, а й у виконанні їхніх професійних обов'язків. Чи була ця робота для тебе цікавою й необтяжливою?

Хліборобом хочу стати,
Сумнівів не маю!
Навіть зараз влітку тату
Я допомагаю.

У комбайні мені з ним
Не раз довелось
Молотити для родин
Золоте колосся.

А недавно зовсім ми
Сіяли зернини,
Щоб тепер зібрать змогли
Врожай для хлібини!

Чи знаєш ти, що в Європі, і в Україні зокрема, ухвалені документи, які гарантують дитині умови для вільного розвитку. Один із них – Конвенція Організації Об'єднаних Націй з прав дитини – міжнародний правовий документ, ухвалений у 1989 р., який визначає права дітей. Документ складається з 54 статей, що докладно розповідають про права осіб віком від народження до 18 років на повний розвиток своїх можливостей в умовах, вільних від голоду і нужди, жорстокості, експлуатації та інших форм зловживань. Знайди цей документ в Інтернеті й ознайомся з ним разом із близькими.

ЗНАЙ СВОЇ ПРАВА, МІЙ ДРУЖЕ!

У Конвенції для тебе
Справжній скарб є у статтях,
В документі, як і треба,
Кожне слово – здобуття!
Про права на лікування
Та здоров'я мова йде,

Про турботу й піклування
Мову книга ця веде.
Захист прав на відпочинок,
На дозвілля, ігри теж,
На сім'ю, тепло, будинок,
На освіту тут знайдеш!

(Оксана Дущенко)

У статті 32 Конвенції ООН про права дитини зазначено: «Дитина має право на захист від економічної експлуатації та від виконання будь-якої роботи, яка може становити небезпеку для здоров'я, бути перешкодою в одержанні нею освіти чи завдавати шкоди її здоров'ю, фізичному, розумовому, духовному, моральному та соціальному розвитку». Варто знати, що близько 250 млн дітей у країнах, що розвиваються, працюють. Багато з них – на шкідливому й виснажливому виробництві. Кожна дитина має право на захист у тих випадках, коли їй доручається робота, яка може потенційно загрожувати її здоров'ю. Держава має захищати дитину від тих осіб, які, заробляючи гроші, використовують дитячу працю.

До кого можна звернутися в разі порушення прав дитини? Звертатися можна до будь-кого з дорослих – батьків, родичів, учителів, сусідів, поліцейських, друзів та ін. Окрім того, в Україні діє Національна дитяча «гаряча лінія» **0800500225** анонімно та безкоштовно з будь-якого телефону. Всеукраїнська «гаряча лінія» – для дітей та про дітей. Тут маленькі українці можуть знайти підтримку та пораду стосовно своїх проблем, якими їм нема з ким поділитися. Батьки, учителі та вихователі можуть дістати індивідуальну консультацію стосовно порушень прав дітей. Разом з учителем/вчителькою чи батьками ви можете протестувати цю лінію, зателефонуйте та поставте запитання, які вас хвилюють. Розкажіть друзям, куди вони можуть звернутися по допомогу.

Дитяча праця –
це залучення дітей
до роботи
на регулярній основі

Експлуатація –
використання когось
або чогось несправедливим
або жорстоким чином

Прочитай прислів'я різних народів. Обери одне з них та склади невелику історію, використовуючи його як головну думку.

Be slow to promise and quick to perform. *Обіцяй повільно, виконуй швидко. (Англійське)*
Лозето не ще молитва, а мотика. *Виноградові потрібні не заклинання, а мотика. (Болгарське)*

Όποιος δουλεύει σαν δούλος, κοιμάται σαν αφέντης. *Хто багато працює, той солодко спить. (Грецьке)*

Gebrauchter Pflug blinkt, stehend Wasser stinkt. *Плуг, що працює – блищить, вода, що стоїть – смердить. (Німецьке)*

Не відкладай на завтра те, що можна зробити сьогодні. *(Українське)*

Не поговоривши з головою, не бери руками. *(Українське)*

Хто робить кревно*, той ходить певно. *(Українське)*

Vouloir c'est pouvoir. *Захочеш – зможеш! (Французьке)*

*Кревно – старанно, щиро, пристрасно.

Уяви, що тобі запропонували разом з однокласниками та однокласницями створити нову школу – «Школу працелюбності». Об'єднайтеся в групи й вигадайте сценки-розповіді про те, якою ви уявляєте цю школу. Для цього спробуйте продумати відповіді на такі питання:

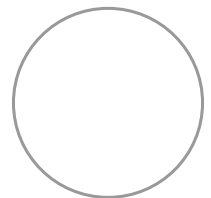
1. З якого віку діти можуть вчитися у цій школі?
2. Які заняття в ній будуть проходити, чого будуть навчатися діти?
3. Як довго будуть тривати заняття й чи будуть у ній канікули?
4. Хто буде вчителем у такій школі?
5. Як будуть оцінювати набуті знання та вміння?

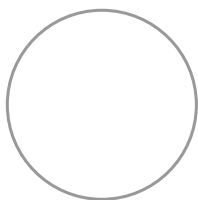

ХОЧУ Я УСПІШНИМ СТАТИ

Мрію я, як мама й тато,
У житті успішним стати,
Щоб потрібним бути людям,
Сіяти добро усюди.
Хоч маленький, та в усьому
Проганяю лінь та втому,
Прокидаюсь швидко зранку,
Роблю з сонечком зарядку,
Їсти намагаюсь кашу
І лягаю спати вчасно,

Книги я люблю читати,
Все цікаве пізнавати.
Хочу винайти машину,
Що працює без бензину,
Що хвороби всі лікує,
Радість людям всім дарує.
Мрій у мене є багато,
І стараюсь я завзято.
Щоб задумане здійснити,
Треба в школі добре вчитись.
(Н. Трищ)

СУСІДСЬКА ВЗАЄМОДОПОМОГА. ВОЛОНТЕРСТВО

Толо́ка, допо́мга –
колективна робота членів
громади, сусідів для кого-небудь
за частування або безкоштовно

Зві́чай –
загальноприйнятий порядок,
здавна встановлені
правила поведінки

Чи бачив/бачила ти які-небудь приклади допомоги, яку сусіди надають одне одному? Можливо, ти сам/сама чимось допоміг/допомогла сусідам? Розкажи.

Прочитай короткі описи традицій сусідської взаємодопомоги у болгар, литовців, поляків та українців. Порівняй їх і виділи спільне й відмінне.

1. Традиція сусідської взаємодопомоги у болгар називалася «межа́» або «меджія́». За звичаєм господиня заможної оселі запрошувала всіх охочих односельчан надати їй допомогу в переробці великої кількості сировини, наприклад чесати вовну, прясти, теребити кукурудзу. У подяку за допомогу господиня готувала частування. Меджію проводили переважно взимку вечірньої пори, інколи працювали і всю ніч. Дівчата, що приходили на межу, прагнули мати добрий вигляд та показати свою вправність, адже тут їх могли помітити майбутній наречений або свекруха. Односельці могли надавати безкорисливу допомогу в збиранні врожаю хворому селянинові, вдові чи сиротам.

2. У греків однією з форм сусідської взаємодопомоги була «талака», або «талаха» (толока). Ті, хто потребував допомоги, запрошували сусідів. Односельці допомагали будувати хату, заготовляти паливо, переробляти великі обсяги сировини, наприклад, жінки виробляли з вовни повсть або пряли нитки. Помічників пригощали, інколи запрошували музикантів, щоб робота йшла веселіше.

3. У молдован трудомісткі будівельні роботи на спорудженні хати, де була потрібна допомога багатьох людей, називалися «клака». Зазвичай це була сусідська безоплатна допомога. У молдован клаку організували переважно для виготовлення цегли-сирцю «лампачу», закидання глиняних вальків на стіни і перекриття. Людей, які беруть участь у безплатній колективній роботі, називають клаканами.

4. Поширеною формою колективної взаємодопомоги українців була толока. Толоку ще називали «одноденне товариство», тому що помічники – толочани приходили тільки на один день. Толока починалася із запрошення односельчан надати допомогу в спорудженні будинку, збиранні врожаю, у вивозі лісу, у переробці сировини, виконанні інших видів робіт. Якщо на толоку кликали до погорільців, до вдови або до хворої людини, вважалося, що в таких випадках гріх не допомогти, і пригощання було не обов'язковим. Сусіди на запрошення охоче відгукувалися, розуміючи, що і їм коли-небудь може знадобитися допомога. Після виконання роботи господар влаштовував пригощання. Потім толочани самі організували ігри, танці, катання на конях. Господар мав особисто пригостити гостей, а також бути люб'язним навіть з тими людьми, робота яких йому не подобалася.

Розпитай близьких, що вони знають про традиції сусідської взаємодопомоги. Як у їхніх культурах було заведено допомагати сусідам виконувати великі обсяги робіт?

Напиши своєю рідною мовою, як звучатиме назва добровільної безоплатної сусідської взаємодопомоги.

Подумай, чи можлива толока в наш час у багатоповерховому будинку в місті або в дачному селищі. Подумай і розкажи, яку допомогу ти сам/сама або з рідними могли б надати своїм сусідам: мамі з маленькою дитиною; сім'ї, що робить ремонт; самотній хворій людині; бабусі, яка не може сама виходити з дому.

Волонтерство
(від фр. *volontaire* – доброволець) – добровільна безкорислива суспільно корисна діяльність, яка здійснюється окремими людьми та організаціями

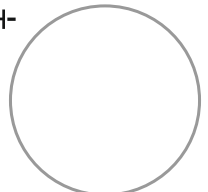
Волонтерська допомога – роботи та послуги, що безоплатно виконуються і надаються волонтерами

Прочитай текст. Розкажи, чи знаєш ти про яку-небудь волонтерську діяльність, яка здійснюється у твоєму населеному пункті, школі чи в родині.

Чи знаєш ти, що згідно із Законом України «Про волонтерську діяльність» допомога чи діяльність, що здійснюється на основі сімейних, дружніх чи сусідських відносин, не є волонтерством? Що ж таке волонтерство й хто такі волонтери? В Україні існує давня традиція суспільної праці, взаємодопомоги, піклування про ближнього. Осіб, які працювали у цій сфері, називали громадськими діячами, доброчинцями, добровольцями тощо, а з кінця ХХ століття – волонтерами. Волонтерство є однією з форм благодійності, у якій можуть брати участь дорослі та діти незалежно від їхнього віросповідання, фізичних особливостей, соціального та матеріального становища тощо. У волонтерстві можуть виявлятися й підсилюватися згуртованість, піклування, несення суспільної відповідальності, навчання та розвиток; волонтерство може єднати суспільство та вирішувати його проблеми.

За деякими оцінками, кожного року у світі у волонтерській діяльності беруть участь понад 100 млн осіб, і в багатьох країнах воно суттєво допомагає економічному розвитку. В Україні волонтерська діяльність особливо поширилася з 2014 р. Українські волонтери надають допомогу військовим, внутрішньо переміщеним особам, людям з інвалідністю, займаються просвітництвом, організацією дозвілля, соціально-правовим захистом нужденних та різноманітною іншою роботою. Для цього вони збирають кошти, надають у свій вільний час різноманітні послуги, безоплатно працюють тощо. Існує також онлайн-волонтерство, наприклад наповнення інтернет-довідника – Вікіпедії. З 1985 р. у всьому світі щорічно 5 грудня відзначається Міжнародний день волонтера. Приєднуйся зі своєю родиною до волонтерського руху України!

ЦІННОСТІ, ЯКІ ОБ'ЄДНУЮТЬ УСІХ

Доброта –
душевна прихильність
до людей, прагнення
робити добро іншим

Честь – сукупність вищих
моральних принципів,
якими людина керується
у своїй поведінці; гідність

Турбота – думка або
діяльність, спрямована на
благополуччя кого-небудь,
чого-небудь; увага,
турбота, догляд

Пошана – відчуття
поваги, ставлення,
засноване на визнанні
чийх-небудь достоїнств, заслуг,
високих якостей

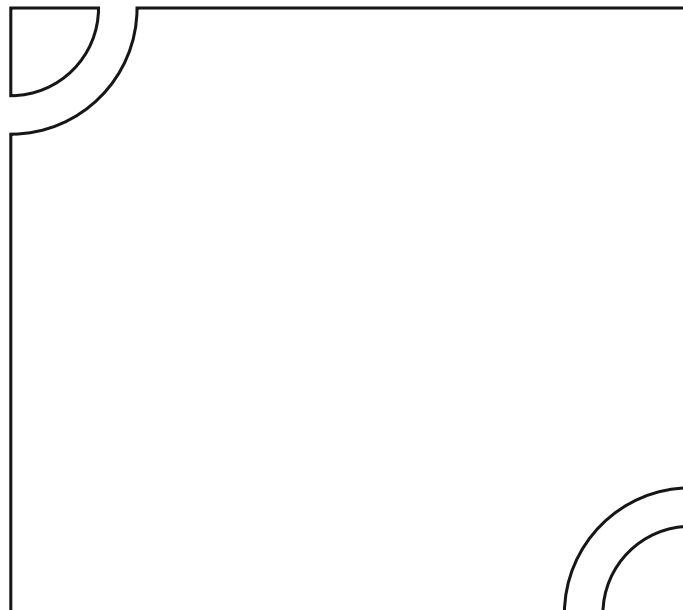
Ми називаємо цінним те, що є для нас важливим, тобто корисним, потрібним, суттєвим. Слова «цінність», «ціна», «цінувати» використовуємо не тільки стосовно речей. Доброта, взаємодопомога, турбота, пошана, відповідальність – одні з перших цінностей, які засвоює маленька людина. «Ціну рідній країні складеш лише за її межами», – кажуть у народі. Ця цінність стосується кожного, як і багато інших загальнолюдських цінностей, наприклад любов, істина, краса, справедливість, милосердя, свобода. Найвищою цінністю є сама людина. Одна й та ж річ для різних людей може мати неоднакову цінність. Що для людини важливо, значущо, що, на її думку, добре, а що погано, можна дізнатися не стільки з її слів, скільки з її поведінки, вчинків. Головним суддею вчинків людини є її совість.

Як ти думаєш, чи може людина жити без цінностей? Які цінності однаково важливі для всіх людей на Землі? Наведи приклади важливості доброти, взаємодопомоги, турботи, відповідальності у взаєминах людей одне з одним.

Намалюй квітку «Цінності» й заповни її пелюстки назвами цінностей, які сьогодні близькі, зрозумілі й вагомі особисто для тебе. Розфарбуй пелюстки.

Ціннісні орієнтації – вибіркове ставлення людини до матеріальних і духовних цінностей, виражене в її поведінці

Цінність – вагомість предметів і явищ навколишнього світу для людини, групи, суспільства в цілому

Відповідальність – високо розвинене почуття обов'язку, ревне ставлення до своїх обов'язків, суворе виконання дорученої справи, готовність відповідати за всі свої дії та вчинки

Совість – етичне почуття людини; внутрішнє усвідомлення добра та зла; здатність розпізнавати якість вчинку, його схвалення або засудження; почуття, що спонукає до істини та добра і відвертає від брехні й зла; любов до добра, чесність

Моральність – духовні якості, якими керується людина, етичні норми; правила поведінки, що визначаються цими якостями

Чуйність – уміння співпереживати радість і печаль іншої людини

Прочитай прислів'я і підкресли ті, які тобі найбільше сподобалися. Порівняй, які прислів'я сподобалися сусідові чи сусідці по парті. Розкажіть одне одному чому. Згадай свої улюблені прислів'я.

Якщо ти зробив добро – приховай, якщо тобі зробили добро – розкажи. (Арабське)

Ако искаш да вземаш, научи се да даваш. Якщо бажаєш брати, то навчись давати. (Болгарське)

На добро відповідати добром – справа кожного, на зло відповідати добром – справа мужнього. (Вірменське)

Μοιρασμένη χαρά, διπλή χαρά. Μοιρασμένος πόνος, μισός πόνος. Розділена радість – подвійна радість. Розділене горе – півгоря. (Грецьке)

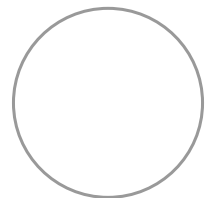
Книгу цінують не за обкладинкою, а людину – не за краваткою. (Єврейське)

Не бажай іншому того, чого не бажаєш собі. (Китайське)

Ein reines Gewissen, ein gutes Ruhekissen. Хороший сон буває тільки з чистою совістю. (Німецьке)

Nie sądz, a nie będziesz sądzony. Інших не суди – на себе подивися. (Польське)

Оди терэл ваш годи, ай годи ваш оди. Серце працює для розуму, а розум – для серця. (Ромське)

ВИДАТНІ ВЧИТЕЛІ Й ВЕЛИКІ КНИГИ ЛЮДСТВА

Великий, видатний – той, хто виділяється серед інших якими-небудь надзвичайними рисами, якостями, особливостями

Пророк –
1) провісник майбутнього;
2) той, хто оголошує людям волю Бога

Об'єднайся з однокласниками та однокласницями в групу і прочитайте короткі життєписи деяких видатних Учителів людства. Презентуйте ці історії, розкажіть, що вас зацікавило або вразило. Що спільного ви побачили у цих життєписах? Розкажіть, про яких ще великих Учителів людства вам розповідали дорослі.

Будда. Прихильники буддизму пов'язують виникнення цієї релігії з діяльністю індійського принца Сіддхартха Готама (Гаутама), що жив більш ніж 2500 років тому. Вважається, що в дитинстві він жив у розкоші й не знав болю й страждання. Підлітком принц вийшов за межі батьківського палацу й побачив багато нужденних людей, несправедливість, хвороби, страждання. Він намагався зрозуміти, як зробити світ і людей у ньому кращими. Тому у 29 років принц відмовився від багатого спадщини й почав вести відлюдницький спосіб життя, прагнучи віднайти та вказати людству шлях позбавлення від страждань. Через 7 років під деревом інжиру («Бодхі») під час роздумів і медитацій він усвідомив істину. Тоді його почали називати «Будда», що означає «Той, хто Пробудився», «Навчений», «Просвітлений знаннями». З того часу почалася його проповідницька діяльність, що тривала понад 40 років. Будда підкреслював, що він не Бог, а лише вчитель для тих, що мусять самі пройти шлях, досягаючи пробудження та пізнання істини. Будда казав: «Не роби зла, але практикуй все добре і тримай своє серце в чистоті».

Ісус Христос. Ім'я Ісус (єврейською Іешуа) означає «Спаситель», Христос (єврейською Машіах) – «Помазаник Божий, обраний, Месія». Християни вірять, що Ісус Христос не просто один з видатних Учителів людства, а Бог і Син Божий. Учені вважають його історичною постаттю. Іешуа народився в невеликому містечку Віфлеємі трохи більш ніж 2000 років тому. Його життя описане в чотирьох книгах, які називаються Євангеліями. До тридцятирічного віку Ісус жив разом зі своєю матір'ю Марією в Назареті. Він прийняв хрещення від пророка Іоанна в річці Йордані. У Галілеї, а потім і в інших місцях Він почав проповідувати; учити добра, справедливості, милосердя, любові до ближнього; допомагати простим людям, зціляти їхні тіла й душі. Ісус зібрав довкола себе групу з 12 найближчих учнів – апостолів – для поширення християнської віри по всьому світу. Згодом Ісуса зрадили й кинули до в'язниці, а потім вирішили стратити його, розіп'явши на хресті й піддавши тортурам. Приймавши мученицьку смерть, Ісус Христос, згідно з Євангеліями, воскрес на третій день і вознісся на небо, щоб дарувати людям, що вірують у Нього, вічне життя, допомагати їм творити добро і не робити поганих вчинків. На згадку про цю подію щороку всі християни світу відзначають Великдень.

Конфуцій. Справжнє ім'я Кун Фу-цзи («учитель Кун»), китайський мислитель і філософ, жив 2500 років тому. Учителем його прозвали не випадково: він уславився як перший професійний педагог Китаю. Конфуцій був нащадком знатного роду, у молодості він служив дрібним чиновником. Розчарувавшись у державній службі, подав у відставку й почав подорожувати країною в супроводі учнів, намагаючись донести свої ідеї правителям різних областей. Конфуцій висловив золоте правило етики: «Не роби людині того, чого не бажаєш собі». Він проповідував людяність, справедливість, доброчесність, пошану до старших – батьків і начальників, здоровий глузд, розсудливість, мудрість, поміркованість, щирість, добрі наміри, сумлінність. Конфуцій вважав, що кожна людина має по можливості вчитися й етично удосконалюватися. У віці близько 60 років Конфуцій повернувся додому й ще багато трудився. Він також збирав та записував народні пісні й історичні свідчення. Учні Конфуція за матеріалами висловів і бесід свого Вчителя склали книгу «Лунь Юй» («Бесіди й судження»), яка стала найшанованішою книгою конфуціанства.

Мойсей (староєврейською – Моше, тобто «узятий (врятований) з води») жив більш ніж 3300 років тому. Його вважають за вождя-визволителя та законодавця, який згуртував ізраїльські родини в єдиний народ; пророка; основоположника іудаїзму. Його життю та діяльності присвячено перші книги Біблії, так зване П'ятикнижжя, що розповідають про історію виходу євреїв з Єгипту. За переказами, Мойсей народився в Єгипті за царювання фараона, під час гонінь на євреїв. Мати Мойсея Іохаведе змогла врятувати свого малюка, і він виховувався таємно як син однієї з єгипетських принцес. Подорослішавши, Мойсей клопотався перед фараоном про звільнення свого народу з рабства. Він став ватажком євреїв, які покинули Єгипет. Незважаючи на великі труднощі, Мойсей продовжував вести свій народ, учити його волелюбства, миру, добра й наставляти на шлях істини. Мандруючи, вони підійшли до гори Синай, де, за переказами, Мойсей отримав від Бога Заповіт з десятьма заповідями, що стали основою Мойсеєвого законодавства (Тори) і релігійного учення – іудаїзму.

Мухаммад (Мухаммед) – Абу-л-Касим Мухаммад Ібн Абд Аллах аль-Хашимі аль-Кураши жив майже 1400 років тому. Він вважається засновником ісламу. Його батько помер ще до його народження, а в 6 років він втратив і свою матір Аміну. Мухаммад виховувався родичами, потім почав займатися торгівлею, багато подорожував і скрізь виявляв цікавість до місцевих звичаїв і вірувань. За переказами, одного дня через архангела Гавриїла він почув божественне одкровення, яке мав передати людям. Він почав проповідувати в Мецці, а потім у Медині, де була утворена перша община мусульман, побудована мечеть, встановлені правила молитви, посту та ін. Мухаммад говорив про єдність світу, про те, що всі люди Всесвіту – брати. Поряд з ним були його симпатки, які записували або запам'ятовували все, що натхненно, як від імені Бога говорив пророк. Пізніше з цих одкровень була складена священна книга – Коран. Протягом десяти років після Хіджри (тобто переселення до Медини) Мухаммаду вдалося об'єднати майже всі язичницькі племена Аравії та повернути їх до ісламу. Через сто років після смерті пророка іслам поширився на величезній території серед мільйонів людей.

Колись мислитель Конфуцій сказав: «Помилкою є лише те, що не можна виправити». Поясни, як ти розумієш ці слова.

Бог – згідно з релігійними віруваннями, дух чи верховна істота, що є над світом або керує ним

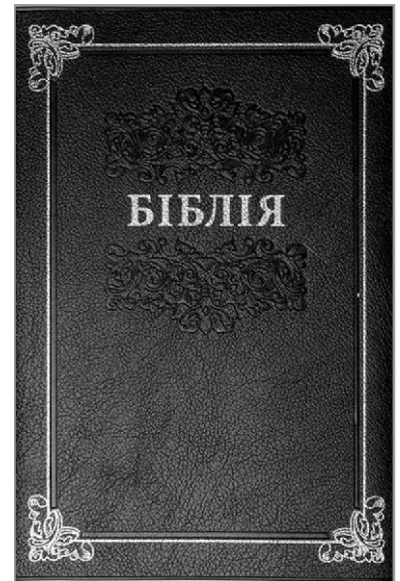

Священний – той, що має святість, божественний; надзвичайно почесний і винятково важливий, значущий

Прочитай і спробуй пригадати, у яких мультфільмах або історико-пригодницьких фільмах, які ти бачив/бачила, ішлося про Біблію або про події, описані в Старому та Новому Заповітах, наприклад про вихід євреїв з Єгипту, про перших християн та ін.

Біблія (у перекладі з грецької «книги») – це збірка давніх рукописів, створених на Близькому Сході впродовж 1500 років. Біблія складається з двох частин – Старого і Нового Заповітів (Завітів). До першого належать 39 книг (хоча є також традиція виділяти 45 та 50 книг), написаних у дохристиянський час єврейською мовою, які вважаються священними як в іудаїзмі, так і в християнстві. До другого належать 27 книг, написаних переважно грецькою мовою апостолами і євангелістами – сподвижниками й учнями Ісуса Христа. Будь-якого читача Біблія дивує різноманітністю літературних жанрів: це історична хроніка (Книги Царств), лірика, поезія (Пісня Пісень Соломона, Псалтир), притчі (Книга Притч Соломона, Книга Еклезіаста), біографії (Євангелія), щоденники (Діяння апостолів), пророцтво (Апокаліпсис), закони (Книга Левіт, Книга Числа, Второзаконня) та ін. До книгодрукування новозавітні книги, як і старозавітні, поширювалися через переписування.

У IV столітті Біблія була перекладена латинською мовою святим Єронімом. А в 462 р. в німецькому місті Майнці вона вперше надрукована. На слов'янську мову Біблія була вперше перекладена авторами абетки – просвітителями Кирилом і Мефодієм. Першою друкованою книгою зі Святого Письма був Апостол, виданий Іваном Федоровим (Федоровичем) у Львові в 1574 р., а в 1581 р. також на теренах України, у м. Острозі, було здійснене перше видання слов'янською мовою всього Святого Письма.

Розкажи, як ти розумієш це прислів'я.

Бог велить усіх знати (з усіма знатися).

Розшифруй послання, у якому зашифрована народна мудрість.

◊⊕□ ▯▯⊗⊗
 ⊕⊕⊗⊗⊗⊗, ⊕⊗⊗
 ⊗⊗⊗ ⊕⊗▯▯▯▯▯⊗⊗.

Релігія – погляди та уявлення, засновані на вірі в Бога, у давнину – віра в незрозуміле, у чудодійні сили природи й істот

Канон – правило з питань віри або виконання релігійних обрядів, установлене найвищою церковною владою як закон

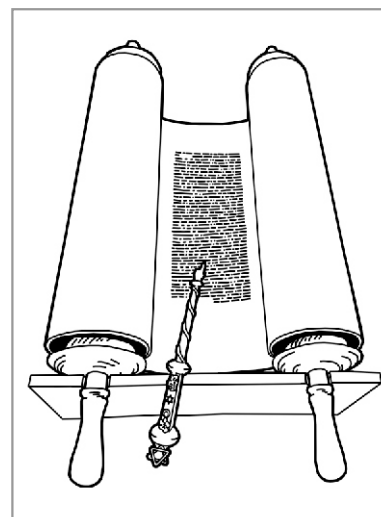

Біблія на сьогодні є:

- найбільш видаваною у світі книгою: кожна секунду у світі друкується одна Біблія, тобто 32876 примірників на день;
- найпопулярнішою книгою у світі: вона частково перекладена 2377 мовами, у повному обсязі – 422 мовами;
- найдовшою за часом написання: книги, що входять до Біблії, писалися протягом 1500 років;
- найдорожчою книгою у світі: давній рукопис Біблії – Синайський кодекс – був проданий у 1923 р. радянським урядом Великобританії за 510 000 доларів.

«ТаНаХ» – єврейська назва Священного Писання іудаїзму. Слово «ТаНаХ» є акронімом (початковими буквами) назв трьох його розділів: Тора (Закон, або П'ятикнижжя), Невіім (Пророки, або Пророцькі книги) та Кетувім (Писання). ТаНаХ складається з 24 книг, які відповідають 39 книгам Старого Завіту у християнській традиції (окремі книги, які у Старому Завіті є розділеними, у ТаНаХу містяться як одна книга). Євреї вважають ці книги священними, тому що вони були написані пророками або людьми з духом святості. ТаНаХ, а також релігійно-філософські уявлення іудаїзму стали основою для становлення християнства та ісламу. Торою називають П'ятикнижжя Мойсея – перші п'ять книг Біблії (як єврейського ТаНаХа, так і християнського Старого Завіту). Пергаментний сувій з текстом Тори, що використовується для читання в синагозі, є найсвятішим предметом для іудеїв. Для його зберігання виготовляють футляр із тканини або дерева. Коли сувій Тори виносять із синагоги, зупиняються і вклоняються йому. Якщо сувій випадково впав на підлогу, громада зобов'язана постити впродовж усього цього дня. До пергаменту заборонено торкатися руками, тому при читанні сувою користуються особливою указкою «яд», яка схожа на вказівний палець руки. Кожен єврей повинен мати сувій Тори. Його можна замовити в писаря або купити готовий сувій, проте «той, хто пише Тору сам, ніби отримав її на горі Синай» – так вважають іудеї. У зв'язку з цим писар пише перший та останній параграфи в сувої тільки контуром, і робота завершується церемонією «Сіум Тора» («Завершення Тори»), на якій кожен із присутніх удостоюється честі обвести одну з букв по контуру. Сувій Тори іудею можна продавати тільки в тому разі, якщо не можна іншим чином віднайти кошти на одруження, навчання або викуп полонених.

**Прочитай. Розкажи, чи доводилося тобі коли-небудь ба-
чити Коран або тримати його в руках.**

Коран – релігійна книга, священна для прихильників ісламу. Її назва перекладається як «він читав, читання». Вона править основою мусульманського законодавства, як релігійного, так і цивільного. Мусульмани вважають, що Коран передавався Мухаммаду частинами в Мецці й Медині між 610 і 632 рр. через архангела Джебраїла (Гавриїла). Ці частини називалися «аят», або віршами Корану, але насправді це фрагменти ритмованої прози. Групи аятів складають сури. Коран як єдина книга був складений після смерті Мухаммада, до цього він існував у вигляді розрізневаних записів або в пам'яті тих, з ким зустрічався Пророк. Зібрані воєдино супутником Мухаммада Зайдом і зведені в один список у період правління халіфа Османа, ці одкровення склали канонічний (єдино правильний, законний) текст Корану, який дійшов до наших днів у незміненому вигляді. Перший повний такий список датується 651 роком. У Корані можна знайти не лише релігійні заповіді й проповіді. Іноді текст написаний дуже яскравою, образною мовою, тому Коран вважають визначною пам'яткою арабської літератури. Багато століть Коран правив «букварем»: по ньому дітей навчали читання та письма. На Корані присягалися та навіть ворожили. Сторінки Корану зберігали в маленьких релікваріях – торбинках, коробочках, які вішали на шию, ховали в складках одягу, вважаючи, що це допоможе захиститися від лиха. Згідно з релігійними канонами Коран не можна класти на підлогу. Його потрібно зберігати в чистоті на полиці, окремо від хатнього начиння, тому мусульмани у своїх будинках мають спеціальні сумочки для зберігання Корану, які вішаються на стіну.

- Коран складається зі 114 сур – розділів, розташованих від більших за розміром до менших. Найдовша сура налічує 286 аятів (віршів, або одкровень), найкоротша – 3 аяти. В аятах від 1 до 68 слів, а всього в Корані, за деякими підрахунками, 77 934 слова.
- Перша із сур Корану – Фатіха («та, що відкриває») – найчастіше використовується в мусульманському ритуалі. Вона має форму молитви, і її зазвичай закінчують словом «амінь».
- У Корані переказуються історії багатьох персонажів і події християнських та іудейських релігійних книг – Біблії, Тори, – хоча деталі часто відрізняються. Такі відомі біблійні особи, як Адам, Ной, Авраам, Мойсей, Ісус, згадані в Корані як Пророки ісламу.
- Перший повний переклад змісту Корану українською мовою безпосередньо з арабської мови був здійснений вченим Національного університету «Острозька академія» Михайлом Якубовичем у місті Медині Саудівської Аравії. Його перше офіційне видання побачило світ у 2013 р.

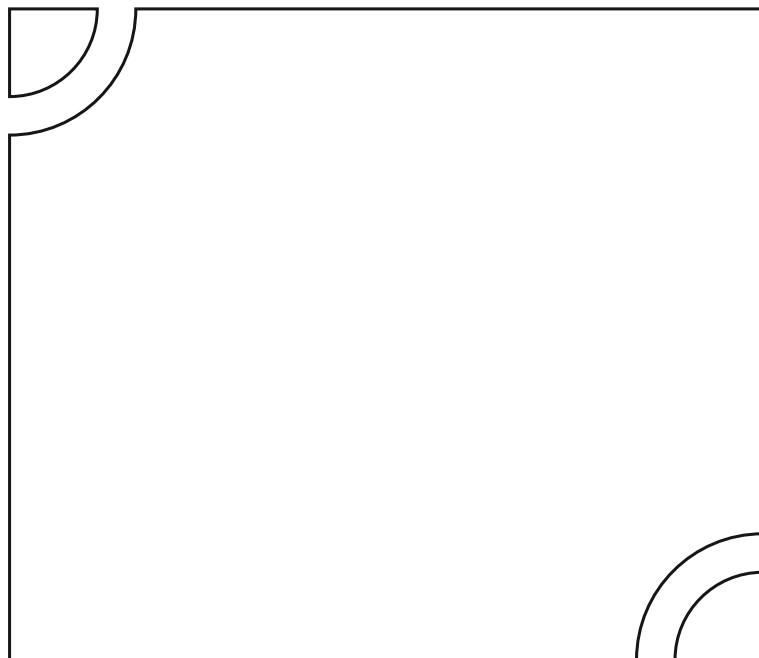
Головна книга конфуціанства «Лунь Юй» («Бесіди і судження», «Аналекти Конфуція») відома вже більш ніж 2500 років. Вона була складена учнями Конфуція протягом 30–50 років незабаром після смерті Вчителя. До книги увійшли вислови Конфуція, що залишилися в пам'яті та коротких нотатках учнів, описи його вчинків, а також діалоги за його участю. Наприклад: «Цзи-гун запитав: “Чи можна все життя керуватися одним словом?” Учитель відповів: “Це слово – взаємність. Не роби іншим того, чого не бажаєш собі”». Або мудрі вислови: «Людина може зробити великим шлях, яким іде, але шлях не може зробити людину великою», «Три види дружби приносять користь і три – шкоду. Коли дружиш із людиною або прямою, або чесною, або такою, яка має велику проникливість, – це приносить користь; коли дружиш із людиною або нещирою, або виверткою, або зрадливою – це шкодить».

«Лунь Юй» є однією з найбільших літературних пам'яток Далекого Сходу. Книга написана старокитайською мовою та складається з двадцяти розділів. Із часом цей твір став частиною конфуціанського «Си шу» – збірки різних канонічних текстів у чотирьох книгах, що знайомлять з основами конфуціанства. Автором збірки вважають Чжу Сі – послідовника Конфуція. Знання цієї книги напам'ять було обов'язковою вимогою для всіх освічених китайців. І лише трохи більше ста років тому ця вимога була скасована. «Лунь Юй» багато разів перекладалася англійською, німецькою, польською, російською, французькою та ін. мовами й видавалася.

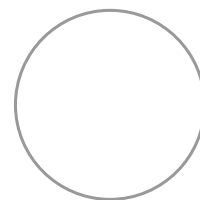

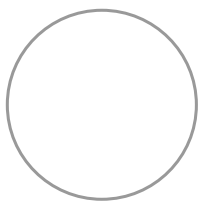
Як ти думаєш, навіщо людям потрібні Біблія, Коран та інші Великі Книги?

Намалюй закладку для Біблії, сумочку для Корану або указку для читання Тори. Не забудь, що в ісламській культурі не заведено малювати тварин і людей.

Посперечалися якомсь у давні часи двоє людей, чия релігія краща. Дійшло аж до бійки. Пішли до мудреця, щоб він розсудив їх. Мудрець спитав: «Що для кожного з вас є Бог?» «Світло!» – вигукнув один. «Мудрість!» – вигукнув інший. І мудрець відповів: «До світла і мудрості всі шляхи однакові».

ЯК РАНІШЕ НАВЧАЛИСЯ ДІТИ В НАШОМУ КРАЇ

Школу завжди називали «розсадником знань і корисних навичок». На нашій землі навчальні заклади були створені ще за стародавніх часів. Проте трохи більш ніж сто років тому тільки четверта частина наших краян була письменною, тому що не всі люди могли здобути освіту. І лише останні декілька десятків років майже всі люди, що оточують тебе, вміють читати й писати. Постав питання, які ти бачиш нижче, кому-небудь із близьких. Розпитай їх, як вони навчалися колись у школі або в училищі. Поряд з питаннями коротко напиши їхні відповіді й спробуй скласти усну розповідь про те, як раніше навчалися діти.

1. Хто з родичів розповів тобі про своє навчання? _____
2. Як називався та де розташовувався навчальний заклад? _____
_____
3. Які предмети вивчалися? _____
_____
4. Чи ставили раніше оцінки? Які вони були? _____
5. Чи була якась шкільна форма? _____
6. За що твої близькі можуть подякувати своїм учителям? _____

Об'єднайся в групу з однокласниками й однокласницями та прочитай текст про те, де і як раніше вчилися діти в нашому краї. Порівняйте, скільки років тривало навчання та які предмети викладалися в школах у давнину й сьогодні.

За старих часів у нашому краї діти могли здобувати освіту лише у школах при храмах. Викладали в таких школах переважно священнослужителі, й основними підручниками там були Великі книги людства. Православні християни початкову освіту здобували в церковнопарафіяльних школах, де навчання тривало упродовж трьох років. Тут діти навчалися читання, письма, арифметики і Закону Божого. В іудеїв початкову школу називали «хедер» і її відвідували лише хлопчики. У німців рівень письменності серед дітей із родин католиків і протестантів був вищим. Адже, щоб стати повноправними членами громади, діти мали пройти спеціальний церковний обряд – конфірмацію, на яку допускалися тільки ті, хто умів писати, читати та знав основні закони християнської віри. Тому батьки були зобов'язані відправляти в школу і хлопчиків, і дівчаток, після того як їм виповниться 7 років. У XIX ст. в нашому краї діти здобували освіту також у земських школах і ремісничих училищах. Зокрема, у с. Будилці діяли земська школа, церковнопарафіяльна, а ще була відкрита Будильська казенна сільська реміснична навчальна майстерня. Її перші 11 учнів упродовж трьох років вивчали ремесла: слюсарне, токарне по металу, ковальське, столярне, а пізніше і чавунно-ливарне.

Величезне значення в українській культурі мала Глухівська співоча школа, яка готувала півчих (партесного співу) і музикантів (гусярів, бандуристів, скрипалів). Вона

була створена за ініціативи гетьмана Данила Апостола. Головним її завданням було навчання обдарованих дітей, які ставали співаками Придворної співацької капели в Санкт-Петербурзі, а також в українських церквах. Ця школа була своєрідним культурним центром українського музичного мистецтва XVIII ст. Традиції школи розвинули композитори Д. Бортнянський, М. Березовський, М. Полторацький, Г. Головня та ін.

У 1873 р. завдяки підтримці Павла Харитоненка була заснована Олександрівська чоловіча гімназія. Хлопчиків у гімназії навчали російської та церковнослов'янської мов, латини, грецької, французької, німецької мов, логіки, російської та загальної історії, географії, математики, фізики, креслення, малювання. Закон Божий викладали священники трьох конфесій: православної, римо-католицької та лютеранської. Згодом відчинила двері також і жіноча гімназія в Сумах. Сьогодні в її будівлі розташувався юридичний факультет Української академії банківської справи.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. зусиллями Івана Харитоненка та за його кошти був створений Сумський кадетський корпус. У радянські часи тут був військовий навчальний заклад для дорослих: до 1927 р. готували піхотних офіцерів, а згодом – артилеристів. У вересні 2011 р. тут було створено Державний ліцей-інтернат з посиленою військово-фізичною підготовкою «Кадетський корпус» ім. І. Г. Харитоненка, який успішно функціонує і зараз.

Прочитай, які прислів'я та приказки говорили дітям батьки й учителі в різних куточках світу за старих часів і сьогодні. Як ти їх розумієш?

Knowledge is no burden. *Знання – не тягар, носить їх легко. (Англійське)*

Не бійся, коли не знаєш: страшно, коли знати не хочеться. *(Вірменське)*

Дізнатися можна лише тоді, коли вчишся; дійти можна лише тоді, коли йдеш. *(В'єтнамське)*

Є речі, які не зробиш, поки не вивчишся, але є й такі, які треба зробити, щоб вивчитися. *(Єврейське)*

Знання, які не поповнюються щодня, убувають з кожним днем. *(Китайське)*

Шегирт олмай, уста олмазсынъ. *Не побувавши учнем, майстром не станеш. (Кримськотатарське)*

Probieren geht über Studieren. *Досвід вчить найкраще. (Німецьке)*

Без букв и грамматики не научится и математике. *Без букв і граматики неможливо навчитися і математики. (Російське)*

Educația e pâinea sufletului. *Вчення – хліб для душі. (Румунське)*

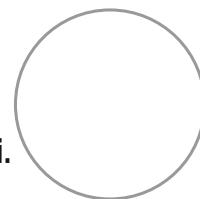
Здобудеш освіту – побачиш більше світу. *(Українське)*

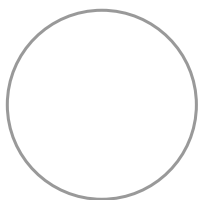
Справжні знання в голові, а не в зошиті. *(Хінді)*

Запитати – хвилиний сором, не запитати – сором на все життя. *(Японське)*

Розкажи, що тобі подобається, а що не подобається в сучасній школі. Що б ти хотів/хотіла змінити? Якою ти бачиш школу майбутнього?

СТАВЛЕННЯ МОЄЇ СІМ'Ї ДО ЗНАНЬ, ПИСЬМЕННОСТІ ТА ПРАЦЬОВИТОСТІ

Спробуй дати визначення, що таке «знання», «письменність», «працьовитість».

Старанність – сумлінне, ретельне, добросовісне ставлення до справи, до роботи, до навчання

Напиши слова «знання», «письменність», «працьовитість» своєю рідною мовою.

Ти вже багато чого знаєш. Ти непогано читаєш, умієш писати, рахувати й навіть знаєш таблицю множення! Як ти думаєш, чи потрібно тобі вчитися далі й навіщо?

Подумай і наведи приклади старанності в праці близьких або в навчанні однокласників і однокласниць.

Прочитай прислів'я різних народів світу про знання, освіченість, працелюбність. Обговори з дорослими ті прислів'я, зміст яких ти не зрозумів/зрозуміла. Підкресли ті, які тобі сподобалися найбільше. Поясни чому. Згадай прислів'я про знання, навчання та працю своєю рідною мовою.

Money spent on the brain is never spent in vain. *Гроші, що вкладеш у здобуття освіти, примножиш і повернеш у роботі. (Англійське)*

Перо гостріше за меч. *(Арабське)*

Δούλεψε στα νιάτα σου να 'χεις στα γηρατειά σου. *Працюй у молодості – будеш мати в старості. (Грецьке)*

Знання – скарб, який всюди йде за тим, хто ним володіє. *(Китайське)*

Найкращий друг – це книга, найкраще багатство – це знання. *(Корейське)*

Тышына бакъма, ичине бакъ, элинден кельген ишине бакъ. *Не дивися на його зовнішність, дивися на його роботу. (Кримськотатарське)*

Fleissige Hand erwirbt, faule Hand verdirbt. *Праця годує, а лінь марнує. (Німецьке)*

Где руки и охота – там спорится работа. *Де руки та охота – там скоро работа. (Російське)*

Cine nu muncește la tinerețe, n-are la bătrânețe. *Хто не працює у молодості, у того нічого немає у старості. (Румунське)*

Вранці не встав – день втратив, у дитинстві не вчився – життя загубив. *(Тибетське)*

Зароблена копійка краща за крадений карбованець. *(Українське)*

Не хвалися вбраннями, а хвалися знаннями. *(Українське)*

Нема вміння без праці і терпіння. *(Українське)*

Qui attend la fortune les bras croisés, ne la voit jamais arriver. *Хто чекає на успіх склавши руки, ніколи його не побачить. (Французьке)*

Спробуй довести, що навчатися й працювати набагато краще в компанії друзів, ніж поодинці.

Прочитай казку великого українського педагога К. Д. Ушинського «Два плуги».

З одного і того ж шматка заліза, в одній і тій же майстерні були зроблені два плуги. Один з них потрапив у руки хлібороба і негайно пішов на роботу, а інший довго і абсолютно марно провалявся в крамниці купця.

Сплив час, і плуги знову зустрілися. Плуг, що був у хлібороба, блищав, як срібло, і мав вигляд навіть ще кращий, ніж у той час, коли він тільки що вийшов з майстерні; плуг, що пролежав без всякої справи в крамниці, потемнів і покритися іржею.

– Скажи, будь ласка, чому ти так блищиш? – запитав заіржавілий плуг у свого старого знайомого.

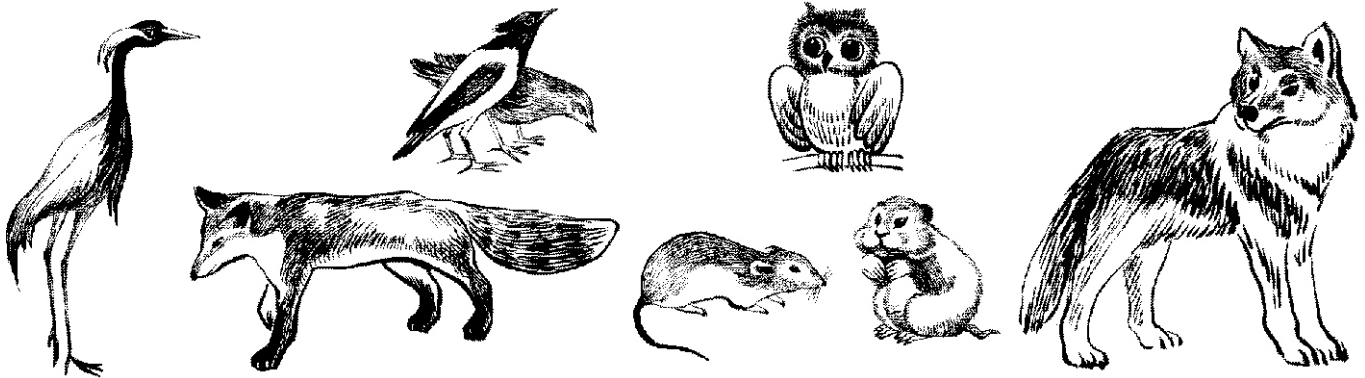
– Від праці, мій брате, – відповів той, – а якщо ти заіржавів і став гіршим, ніж був, то це тому, що весь цей час пролежав на боці, нічого не роблячи.

Попроси близьких пригадати які-небудь вірші, казки, легенди, пісні про працелюбних людей. Запам'ятай і розкажи їх однокласникам і однокласницям.

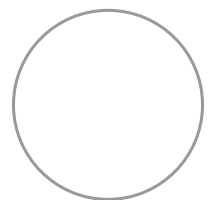
Спробуй сам/сама придумати казку чи історію про користь знань та працьовитості. Вибери нижче головних героїв своєї історії. Напиши її сюжет або розгорнутий план, за яким ти зможеш її розповісти.

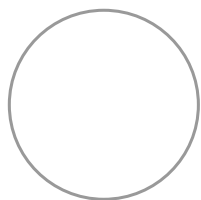

Прочитай вірш Л. Повх «Стежка до школи» і розкажи, чому стежка, про яку йдеться, така важлива у житті кожної людини. Спробуй якнайцікавіше розповісти про дорогу, якою ти йдеш до школи: що ти бачиш, кого або що зустрічаєш тощо.

В'ється стежечка увись
До старої школи.
Босі ніжки тут колись
Тупцяли й постולי.
Хто б куди не мандрував,
Ким не став би в світі,

Спершу стежку цю здолав –
Стежку до освіти.
Понад вулиці, дахи
І бузкові хащі...
Хоч широкі є шляхи,
Стежка ця – найкраща!

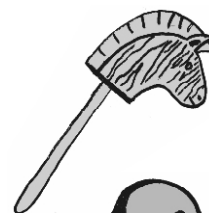

ІГРИ ТА ІГРАШКИ, ЯКИМИ ГРАЛИСЯ ДІТИ ЗА СТАРИХ ЧАСІВ

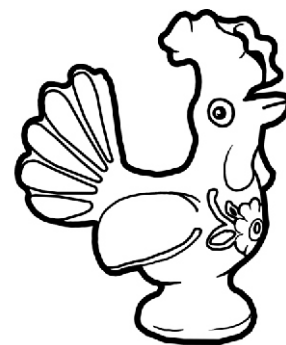

Прочитай і розкажи, які з перерахованих у тексті іграшок були чи є у тебе.

Діти всіх народів і в усі часи в грі наслідують дорослих, тому іграшки, якими вони граються, – це маленькі копії звичайних інструментів, зброї, меблів, зображення різних домашніх тварин тощо. Іграшки існували вже в глибоку давнину й здебільшого виготовлялися з обпаленої глини, тканини, соломи або дерева. Наприклад, уже 2500 років тому були відомі іграшки-ляльки з підвісними ногами, конячки на коліщатках, коліщатка на паличці або мотузочку, брязкальця. Окрім цього, археологи часто знаходять кістяні астрагали, або бабки, якими із задоволенням граються й сучасні діти. Дивно, але в різних куточках землі, у різних народів можна зустріти одні й ті ж іграшки, наприклад ляльки, м'ячі, брязкальця, конструктори та ін., причому вони дуже схожі за формою, способом виготовлення, а інколи й за кольором, орнаментом. І це не випадково – люди, де б вони не жили, мають однакові потреби, вони однаково люблять своїх дітей і через гру прагнуть передати їм свій життєвий досвід.

Іграшка – це не тільки предмет, що використовується у грі, а й частина людської культури. Недарма в багатьох країнах світу створено музеї іграшок. Так, один із перших музеїв було відкрито за ініціативою вчителя Пауля Кунтце в німецькому місті Зоннеберзі у 1901 р. У Лондоні вже більш ніж століття існує Музей дитинства (англ. *V&A Museum of Childhood*). Празький Музей іграшок відчинив свої двері у 1989 р. Він налічує більш ніж 2000 експонатів, які почав збирати чеський кінорежисер Іван Штайгер. Його захоплення колекціонуванням іграшок почалося в 1970 р. з маленької металевої машинки. У 2004 р. в іспанському селищі Верду (Каталонія) було відкрито Музей ляльок і автоматів. Трошки пізніше, у 2005 р., у Києві також відкрився Музей іграшки. Його колекція налічує понад 16 тисяч експонатів. Цікаво, що американський музей іграшок, який був створений у 1998 р., називається Національною залою слави іграшок (англ. *National Toy Hall of Fame*). На відміну від інших музеїв, тут невелика кількість експонатів – усього трохи більш ніж 60 іграшок, але кожна з них є дуже популярною і значущою в усьому світі. Тут можна побачити бабки, велосипед, гру «Монополія», конструктор Lego, ляльку Барбі, фрісбі, плюшеве ведмежатко, роликові ковзани, скакалку тощо.

Напиши 4–5 назв іграшок, якими в дитинстві гралися твої рідні. Порівняй їх з тими, якими грався/гралася ти. Підкресли, які іграшки збігаються.

Іграшки мами або тата _____

Іграшки бабусі або дідуся _____

Спробуй пригадати, які іграшки тобі особливо подобалися в дитячому садку; тоді, коли ти вчився/вчилася у першому класі; а які подобаються сьогодні? Поміркуй уголос, чому твої смаки міняються.

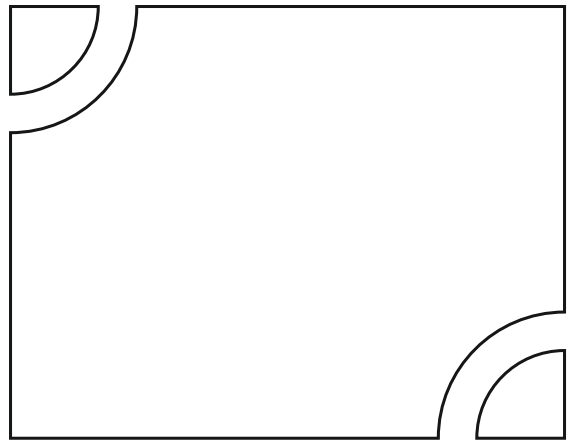
НАЙКРАЩА ІГРАШКА
 – Не вгадать тобі нізашо,
 Котра з іграшок – найкраща!
 – Знаю! Трактор заводний!
 – Зовсім ні.
 – Електрична залізниця!
 – Помилився.
 – Ну, тоді це – пароплав!
 – Не вгадав.
 – Зрозуміло: це – літак!
 – Знов не так!

Добре, відповідь я дам:

Та, яку зробив ти сам! (А. Костецький)

Намалюй іграшку, яку ти хотів/хотіла би зробити своїми руками. Або зроби й принеси її до класу.

Розпитай близьких, у які рухливі ігри вони любили грати в дитинстві. Напиши їхні назви й дізнайся про правила гри, щоб пограти в них разом з однокласниками та однокласницями.

_____

_____

Придумай разом зі своїм/своюю сусідом/сусідкою по парті пам'ятку-пораду, як треба грати в гру, щоб вона об'єднувала, приносила радість, а не сварила й засмучувала.

Напиши назви своїх улюблених іграшок та ігор. Підкресли ті, у які ти міг/могла би навчити грати однокласників та однокласниць. Подумай, у які з цих ігор ти міг/могла би гратися разом із близькими дорослими людьми.

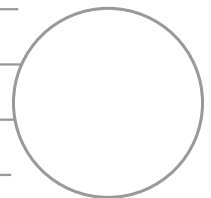
Улюблені віртуальні/комп'ютерні ігри _____

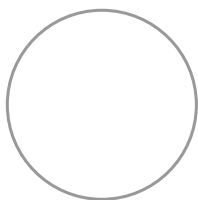
Улюблені іграшки _____

Улюблені настільні ігри _____

Улюблені рухливі ігри _____

Улюблені спортивні ігри _____

ДІАЛОГ ІЗ СУСІДАМИ. ЛЕКСИКА ГОСТИННОСТІ

Прочитай уривок з «Повчання...» Володимира Мономаха, написаного на початку XII ст. Розкажи, як ти думаєш, чому знання іноземних мов полегшує людині життя.

«А коли добре щось умієте – того не забувайте, а чого не вмієте – то того учітесь, так же, як отець мій. Удома сидючи, він зумів знати п'ять мов, – а за се почесть єсть од інших країв. Не лінуйтеся ж ні до чого доброго...»

Напиши, якими мовами ти можеш привітатись або попрощатись. Ручкою або олівцем зеленого кольору напиши, якими ще мовами ти хотів/хотіла би вивчити ввічливі слова.

Прочитай вірш М. Танича «Чарівні слова» у перекладі Д. Кононенка.

«Вибач», «дозволь», «пробач» і «будь ласка» –
Є в цих словах і щирість, і ласка.
Окрім хлоп'ячої зваги-розваги,
Є ще й закони людської поваги.
Запам'ятайте, як двічі по два,
«Будь ласка» й «Дякую» – чарівні слова.
Там, де нечема не зможе пройти,
Чемному двері відчинять завжди.
Слово чарівне і мур пробива.
Мовте частіше ці гарні слова!

Проведіть невелику мовну розминку. Спробуй скласти діалог із сусідом/сусідкою по парті вашими рідними мовами, використовуючи слова: я, ти, ми, так, ні, сім'я, сусід/сусідка, друг/подруга, вчитель/вчителька, дякую, будь ласка, добре, вибач, дружити, вітаю, до побачення. Як тебе звать? – Мене звать...

Попроси близьких написати ці слова і фрази рідною мовою і, складаючи діалоги, вивчи їх разом з однокласниками/однокласницями.

СОНЦЕ		РАНОК	
ТЕПЛО		ДЕНЬ	
ХОЛОДНО		ВЕЧІР	

НІЧ		НАВЧАТИСЯ	
ВЧОРА		ДРУЖИТИ	
СЬОГОДНІ		ВІДПОЧИВАТИ	
ЗАВТРА		ОДИН	
ЗАРАЗ		ДВА	
СВЯТО		ТРИ	
ПОДАРУНОК		ЧОТИРИ	
ПІСНЯ		П'ЯТЬ	
СПІВАТИ		ШІСТЬ	
ТАНЕЦЬ		СІМ	
ГРА		ВІСІМ	
ГРАТИСЯ		ДЕВ'ЯТЬ	
ПРАЦЮВАТИ		ДЕСЯТЬ	

ПРИХОДЬ У ГОСТІ! – ДЯКУЮ, КОЛИ? – СЬОГОДНІ (ЗАВТРА, ЗАРАЗ)

ДОПОМОЖІТЬ МЕНІ, БУДЬ ЛАСКА! – ДЯКУЮ!

ДОПОМОГТИ ТОБІ? – ДЯКУЮ!

ТИ ЛЮБИШ (ТОБІ ПОДОБАЄТЬСЯ)...

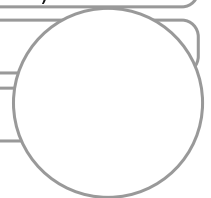
ПРАЦЮВАТИ (НАВЧАТИСЯ, СПІВАТИ, ТАНЦЮВАТИ, ГРАТИСЯ)? –

Я ЛЮБЛЮ (МЕНІ ПОДОБАЄТЬСЯ)...

НАВЧАТИСЯ (СПІВАТИ, ТАНЦЮВАТИ, ГРАТИСЯ, ВІДПОЧИВАТИ, ПРАЦЮВАТИ)

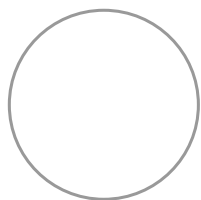
НІ, Я НЕ ЛЮБЛЮ...

ХОДІМО ГРАТИСЯ (ПРАЦЮВАТИ, УЧИТИСЯ, ВІДПОЧИВАТИ, ТАНЦЮВАТИ)

ЗАПРОШУЄМО ДРУЗІВ НА СВЯТО СВОГО НАРОДУ. РЕЛІГІЙНІ СВЯТА. ЕТИКЕТ

Піст – період часу, у який люди особливо старанно моляться, обмежують себе в їжі й розвагах

Ритуал – встановлений порядок дій при здійсненні якого-небудь обряду

Етикет – встановлений, заведений порядок поведінки

Життя було б нудним і нецікавим, якби люди не вигадали свята. Саме у святах найкраще віддзеркалюються традиції кожного народу, те, у що вірять люди, чим пишаються й захоплюються. Якісь свята люди почали святкувати дуже давно, деякі – нещодавно. Свята бувають різні:

- державні – ті, що святкують усі мешканці будь-якої країни;
- календарні – ті, що пов'язані із сезонними змінами у природі та господарською діяльністю людини;
- релігійні – ті, що пов'язані із шануванням подій чи відомих людей, яких ще називають святими; у давнину – якихось сил чи об'єктів природи, міфічних істот і богів;
- родинні – це ті, що святкуються членами тільки твоєї родини, родичами і близькими друзями.

Напиши, які сімейні, релігійні або календарні свята відзначають у твоїй сім'ї.

Прочитай і порівняй, як деякі християнські свята святкують католики, православні і протестанти. Згадай, які календарні свята заведено святкувати у твоїй родині або у громаді. Чи збігаються вони за часом із яким-небудь релігійним святом? Як вони відбуваються? Яке із християнських свят тобі подобається найбільше й чому? Згадай, які веснянки, колядки та щедрівки ти знаєш.

Найбільшими християнськими святами є Воскресіння Христове (Великдень, Пасха, Затік) та інші 12 свят: Різдво Христове (відповідно до календаря, що використовує Церква, – 25 грудня або 7 січня), Хрещення Господнє (Водохреща, Йордан) (6 або 19 січня), Стрітення (2 або 15 лютого), Благовіщення (25 березня або 7 квітня), Вхід Господній до Єрусалима (Вербна неділя, за тиждень до Воскресіння Христового), Вознесіння (за 40 днів після Великодня), Неділя Св. Трійці (Зелені свята, за 50 днів після Великодня), Преображення (Спаса) (19 серпня), Успіння Пресвятої Богородиці (15 або 28 серпня), Різдво Пресвятої Богородиці (8 або 21 вересня), Воздвиження Чесного Хреста (14 або

27 вересня), Введення Богородиці у храм (21 листопада або 4 грудня). Свято Воскресіння Христового не має окресленої дати, а з року в рік пересувається в період із кінця березня до початку травня. До великих свят у християн також належать Св. Миколи Чудотворця (6 або 19 грудня), Василя Великого (1, 2 або 14 січня), Іоанна Предтечі (24 червня або 7 липня), Покрова Пресвятої Богородиці (14 жовтня) та ін. Заведено також обов'язково святкувати кожен неділю тижня і храмові свята – на пошану святого чи події, яким присвячений храм (церква) в населеному пункті. В окремих християнських церквах є також особливо улюблені свята, наприклад українські болгари пишно вшановують Св. Трифона Зарізана, Св. Георгія, Свв. Костянтина та Олену та ін.; греки – Св. Афанасія, Св. Власія, Св. Димитрія, Св. Георгія та ін. Одним із найвідоміших свят Вірменської церкви є Вардавар – Преображення. Воно відзначається влітку (на 98 день після Пасхи). Згідно з народними звичаями, під час святкування заведено обливати людей навколо водою та пригощати медом і виноградом. Більшість протестантських церков відзначають лише Пасху, Різдво, Вербну неділю, Трійцю, а також День подяки (восени). Українські протестанти також відзначають Хрещення, Стрітіння та Благовіщення.

Католицька і деякі протестантські церкви починають низку зимових релігійних свят з Адвента – передріздвяного посту. Далі йде день Святого Миколая, який з особливим нетерпінням чекають діти, адже у цей день майже в усіх християн заведено дарувати їм подарунки. Перед Різдвом у багатьох християнських храмах та оселях ось уже понад 700 років влаштовуються невеликі вертепи, або шопки, у яких зображуються сцени з історії про народження Христа. Напередодні свята, увечері, люди їдять пісні страви – рибу, овочі та фрукти, солодощі. Після появи першої зірки у храмах починаються урочисті богослужіння. У перший день Різдва достаток на святковому столі вважається запорукою благополуччя в новому році. Діти й дорослі відвідують своїх сусідів та колядують, підносять одне одному дарунки. Свято Василя збігається із святкуванням Нового року, тому в народі заведено щедрувати, палити великі вогнища тощо. Під час свята Водохрещі є традиція освячувати воду, купатися в ополонці.

Перед початком Великого посту в католиків зазвичай відбувається карнавал – веселе дійство із перевдяганнями, розвагами й веселоцями. У більшості православних в Україні в цей період відбувається Масляна або Колодій. На Масляну заведено готувати млинці та пригощати одне одного. На Колодія, який традиційно святкується лише українцями та білорусами, відбувається безліч цікавих народних обрядів, а головним пригощанням є вареники – з сиром, картоплею тощо. Початок Великого сорокаденного посту в католиків завжди припадає на Попелясту середу. Назва її пішла від старого обряду посипання голів попелом як символу відпущення гріхів. За тиждень до Великодня у всіх християн відбувається свято Вербної (Пальмової) неділі. Цього дня заведено святити в храмах гілки пальми, оливи, верби тощо. У деяких церквах великі гілки прикрашають солодощами, фруктами, стрічками й дарують дітям. Увечері у Велику суботу в усіх храмах починається святкування Великодня. Уранці в Пасхальну неділю після богослужіння діти та молодь обходять будинки з піснями та привітаннями, схожими з різдвяними колядками. Обов'язковим атрибутом цього свята для дітей із більшості католицьких і протестантських родин є пасхальний заєць, виготовлений із

тіста або шоколаду, та солодке фігурне печиво. Солодким символом цього свята для православних є «гата» у вірмен, «псатир» і «пасхаліно цурек» у греків, «кулічі» і «пасхі» у росіян, «паски» в українців. У християн України існує давня традиція виготовлення напередодні Великодня крашанок та писанок. Серед пасхальних розваг відомі ігри з фарбованими яйцями: ними обмінюються, змагаються, кидають одне в одного, котять з гори, розбивають, розкидаючи шкаралупу, тощо.

Прочитай і розкажи, чи бачив/бачила ти коли-небудь, як проходять мусульманські релігійні свята. Порівняй, як відзначають календарні свята в інших культурах.

Релігійні мусульманські свята відзначаються за місячним календарем Хіджри, тому в них немає суворо встановленої дати – щороку вона змінюється. У мусульманському розумінні свято – це можливість для кожного робити більше добрих справ, старанніше молитися Богові. Тому у свята, у священні дні й ночі мусульмани здійснюють спеціальні ритуальні «намази» (молитви), читають Коран, прагнуть порадувати родичів, сусідів, усіх знайомих і незнайомих; відвідують одне одного, роздають пожертвування, дарують подарунки, намагаються в жодному разі нікого не кривдити. В ісламі свята називаються арабською – мовою Корану, проте існують і назви іншими мовами – кримськотатарською, турецькою, узбецькою та ін. Найважливішими релігійними святами мусульман є Ураза-Байрам (свято закінчення посту) і Курбан-Байрам (свято жертвопринесення). Під час їхнього проведення заведено згадувати своїх померлих родичів, допомагати бідним, пригощати всіх своїх гостей і сусідів смачними м'ясними стравами й солодощами. Інші пам'ятні дні – «джума» (п'ятниця), день Арафат, день Ашура та ніч Визначення – спочатку за свята не вважалися, і не було ніяких урочистостей. Вони були визначені як час старанного поклоніння Богові, а не як час для святкування й веселощів. Решта свят, що відзначаються в наш час, вважалися за пам'ятні дати, наприклад початок мусульманського нового року та ін.

У кримських татар існують традиції відзначати декілька важливих календарних пам'ятних дат, наприклад Наврез (з перської мови – «новий день»). Він проводиться 21 березня, коли день дорівнює ночі, і складається з декількох етапів: проводи старого господарського року, зустріч нового й підготовка до польових робіт. До цього свята за старих часів хлопчики готували маски та костюми кози, у яких вони ходили до осель сусідів і співали обрядові пісні, щоб отримати частування й дарунки. У святковий вечір розводили вогнище, у якому спалювали старі речі, потім через нього стрибали хлопці й бризкали один на одного водою. Жінки варили яйця й пекли новорічний «кобете» – м'ясний пиріг з листового тіста, робили білу халву, курячий суп з локшиною. В азербайджанців, афганців, турків, таджиків, узбеків та ін. народів перського та тюркського походження, які переважно сповідують іслам, також існує це календарне свято під назвою Новруз або Навруз. Його відзначають як свято весни, оновлення, надії, як початок нового року. Одним із сталих символів свята є зелена травичка, що щойно проросла із землі. Новруз є державним святом у багатьох країнах світу, а у 2009 р. традиція його святкування була визнана ЮНЕСКО всесвітньо значущою нематеріальною спадщиною людства.

Зазвичай господарський рік селянина закінчувався 22 вересня, тоді у кримських татар проводилося свято Дервіза. До цього дня господині також випікали «кобете» і різні

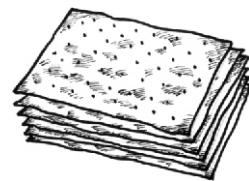
вироби з борошна. Дівчата у святковому одязі розсіювали попіл на полі, у городі, у саду, хлопчики очищали хліб. Потім члени громади йшли до якого-небудь джерела або до святого місця «азізу», де здійснювали молитву й приносили в жертву барана. На цьому святі кидали камені вдалечінь, примовляючи: «Хай чорні дні повернуться тоді, коли повернеться цей камінь». На святі проводилися ярмарки, змагання танцюристів, знавців частівок «чынъ ве манелер», а також боротьба «куреш». Для дівчат улаштовувалися гойдалки, жінки котили з гори сито, ворожили на хороший урожай наступного року. Закінчувалося свято спільним хороводним танком – «хораном». Приблизно так само, як і Дервізу, кримські татари на початку травня святкували Хидирлез. Напередодні свята робили велике прибирання в оселях, а після вечірньої молитви розпалювали вогнища, через які стрибали всі жителі села. У день свята прагнули посадити дерево або квіти, вийти на поле. Там чоловіки змагалися в боротьбі «куреш», жінки котили з гори круглий хлібець «калакай», щоб поворожити, який урожай чекати восени, а дівчата гойдалися на гойдалках, обвитих зеленню і квітами.

Пригадай, що ти знаєш про Мойсея та Велику Книгу іудеїв. Обери який-небудь абзац розповіді про єврейські свята, прочитай його й розкажи своєму/своїй сусідові/сусідці по партії, що нового ти дізнався/дізналася, що тобі сподобалося, видалося цікавим. Вислухай враження твого сусіда/сусідки від того фрагмента, який він/вона прочитав/прочитала. Незнайомий вам обом абзац тексту прочитайте разом і обговоріть.

Історія народу та релігія у євреїв нерозривно пов'язані й однаково шановані. Існує декілька важливих дат календаря – святкові дні та дні жалоби, що нагадують про події єврейської історії. Пости в іудаїзмі встановлені на згадку про страждання, перенесені євреями, але скорбота не є головним почуттям у ці дні. Основна мета постів – пробуджувати серця й прокладати шлях до розкаяння, нагадувати про погані вчинки, про події, які призвели до нещастя. Щоб нещастя закінчилися, кожна людина має задуматися над своїми вчинками, усвідомити їх і не повторювати в майбутньому. Для всіх єврейських свят існує декілька спільних правил: 1) усі свята починаються ввечері, із заходом сонця, оскільки вважається, що в цей момент зароджується новий день; 2) для здійснення святкових церемоній і богослужіння необхідна присутність усіх членів громади; 3) заборонено працювати та робити повсякденні справи, але можна веселитися й навіть не дотримуватися трауру; 4) під час святкових частувань промовляють благословення над вином, потім здійснюють ритуальне обмивання рук, благословляють хліб, тільки потім можна приступати до їжі. Старий Завіт наказує святкувати та веселитися чоловікам і жінкам, вільним і одруженим, а також представникам інших народів і релігій, що живуть серед євреїв.

Головне свято іудеїв – Шабат (субота) – буває кожного тижня. Свято починається увечері в п'ятницю до заходу сонця, коли господиня будинку запалює суботні свічки. У суботу не можна нічого робити, навіть готувати їжу. Найулюбленішим святом є Песах (Пасха), коли вшановується пам'ять виходу євреїв з Єгипту та їхнього звільнення з рабства, через що це свято є святом свободи. Упродовж 7 днів свята іудеї їдять мацу – прісний хліб, виготовлений з борошна та води, у пам'ять про подорож у пустелі. Євреї називають Песах «царем свят». Через 7 тижнів після Песаха іудеї

святкують Шавуот (П'ятдесятницю) – свято дарування єврейському народові Тори на горі Синай. Напередодні свята заведено прикрашати синагоги й оселі зеленими гілками дерев, трояндами, ароматними травами. Відзначаючи Шавуот, іудеї їдять різні сири, сметану, млинчики, пироги, коржики з медом. Одним з найважливіших також є свято Рош Гашана («голова року») – єврейський Новий рік, який відзначається у вересні-жовтні. У перший вечір Рош Гашана вітають одне одного побажаннями бути вписаним у Книгу Життя. Під час святкового частування заведено умочувати хліб (зазвичай круглу «халу») у мед, щоб рік, що настає, був солодким, їдять яблука з медом.

Цікаве також єврейське «свято кущів» – Суккот – це назва тимчасового помешкання, що будувалося колись селянами на полях під час збору врожаю з гілок і листя. У таких же куренях євреї жили під час виходу з Єгипту. На згадку про це під час свята Суккот у дворі або на веранді будинку чи синагоги іудеї будують курінь і живуть у ньому 7 днів, щоб бути ближче до природи і, дивлячись на зоряне небо, роздумувати про життя й Божі заповіді. Серед календарних свят на честь історичних подій найбільш відомими є Пурим («жереб») – свято порятунку єврейського народу за часів перського царя Ксеркса – і Ханука («оновлення») – свято на честь відновлення богослужіння в Єрусалимському храмі майже 2200 років тому. А ще його називають святом перемоги світла над пітьмою, святом надії, яке вчить людей ніколи не впадати в розпач. Під час Пуриму заведено веселитися, дарувати солодощі, фрукти, напої своїм родичам і друзям, а також щедро обдаровувати незаможних. Під час Хануки євреї 7 днів запалюють свічки, співають пісні, грають, танцюють, ласують оладками, схожими на деруни, пончиками та іншими смаколиками.

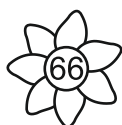
Які з перерахованих нижче свят можна назвати календарними, сімейними, релігійними? З'єднай їх стрілками. Як ти думаєш, під час яких сімейних або календарних свят проводяться релігійні ритуали?

ДЕНЬ НАРОДЖЕННЯ		РІЗДВО
ВЕЛИКДЕНЬ	РЕЛІГІЙНІ	ВЕСІЛЛЯ
КУРБАН-БАЙРАМ		ПУРИМ
СУККОТ	СІМЕЙНІ	НОВРУЗ
НОВИЙ РІК		ТРІЙЦЯ
ХАНУКА	КАЛЕНДАРНІ	УРАЗА-БАЙРАМ
СВЯТО ВРОЖАЮ		ХИДИРЛЕЗ

Порадся з батьками й склади усну розповідь про те, як у твоїй культурі проходить релігійне, календарне або сімейне свято. Скористайся наведеними запитаннями, щоб твоя розповідь була якомога повнішою та яскравішою.

1. Як називається свято, чому воно присвячене?
2. Чи потрібне запрошення на свято, чи приходити може будь-хто, за своїм бажанням?

3. Чи можна на це свято приходити представникам іншої релігії, культури?
4. Як запрошують на свято?
5. Який одяг не можна одягати гостям цього свята?
6. Чи необхідно приносити з собою якісь подарунки, частування?
7. Як правильно привітатись і привітати господарів оселі та інших гостей свята?
8. Як відповідати на вітання господарів і гостей?
9. Що потрібно знати гостю про хід святкування та про особливості релігійного ритуалу, який проводиться під час свята?
10. Чи влаштовується пригощання під час свята? Яким воно буває?
11. Чи є спеціальні слова або дії господарів, які дають змогу всім гостям зрозуміти, що можна приступити до їжі чи необхідно її закінчити?
12. Які бувають розваги? Чи можна в них брати участь хлопчикам і дівчаткам?
13. Як правильно подякувати господарям, попрощатися й піти?

Напиши, як твоєю рідною мовою можна привітати:

З ДНЕМ НАРОДЖЕННЯ ДИТИНУ ТА ЇЇ БАТЬКІВ

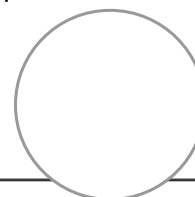
З ДНЕМ ВЕСІЛЛЯ МОЛОДЯТ І ЇХНІХ БАТЬКІВ

ТВОГО ДРУГА ЧИ ПОДРУГУ З РЕЛІГІЙНИМ СВЯТОМ

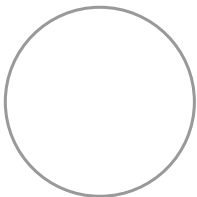
Якщо хтось із твоїх друзів чи сусідів запросив тебе в гості, щоб разом відсвяткувати яке-небудь релігійне свято, чемно подякуй і зроби таке:

- ☺ запитай у своїх батьків, а також у батьків чи близьких твого друга або подруги, чи згодні вони, щоб ти був/була присутній/присутня на цьому святі;
- ☺ поцікався, який одяг буде доречним, як вітають господарів чи інших гостей і що в цей день прийнято приносити в дім – які подарунки або частування;
- ☺ заздалегідь розпитай, як зазвичай відбувається свято в родині твого друга/подруги, які ритуали виконують господарі й гості, бо тобі треба знати, як правильно поводитися, щоб нікого не образити;
- ☺ якими б незрозумілими чи навіть дивними не здавалися тобі релігійні традиції твоїх друзів і сусідів, у жодному разі не смійся й не висловлюйся про них нешанобливо, адже цим ти можеш дуже образити людей, які відкрили перед тобою не тільки двері свого дому, а й своє серце.

СВЯТА, ЯКІ МИ ВІДЗНАЧАЄМО РАЗОМ

Свята – невід’ємна частина нашого життя, так само, як і трудові будні. Вони бувають різні – сімейні, календарні, релігійні, державні. Причому в різних куточках землі зовсім несхожі люди можуть відзначати однакові свята і навіть в один день, але є й такі, які відзначаються тільки в одній країні або тільки однією групою людей.

Подумай і напиши, які свята всі жителі нашого краю, незалежно від національності, мови, релігії, статі, відзначають разом.

Прикмета –

- 1) властивість, ознака, за якою можна впізнати кого-небудь, що-небудь;
- 2) явище, випадок, який у народі вважається за передвістя чого-небудь

Розкажи, як у твоїй родині заведено святкувати прихід Нового року. Під час розповіді намагайся дотримуватися такого плану:

1. Як ви прикрашаєте будинок до свята?
2. Які дарунки ви готуєте одне одному?
3. Хто і як придумує новорічне меню?
4. Які страви обов'язково мають бути на новорічному столі?
5. Як проходить новорічна ніч?
6. Які побажання ви говорите одне одному?
7. Чи є які-небудь новорічні прикмети?
8. Чи заведено в новорічну ніч ходити поздоровляти сусідів?

Напиши традиційне привітання з Новим роком своєю рідною мовою. Вивчи привітання з Новим роком 2–3 мовами сусідів.

Новий рік – свято, яке відзначають багато народів відповідно до прийнятого календаря, у момент переходу нового року. У більшості давніх спільнот його святкування збігалось з початком відродження природи. У стародавньому Єгипті Новий рік міг початися із липня по вересень – під час розливу річки Нілу, коли сходила зірка Сиріус. У стародавніх римлян початком року вважався березень, що збігався з початком польових робіт, але після зміни календаря його почали святкувати 1 січня. Цю традицію наразі наслідують більшість країн світу. Китайський Новий рік зазвичай припадає на перший молодик між 12 січня й 19 лютого. Єврейське свято Рош Гашана (Глава року) святкують не раніше 5 вересня й не пізніше 5 жовтня. Мусульманським Новим роком вважається перший день місяця Мухаррам за ісламським календарем, і його початок може припадати на будь-яку пору року.

У Русі-Україні, найімовірніше, Новий рік святкували з появою нового Місяця в перші весняні дні, найближчі до 21 березня. З прийняттям християнства у Києві було запроваджено святкування Нового року 1 березня. Пізніше Новий рік було перенесено на 1 вересня, відповідно до візантійської традиції. Наразі в Україні календарний Новий рік святкують так, як і в інших країнах Європи, – 1 січня.

Новий рік вважається сімейним святом, але ж і ти з однокласниками/однокласницями – одна сім'я! Уяви, що ти збираєшся провести новорічну ніч із ними. Придумай і напиши:

меню святкового столу _____

_____

_____

_____

які дарунки ти подарував/подарувала би своїм однокласникам та однокласницям _____

_____

_____

розваги, які ти запропонуєш, щоб новорічна ніч пройшла цікаво _____

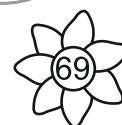
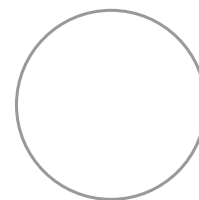
_____

_____

_____

Намалюй на окремому аркуші, як ти хотів/хотіла би прикрасити кімнату, де ви з однокласниками та однокласницями могли б відзначити Новий рік.

ПОДАРУНКИ

Подарунок – це знак уваги, виявлення дружніх почуттів, любові або приязні. Найкращий подарунок той, який вибраний і дарований від душі. Причому абсолютно не важливо, скільки він коштує. Головне, щоб він був підібраний з урахуванням інтересів, захоплень і потреб того, кому цей дарунок призначений. Інколи можна заздалегідь запитати іменинника/іменинницю, про який дарунок він/вона мріє, але буде краще, якщо ти про це запитаєш у когось із його/її рідних або близьких друзів чи подруг. Хай це буде приємним сюрпризом! Дарунки заведено красиво упаковувати й оформляти штучними квітами, стрічками тощо. Гарним доповненням до подарунка будуть підписана тобою листівка і букет квітів, хоча вони можуть даруватися і самі по собі. Наприклад, поштова листівка, відправлена тобою родичам або друзям, що живуть далеко від тебе, через соціальні мережі, електронною або звичайною поштою, буде для них приємним знаком уваги. Вибираючи квіти, необхідно пам'ятати, що не обов'язково дарувати букет, інколи досить і однієї квітки, але красивої та свіжої. При виборі квітів потрібно враховувати, що в деяких культурах по-різному ставляться до кольору букета або до квітів, що входять до його складу, і навіть до їхньої кількості! Наприклад, білі кали колись у нас були квіткою нареченої, а от греки вважають їх за квітку поховання й жалоби. В Україні існує традиція дарувати білі та рожеві квіти молодим дівчатам або нареченим, яскраво-червоні – коханим, а от жовтий колір є символом розлуки. А в деяких європейських країнах жовтий колір вважається кольором радості, благополуччя й багатства. У нас заведено на свята дарувати тільки непарну кількість квітів, а, наприклад, у Грузії – тільки парну, бо непарне число квітів там символізує негаразди, втрату близької людини.

Розкажи, як у твоїй родині заведено дарувати подарунки на день народження. Для підготовки розповіді скористайся наведеними нижче запитаннями.

1. Які подарунки у вашій родині зазвичай дарують на день народження?
2. Чи можна дарувати квіти на день народження? Який їхній колір і кількість вважаються недоречними?
3. Коли заведено вручати подарунки: при вході до оселі, ідучи з гостей або за столом?
4. Що повинен/повинна говорити гість/гостя, вручаючи подарунок? Що відповідає іменинник/іменинниця?
5. Чи можна при цьому торкатися іменинника (-ці) або цілуватися й обійматися з ним/нею?
6. Чи заведено розглядати подарунки в присутності гостей?

Розкажи, як ти думаєш, які подарунки можуть не сподобатися твоїм друзям або подругам і чому.

Прочитай, які подарунки можна зробити своїми руками.

У багатьох країнах і культурах найдорожчим, пам'ятним і коштовним подарунком є той, що зроблений своїми руками. Адже цей подарунок, як правило, виготовлений у одному екземплярі, спеціально для винуватця свята. Існує велика кількість подарунків, які ти можеш зробити своїми руками. Пригадай малюнки, аплікації, вироби з пластиліну або природного матеріалу, які ти колись робив/робила в дитячому садку й дарував/дарувала близьким і друзям. Тепер ти став/стала дорослішим/дорослішою і можеш зробити багато інших цікавих і красивих речей, які стануть чудовим подарунком до будь-якого сімейного свята. Це можуть бути: 1) вироби з природного матеріалу, 2) аплікації з паперу, соломки та ниток, 3) вишивка на хусточці, рушнику тощо, 4) плетений шарфик, шапочка або серветка, 5) невеликий килимок, гобелен, 6) батик (розпис по шовку), 7) вироби зі шкіри – пояски, прикраси, декоративні квіти, торбинки тощо, 8) чеканка, 9) предмети, виліплені з солоного тіста або глини, 10) декоративні пластини з фанери, глини, солоного тіста тощо, 11) сплетена з мотузок сумочка або кашпо для квіткового горщика, 12) намисто, кулон, браслети з бісеру, глини, шкіри та ін., 13) гарно оформлений малюнок або каліграфічно зроблений напис, 14) м'яка іграшка або традиційна лялька тощо.

Напиши, які з перерахованих вище подарунків ти міг/могла би зробити своїми руками й навчити цього сусіда/сусідку по парті. _____

_____
_____
_____

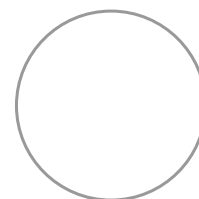
Скористайся моїм або своїм особистим шифром на стор. 84 і напиши, які подарунки ти мрієш отримати у свій день народження. _____

_____
_____
_____

Вибираючи подарунок, пам'ятай, що не варто:

- ☺ дарувати дуже дорогі подарунки;
  - ☺ дарувати те, що навряд чи може знадобитися;
  - ☺ дарувати те, що тобі дуже подобається, але до чого інший/інша байдужі;
  - ☺ дарувати рибок, хом'яка та ін., не дізнавшись заздалегідь, чи дозволять батьки твоєму/твоїй другу/подрузі тримати вдома тварин.
- Коли ти прийдеш у гості, пам'ятай, що не можна:
- ☺ вручаючи подарунок, розповідати, яка це важлива та дорога річ;
  - ☺ критикувати свій і чужі подарунки;
  - ☺ наполегливо розпитувати, чи сподобався подарунок.

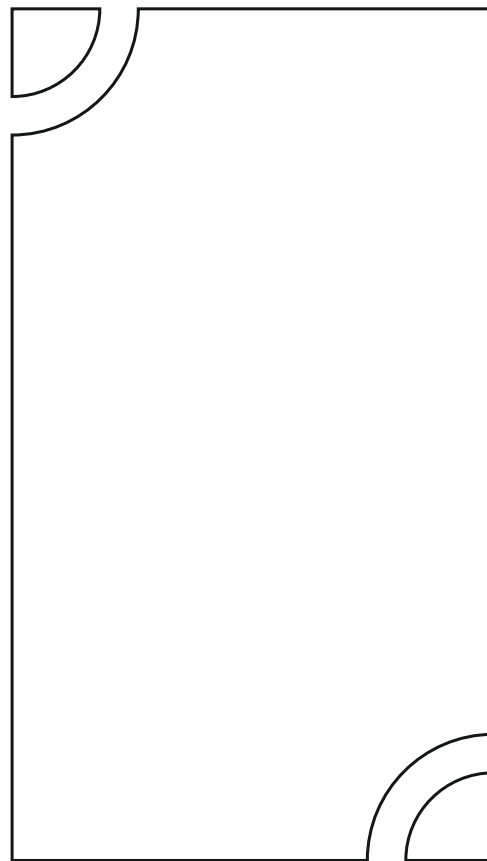
Прочитай і намалюй ілюстрацію до оповідання. Розкажи, як ти позбуваєшся нудьги.

ДВА ВОЛОХАТІ ПРИЯТЕЛІ

Чи знаєте ви, що в необхідного для людини відпочинку є два потворні сусіди? Їм дуже подобається, коли хто-небудь сидить без діла, дуже нудьгує й сумує. Завжди, коли людина хоче відпочити, поряд з нею з'являються двоє непомітних волохатих приятелів: хитра Лінь й обтяжливе Неробство. Оточують вони людину й починають дмухати на неї своєю заразливою тугою та нудьгою. Надихається людина такою заразою й відразу захворює на смуток, печаль і нудьгу. І тоді замість радісного відпочинку людина надовго залишається у владі сумного, поганого настрою та важких роздумів.

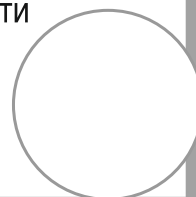
Багато людей, бажаючи відпочити, вдихають похмуре повітря Лінощів і Неробства. Але в кожній людині є зброя й ліки проти волохатих приятелів. Адже всім відомо, що Лінь і Неробство бояться цікавої роботи й терпіти не можуть, коли людина постійно чимось зайнята – читає, грає, подорожує, щось колекціонує.

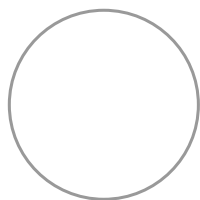
(За М. А. Андріановим)

Існує багато способів цікаво, корисно й весело проводити вільний час разом з рідними або з друзями. Наприклад, люди ще в давні часи придумали такі ігри, як шашки, шахи, нарди, доміно, карти, кості та ін. Можеш також попросити батьків пограти з тобою в такі відомі їм ігри, як «Міста», «Морський бій», «Ерудит». Для того щоб у них грати, досить одного-двох аркушів паперу й олівця. У ці ігри можна грати вдома, на природі та в подорожі. Здавна велику радість людям приносила спільна творчість – малювання, рукоділля (шиття, плетіння, вишивання, виготовлення макраме та ін.), художня аплікація, ліплення, випалювання по дереву та ін. Причому навчитися всіх премудрощів цих ремесел не так уже й складно.

Дуже весело та корисно можна провести час, подорожуючи пішки парком або лісом Сумщини чи просто гуляючи околицями свого населеного пункту. Якщо немає такої можливості, хоча б у дворі або на найближчому спортивному майданчику пограйте в бадмінтон, волейбол, баскетбол, футбол. Спільний похід у цирк, театр, на концерт або в кіно дасть вам змогу краще пізнати одне одного, обмінятися думками. І, звичайно, дуже важливо, щоб ваші сімейні свята не перетворювалися просто на велике пригощання. Спробуй придумати разом з батьками або запропонуй їм різні ігри та конкурси, у які ви можете пограти разом з гостями. Підберіть музику для пісень і танців, і тоді ваше свято буде по-справжньому цікавим та незабутнім.

ЗНАЙОМСТВО З НАВКОЛИШНІМ РОСЛИННИМ СВІТОМ

Прочитай вірш Наталії Тріщ «Таємниці шкільного подвір'я». Розкажи, які рослини ти бачиш навколо своєї школи. Які з них тобі подобаються і чому?

Я до школи поспішаю,
Все навколо розглядаю,
При стежині у рядочок
Стали клени і дубочки,
У траві жучки й мурашки,
На деревах спритні пташки.
Золоте вбрання у клена,
А ялиночка – зелена,
В кольоровім цвіті клумби,

Дятел стукає на дубі.
Он горобчики стрибають,
Бджоли з квіток мед збирають.
Зграйкою летять синиці...
Скрізь свої є таємниці.
На подвір'ї школи чисто,
Он калина у намисті,
Наче просить не смітити
І довілля захистити.

Вибери серед малюнків зображення тих рослин, які ти бачив/бачила під час природознавчої екскурсії в зеленій зоні, у лісі, в степу. Розкажи, як вони називаються твоєю рідною мовою і що ти про них знаєш. Пограйся з однокласниками/однокласницями – сплетіть «віночок» з рослин. Спочатку необхідно домовитися, хто якою рослиною або квіткою назветься. Потім ведучий/ведуча має назвати себе й запросити рослину – свого/свою сусіда/сусідку в парку, лісі або степу – узяти його/її за руку, і так поступово «заплететься» вінок з рослин твого регіону.

БЕРІЗКА

ГЛІД

ДЕРЕВІЙ

ЗВІРОБІЙ

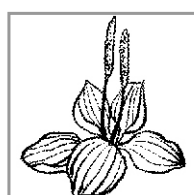
КОВИЛА

КОНВАЛІЯ

КУЛЬБАБА

ПОДОРОЖНИК

ПОЛІН

ПРОЛІСОК

ТЕРЕН

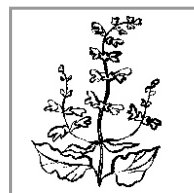
ТРОЯНДА

ЧЕБРЕЦЬ

ЧИСТОТІЛ

ШАВЛІЯ

Розкажи, як ти розумієш ці прислів'я й приказки. За допомогою мого шифру або придуманого тобою на стор. 84 напиши останню приказку.

Ліс не школа, а всіх учить. Ліс і вода – брат і сестра.
Ліс нас зігріває, годує, одягає, зелений дах від спеки вкриває.
Багато лісу – не губи, мало лісу – бережи, немає лісу – посади.

Прочитай вірш «Правила розвідників природи» Н. Рижової в перекладі Д. Кононенка. Розкажи, чи був у тебе досвід відпочинку на природі. Яке із правил розвідників/розвідниць природи ти вже виконував/виконувала? Чи стикався/стикалася ти з негідною поведінкою людини в лісі або в парку? Як ти можеш захистити природу?

Якщо в ліс прийшли гуляти, Запах свіжості вдихати, Грайся, бігай і стрибай, Тільки, цур, не забувай, Що не треба тут кричати, Навіть голосно співати. Звірі налякаються І порозбігаються. Гілки в дуба не ламай І дивись не забувай	Із трави сміття прибрати, Квіти тут не треба рвати, Із рогатки не стріляти – Ти ж прийшов не убивати! Хай метелики літають – Чи ж вони вам заважають? Тут не треба всіх ловити А чи палицею бити. Ти у лісі тільки гість. Тут господар – дуб і дрізд.	Їх не знищуй до ноги – Нам вони не вороги! Бережи їх і пильнуй, Годівнички їм змайструй! Будь-яке тоді звірятко – Чи то білка, чи зайчатко, Їжачок чи з річки риба Скажуть: «Ти – мій друг! Спасибі!»
--	--	---

Прочитай назву рослини, поширеної у нашому регіоні. Дізнайся у дорослих, які страви можна приготувати з цією рослиною.

аКпРилОПмзИяВушА _____

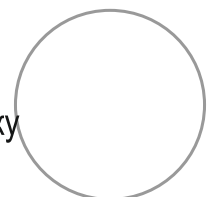

Чи відомо тобі, що довгий час люди користувалися чорнилом, яке виготовляли з висушених та розмелених галів – горішків, які утворювалися з листя дуба, після того як на нього відкладали яйця комахи? У суміші із залізним купоросом утворюється стійка чорна фарба, завдяки якій до нас дійшли перші рукописні книжки наших далеких предків. А вчені-археологи підтверджують, що першими «хлібними» рослинами треба вважати не сучасні жито та пшеницю, а дерево дуб, а точніше, розтерті в борошно жолуді.

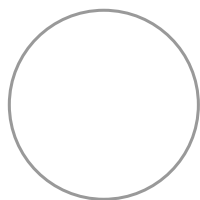
Відгадай загадки про природу навколо тебе. Склади ребус до відгадки загадки, яка сподобалася тобі найбільше.

Що повітря очищає, Вдень від спеки захищає Ще й від вітру в час негоди, Й є частинкою природи.	На дереві гойдається, Жупан колючий має. На літо одягається, А восени скидає.	Батько синів тисячі має, кожному шапочку справляє.
---	--	---

ВОДОЙМИ ТА ЛІСИ: МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ АКТИВНОГО ВІДПОЧИНКУ

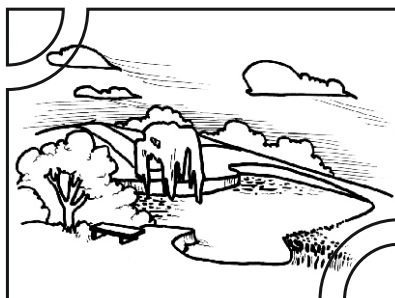
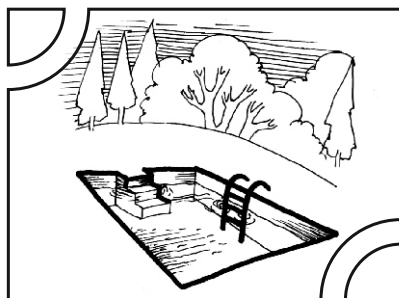
Маршрут – заздалегідь на-
креслений шлях руху з указів-
кою основних пунктів зупинки.
Активний відпочинок –
це єднання з природою, цікава
подорож, наповнена активними
засобами пересування

Екотурист – людина,
яка відвідує незаймані куточки
природи разом із досвідченим
екскурсоводом, який відповідає
за дотримання правил відпочинку
людей, безпечного для
навколишньої природи

Згадай або дай визначення, що таке «водойма». Розфарбуй малюнок, що зображує яку-небудь водойму, розташовану у твоєму регіоні. Розкажи, які річки, озера, ставки й водосховища є у твоєму регіоні. Яку мінеральну воду нашого краю ти пив/пила або знаєш?

Розкажи, яку рибу можна ловити в річках, озерах і ставках Сумської області. Придумай анаграми до назв риб, яких можна побачити у водоймах твого регіону або в супер-маркеті. Обміняйтеся зошитами із сусідом/сусідкою по парті і спробуйте їх розгадати.

Як ти розумієш приказки?

Німий як риба. Як риба у воді. Слизький як вугор. Не вчи рибу плавати.

Скоро літо, багато дітей будуть відпочивати – купатися й засмагати на річці, морі, ставку. Які правила поведінки біля водоймищ тобі відомі? Які небезпеки можуть тебе очікувати під час відпочинку? Як їм можна запобігти? Спробуй скласти пам'ятку та поділися своїми знаннями з однокласниками та однокласницями.

Ванна – посудина для купання й занурення в неї різних частин тіла; лікування, зміцнення тіла через дію води, повітря, піску, сонячного світла тощо на всю його поверхню

Сонячні ванни – спосіб лікування людей з використанням могутніх лікувальних властивостей сонячних променів. Під їхнім впливом покращується самопочуття, з'являється бадьорість, зростає працездатність, пришивається загоювання ран

Повітряні ванни – лікування повітрям, що полягає в дії повітря на оголене тіло, захищене від прямого сонячного випромінювання, протягом деякого нетривалого часу. При цьому відбувається загартовування організму, покращуються сон, апетит, самопочуття, підіймається настрій

Лікувальні грязі – це жирний мул, що накопичується на дні солоних лиманів та озер. Лікувальні грязі не схожі на звичайну грязь ні на вигляд, ні за складом. Вони блискучі, маслянисті, особливого перламутрово-сірого або чорного кольору й більше схожі на крем

Чи знаєш ти, що за легендою Чорне море давні греки називали «Понт Аксінський» – «Море Негостинне», тому що воно було дуже підступним, адже більшість його берегів – це неприступні скелі, об які розбивалися багато кораблів? Пізніше, коли греки-мореплавці вивчили вітри, морські течії, знайшли зручні бухти та побудували порти, вони почали називати його «Евксінос Понтос» – «Море Гостинне». Довгий час у Європі Чорне море називали «Скіфське», через те що на його північних берегах багато сотень років мешкали племена скіфів. Лише близько 1000 років тому з'явилася й потім поширилася у світі назва «Чорне море». Чому таке синє море раптом стало «чорним»? Існує багато легенд і припущень. Одне з них придумали моряки, які помітили, що глибоко занурений у море залізний якір дуже швидко змінює свій колір і стає чорним. Учені припускають, що це відбувається через сірководень, який міститься на глибині моря. Інше припущення базується на спостереженні жителів прибережних сіл у сучасній Туреччині: вони помітили, що в певний період часу починають квітнути водорості й через це вода ніби забарвлюється в чорний колір. Ще одне припущення висунули вчені, які вивчали східні мови. Виявляється, у деяких східних мовах колір може символізувати сторони світу, зокрема білий колір – південь, а чорний колір – північ. Тож Чорне море, або, як його називають турки, «Кара деніз», може означати «Північне море», на відміну від Середземного моря – «Ак деніз» («Білого моря»), розташованого на півдні країни. Також саме через Чорне море колись проходив найпівнічніший шлях, яким подорожували торгові каравани зі Сходу на Захід.

Прочитай вірш «Повітря» у пер. Д. Кононенка. Навіщо людині потрібне повітря? Коли повітря їй допомагає, а коли шкодить? Як можна не забруднювати його?

Воно – прозора невидимка,
Без кольору легенький газ
І невагомою хустинкою
Всіх разом огортає нас.
У лісі, де росте ялиця,
Де дуб росте в траві густій,
Живе у ньому дух живиці,
Воно як запашний настій.

Воно теплом улітку віє
І холодить, коли зима,
Коли гуляють сніговії,
Де широчінь полів німа.
Хоч ми його не помічаєм,
Воно неначе той бальзам.
Його ми просто всі вдихаєм –
Без нього не прожити нам!

Прочитай вірш учительки зі Львівщини Ірини Залізної «Ліс». Розкажи, чи ходиш ти в ліс із дорослими збирати гриби, горіхи, лікарські рослини та ягоди. Що саме ви збираєте? Як це відбувається? Які назви дарів лісу ти знаєш? Що в лісі тобі подобається найбільше?

Краплиночками ранньої роси,
Промінчиками лагідного сонця
Нас всіх запрошує у гості ліс,
Гостинці нам приносить на долоньці.
Щоб були рум'яні щічки –
Він дарує нам сунічки.
Щоб порадувать дитину –
Їй дає смачну ожину.
Беруть діти козубочки
І збирають тут грибочки.
Пройдіть лісом по стежині,

Зберіть лікарські рослини.
І вдихніть на повні груди.
Дарує ліс здоров'я людям.
Я подякувати лісу хочу
І йому даруночки зробити:
Сіна лосеві узимку принесу досхочу,
Не забуду годівницю оновити.
Я не буду кривдити звіряток.
Не ламатиму дерев ніколи.
Ліс для мене наче справжнє свято.
Йду до лісу мов до школи.

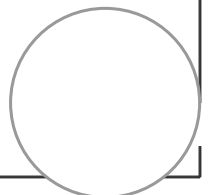
Розкажи, які ти знаєш їстівні та отруйні, небезпечні гриби. Чи знаєш ти, як можна їх відрізнити? Які правила треба виконувати, щоб не нашкодити ані природі, ані своєму здоров'ю?

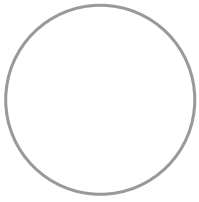
Грибниця – підземна частина гриба; місце, де він народжується; його «корінці», що складаються з тонких ниток

ПОРАДИ ГРИБНИКАМ

- ☺ Гриби не можна зривати, висмикувати із землі. Ніжку гриба потрібно акуратно зрізати ножом.
- ☺ Не можна розривати мох, оскільки грибниця від променів сонця загине.
- ☺ Незнайомі гриби не бери до рук. Не зривай гриби даремно, навіть якщо вони отруйні, адже грибами харчуються тварини.
- ☺ Збирай гриби в кошик чи провітрювану тару.
- ☺ Не збирай грибів поблизу сміттєзвалища, близько автомагістралей.

ЯК ОРГАНІЗУВАТИ СВІЙ ВІДПОЧИНОК. ПІДКОРЮВАЧІ ЧАСУ

А чи розмірковував/розмірковувала ти, що потрібно для вдалої подорожі? Напевно всі мандрівки, канікули в минулому для тебе планували батьки. Деякі з цих мандрівок тобі подобалися більше, деякі – менше. Якись із них вдалося спланувати детально, із цікавою програмою та зустрічами. А деякі могли бути досить спонтанними. Звісно, обговорення всіх деталей не гарантує, що мандрівка буде вдалою. Але підготовка все одно зменшить імовірність неприємних сюрпризів та непередбачуваних витрат. А процес підготовки до майбутньої подорожі вже принесе задоволення й подарує приємне очікування.

Спробуймо спланувати твої найближчі вихідні. Цього разу в тебе буде можливість провести їх так, як заплануєш ти. Ба більше, уся родина має слухати тебе, як капітана корабля. Але є дві важливі умови: вибрати з батьками дати вихідних та узгодити бюджет (тобто скільки коштів ви можете витратити протягом цих вихідних). Здається важким виконати умови? Спробуймо зробити самостійні кроки й подивимося, до чого приведе експеримент.

1. Обрана дата вихідного дня
2. Запиши, будь ласка, обов'язкові справи твоєї сім'ї на ці вихідні. Хай їх буде не більш ніж три. Адже у вас має залишитися час для спілкування та запланованих тобою подій.

Список обов'язкових справ на «___» _____ 20__ року:

1. _____
2. _____
3. _____

3. Запиши ті активності й заходи, які, на твою думку, є цікавими для тебе та інших членів родини. Це можуть бути як організовані кимось заходи (виставки, кінотеатр, різноманітні шоу), так і власноруч (домашня вистава або театр тіней, пікнік, поїздка до ботанічного саду або виготовлення снігового замку тощо). Нехай цих «цікавинок» також буде три.

Цікавинки для нашої родини:

1. _____
2. _____
3. _____

4. Наступний важливий етап. Для того щоб встигнути зробити все й добре провести час, заздалегідь пропиши кроки – що потрібно зробити кожному із членів родини. Наприклад, для організації пікніка в парку вам потрібно:

1. Переглянути прогноз погоди.
2. Визначити місце для відпочинку й дізнатися про умови перебування там.
3. Взяти широку ковдру, щоб усім вистачило місця, або туристичні килимки, якщо місце відпочинку не обладнане спеціальними місцями для сидіння.

4. Вимити овочі та фрукти вдома.
5. Підготувати канапки та напої.
6. Узяти посуд, серветки та засоби для прибирання за собою після пікніка.
7. Узяти спортивне приладдя для ігор на свіжому повітрі (бадмінтон, м'яч, тарілку фрісбі тощо). Якщо поруч є водоймище, треба подумати, чи захочете ви порибалити, і взяти необхідне знаряддя. Якщо хтось у родині захоче поплавати, не забути про рушники та купальні костюми.
8. Продумати маршрут руху та підготувати засоби для пересування. Навігатор або гугл-карти, які доступні для користування на багатьох електронних девайсах, можуть вам допомогти скласти найзручніший маршрут. Якщо ви поїдете на велосипедах, потрібно підкачати колеса, подумати про кріплення речей для пікніка тощо. Якщо автомобілем – вчасно заправити його паливом, покласти насос та запасне колесо тощо. Якщо громадським транспортом – подивитися, скільки часу це займе й де треба робити пересадки.
9. Підготувати аптечку для першої допомоги, ліхтарик і фотоапарат із запасними батарейками для цікавого фотозвіту про ваш родинний відпочинок.

Таких пунктів може бути багато. Деякі з них можна виконати заздалегідь (пункти 1–2, 4, 6–8), а деякі потребують підготовки в день запланованого пікніка (пункти 3 і 5). Але якщо ти все добре та вчасно сплануєш, то відпочинок принесе радість усім.

Зазвичай батьки скаржаться на те, що їм не вистачає часу на відпочинок. Можеш сам/сама навчитися добре спланувати час і допомогти близьким стати «підкорювачами часу». У цьому тобі допоможе письменник Стівен Кові. Він запропонував свою систему, як не забувати про важливі справи та встигати робити завдання вчасно. На додачу до цього бути в доброму гуморі та не перевтомлюватись.

СЕКРЕТ СТВЕНА КОВІ

Усі свої справи він сортував «по квадратах» – як мама сортує білизну перед пранням, щоб речі не пофарбувалися та не зіпсувалися. Так само Стівен Кові сортував події на важливі та неважливі, термінові й нетермінові.

Термінові – дії, які потрібно виконати в першу чергу. Важливі справи також не можна відкладати. Як же діяти, як встигнути скрізь? Дуже просто. Потрібно «розкласти» всі перелічені справи в потрібні квадрати. І намагатися, щоб справ у квадраті «Нетермінові – Важливо» було більше. Це допоможе тобі якісно виконувати свої обов'язки. Також корисно справи неважливі і нетермінові зовсім прибрати. Адже вони забирають такий дорогоцінний час, який ти можеш присвятити відпочинку або іншим важливим справам. У квадраті «Неважливо – Термінові» містяться справи, які не можна відкласти. Але не обов'язково робити їх самому, головне – вчасно попросити близьких про допомогу. Наприклад, це може бути прогулянка з собакою, якого подарували сестричці. Собака не твій, відповідальна за нього сестричка. Але вона зараз хворіє або має готуватися до контрольної. У такому разі

	Термінові	Нетермінові
Важливо	 Термінова справа	 Якість
Неважливо	 Допомога одне одному	 Витрачання часу

ти можеш допомогти їй. Так само ти можеш просити допомоги, якщо справа термінова, але в тебе є наразі важливіші.

Головне правило: ти маєш виконувати свої важливі термінові й нетермінові справи вчасно. Про твої здібності гарного планування можна сказати, якщо більшість твоїх справ потрапили у квадрат «Нетермінові – Важливо». Це означає, що ти можеш завчасно спланувати події. І ще знайти час на допомогу іншим. Подивись на свій список обов'язків для організації вихідного дня. І розподіли справи на потрібні квадрати. Якщо ти будеш дотримуватися його хоча б протягом одного місяця при виконанні своїх шкільних і домашніх завдань, результати й успіхи не забаряться!

Проаналізуй, чи відмовився/відмовилася ти від деяких обов'язків у результаті сортування. Кого ти попросиш про допомогу для справ другорядних, але термінових?

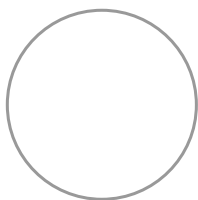

Пропонуємо тобі потренуватися, щоб не губитись у довгих списках справ. Один з варіантів складання списків нам припав до душі. Це такий варіант оформлення, де буде добре видно, хто й за що є відповідальним. Оскільки він є візуальним (намальованим, з використанням картинок і символів), тому краще запам'ятовується нашим мозком (дивись додаток до подорожі на стор. 87).

Потрібно підготувати малюнок «Незвичайний небокрай», у центрі якого головна справа, котру треба виконати тобі або всій вашій родині. Це найбільша центральна хмаринка. У нашому прикладі – це організація сімейного пікніка. Наступний крок – провести промінчики від головної хмаринки. Кількість промінчиків дорівнює кількості людей, які беруть участь у події. У кожного члена родини є свої хмаринки – справи, які потрібно виконати. У когось буде більше, у когось – менше. Одразу буде помітно, у чому можна об'єднатися або допомогти іншому, виконавши свої обов'язки. Отже, потренуймося в опануванні цього корисного інструменту. Наразі в тебе є свій список важливих справ при організації сімейного відпочинку на вихідних. А тепер спробуй заповнити «незвичайний небокрай». Необхідні промінчики та хмаринки можеш домальовувати. А також доповнити малюнок символами, картинками та смайликами, щоб передати емоцію.

Такий інструмент, як «незвичайний небокрай», допомагає не тільки в підготовці до якоїсь події, шкільної вистави, подорожі. Також він стане у пригоді при вивченні уроків, переказі довгих текстів, вивченні віршів. Ти просто можеш зобразити замість хмаринки картинку, які будуть нагадувати наступний абзац тексту, його основну думку. Таким чином, перед очима матимеш картинку-підказку, яку ми краще запам'ятовуємо, ніж написаний у стовпчик текст. Повісь намальований небокрай на холодильник або над робочим столом у кімнаті й ти швидко вивчиш. Такий метод був відкритий ученим-психологом Тоні Б'юзенем і названий методом ментальних карток – карток для розвитку пам'яті та здібностей мозку. Він є досить ефективним як для твоїх однолітків, так і для дорослих.

НАШІ УЛЮБЛЕНІ ПІСНІ

Ти закінчуєш навчання. Трішки сумно з тобою розлучатися на цілих три місяці! Але ж попереду – канікули, які, я сподіваюся, ти проведеш ще цікавіше й насиченіше, ніж попередні! Адже ти тепер знаєш, як правильно потрібно розподіляти свій час і відпочивати! А який відпочинок, свято можуть обійтися без пісень? Спробуймо разом пригадати деякі вірші та деякі вже знайомі тобі пісні й не просто заспіваймо їх разом, а задумаймося про те, чого вони навчають. Сподіваюся, ці пісні зможуть допомогти тобі не лише відпочивати, а й учитися, працювати, долати труднощі й не забувати, якою має бути справжня людина та друг/подруга. Напиши на окремому аркуші слова своєї найулюбленішої пісні, яку ти співаєш, коли тобі дуже добре, або тієї, яка підтримує тебе, коли тобі стає сумно. Поділися «рецептом» твого гарного настрою з однокласниками та однокласницями.

Прочитай вірш Василя Симоненка «Наші улюблені пісні». Як ти гадаєш, за що дякує дідові автор цього вірша? Згадай, які пісні співали твої близькі. Які пісні з їхнього репертуару тобі подобаються найбільше і чому?

Я вірив, що краще всього –
Пісні, які знав дідусь.
Вмоцуюсь на коліна до нього
І в очі йому подивлюсь.
А він вимовляє, виспіває
Гарячі, прості слова –

І все давниною сивою
В очах моїх ожива.
І плачу було, і сміюся,
Як слухаю ті пісні...
Спасибі ж тобі, дідусю,
За те, що ти дав мені.

Прочитай уривки з пісні «У ритмі серця», яку написали О. Положинський і відома українська співачка Руслана. Якщо пісня тобі сподобається, спробуй знайти її в Інтернеті та заспівати разом із однокласниками та однокласницями.

Я хочу, щоб моє дерево було зеленим,
Щоб зла сокира його ніколи не торкалася!
Щоб колискова бабусина знов прийшла до мене
І щоб зі мною назавжди зосталася!
Я хочу, щоб мій будинок був високим і гарним,
Щоб поруч зі мною жили привітні люди!
Щоб кожне добре діло не лишалось марним
І щоб було так завжди та усюди!

А я хочу, щоб мої друзі ніколи не плакали
І щоб кожен пишався великою родиною!
Ми всі вчимося жити, і мені не однаково,
Ким я стану, коли виросту. Та головне – щоб був людиною!
Всі ми діти землі казково-чарівної!
Кожен з нас став її малою частиною!
Всі ми діти країни єдиної! Всі ми є сім'єю єдиною!

Приспів:

Є у кожного з нас
В серці мрія своя!
Знаю я, знаєш ти –
Це не сон!
То прийшов новий час –
Знаєш ти, знаю я –
Досягнути мети
Можна тільки разом!

Прочитай вірш М. Сингаївського «Мій друг Алі». Чи знайшов/знайшла ти нових друзів/подруг у цьому році?

На узбецькій сонячній землі
Я зустрівся з хлопчиком Алі.
Він далеко в полі за селом
Пас отару з татком-чабаном.
Бавився з вітрами, наче птах,
І на сонці, на вітрах засмаг.
Я сказав йому: «Салям алейкум!»
Зняв Алі червону тюбетейку,

Вишиту шовками, дуже гарну,
І подарував мені на згадку.
Подружили ми на довгі роки
З Алішером – другом чорнооким.
Добрих друзів я не забуваю,
Часто я листи їм надсилаю.
І летять вони, мов журавлі,
В край узбецький, де живе Алі.

Коли люди дружать, вони дуже тісно спілкуються, обмінюються своїми знаннями, думками, почуттями. Подаруй другу/подрузі яку-небудь пісню своєю рідною мовою. Допоможи йому/їй вивчити пісню, щоб ви могли співати її разом.

Закінчується навчальний рік. Прийшов час підбивати підсумки. Напиши, що нового ти дізнався/дізналася та чого навчився/навчилася за цей час. _____

Порівняй те, що ти написав/написала, з очікуваннями, які були в тебе під час нашої першої подорожі (стор. 3). Розкажи, наскільки вони справдились.

Спробуй за 12-бальною шкалою оцінити, як ти протягом цього навчального року:

відпочивав/відпочивала _____ допомагав/допомагала _____ дружив/дружила _____
навчався/навчалася _____ працював/працювала _____

Подумай, що тобі ще потрібно зробити, щоб стати кращим/кращою.

Розкажи, як ти хочеш провести літо. Обміняйся зошитами із сусідом/сусідкою по парті й напишіть одне одному свої побажання гарно провести канікули.

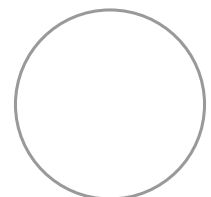

Правила розв'язання ребусів

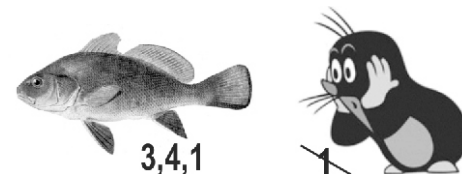
Правило 1. Зображені на малюнках предмети й живі істоти читаються як слова в називному відмінку однини.

Правило 2. Якщо малюнок перевернений догори ногами, то слово потрібно читати навпаки, тобто справа наліво. Наприклад, намальований догори ногами КИТ – читаємо ТИК.

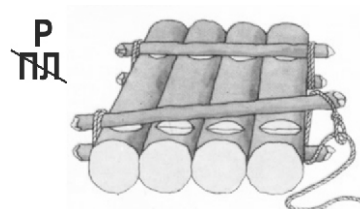
Правило 3. Коми після малюнка вказують, скільки букв потрібно відкинути з кінця слова, що позначає зображене на малюнку. Наприклад, намальована качка з двома комами після неї – відкидаємо дві останні букви і читаємо КАЧ. Перевернуті коми перед малюнком вказують, скільки букв потрібно відкинути на початку слова. Наприклад, намальований єнот з комою перед ним – відкидаємо першу букву й читаємо НОТ.

Правило 4. Над малюнком або під ним можуть з'явитися цифри. Кожна цифра – це номер букви у слові: 1 – перша буква слова, 2 – друга буква, 3 – третя тощо. Певний набір цифр під або над малюнком говорить про те, що потрібно узяти тільки ці букви та прочитати їх у вказаному порядку. Наприклад, намальована РИБА і цифри 3, 4, 1 під нею – читаємо БАР. Перекреслена цифра означає, що ця буква має бути опущена, вона не читається, «не грає», наприклад, на малюнку зображений КРИТ, під ним закреслена цифра 1 – значить, читаємо РІТ.

Правило 5. Знак рівності між буквами означає заміну букви (або сполучення букв) слова на іншу букву (або на сполучення букв). Знак рівності може бути замінений на стрілку. Дія заміни позначається і третім способом – букви, які замінюються, перекреслюються, а над ними пишуться ті, що замінюють їх. Наприклад, намальований ПЛІТ, а поруч перекреслені букви ПЛ і зверху буква Р – читаємо РІТ.

Правило 6. Букви можуть бути зображені всередині інших букв, над іншими буквами, під і за ними. Наприклад, усередині букви О намальовані букви ВК – читаємо «В букві О – ВК», тобто ВОВК. Зверху написані букви ВА, знизу Л – читаємо «ПІД ВА – Л», тобто ПІДВАЛ. Попереду написані букви ДА, ззаду ЧА – читаємо «ЗА ДА – ЧА», тобто ЗАДАЧА. Букви можуть бути зображені по поверхні інших букв. Наприклад, зображена велика буква Н, а по ній розкидані маленькі І – читаємо «ПО Н – І», тобто ПОНІ.

Правило 7. Перераховані вище прийоми можуть поєднуватися один з одним.

Шифри

Ключ до шифрограм

А	Б	В	Г	Ґ	Д	Е
Є	Ж	З	И	І	Ї	Й
К	Л	М	Н	О	П	Р
С	Т	У	Ф	Х	Ц	Ч
Ш	Щ	Ь	Ю	Я		

Спробуй придумати свої символи для кожної букви та склади свій особистий шифр

А	Б	В	Г	Ґ	Д	Е
Є	Ж	З	И	І	Ї	Й
К	Л	М	Н	О	П	Р
С	Т	У	Ф	Х	Ц	Ч
Ш	Щ	Ь	Ю	Я		

Список літератури

Англійські прислів'я [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.native-english.ru/proverbs/be-slow-to-promise-and-quick-to-perform>, <http://eduengl.ru/poslovicy/36-angliiskie-poslovicy-proznaniya.html>

Бібліотека української поезії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://poetyka.uazone.net/>

Бьюзен Т., Бьюзен Б. Интеллект-карти. Практичне застосування. – Б. м. : В-во «Попурі», 2010.

Великий тлумачний словник сучасної української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.slovnuk.net/>

Весёлый Новый год и Рождество / Сост. С. Лапина. – Х. : Книжный клуб, 2006. – 256 с.

Вірші про Дбайка (збірник). Тамара Коломієць [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.megaznaika.com.ua/lyrics/virshi-pro-dbajka-zbirnyk/>

Вірші про дружбу для дітей [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dovidka.biz.ua/virshi-pro-druzhbu-dlya-ditey/>

Географія Сумської області: природа, населення, господарство / А. О. Корнус, І. В. Удовиченко, Г. Г. Леонтьєва, В. В. Удовиченко, О. Г. Корнус. – Суми : ФОРМ Наталуха А. С., 2010. – 184 с.

Готтман Дж., Деклер Д. Емоційний інтелект дитини. – Б. м. : В-во «Манн, Іванов і Фербер», 2015.

Грецькі прислів'я [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gnomikologikon.gr/greek-proverbs.php?page=9>

Гурин Ю. Новые загадки для самых маленьких. – СПб. : Кристалл, 1998. – 265 с.

Данильченко О. С. Річкові басейни Сумської області : геоєкологічний аналіз : монографія. – Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2019. – 270 с.

Деловой этикет. – К. : Альтер-пресс, 2004. – 352 с.

Дитячі загадки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mama-tato.com.ua/article/a-438.html>

Єврейські прислів'я та приказки. – К. : Дніпро, 1990. – 256 с.

Еврейские праздники и обряды. – Симферополь : Реноме; Х. : Свитовид, 2001. – 304 с.

Загадки про природу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dovidka.biz.ua/ukrayinski-zagadki-pro-prirodu/>

Загадки про природу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://teacher.at.ua/publ/zagadki_pro_roslini_lisu_sadu_ta_gorodu/19-1-0-18780

Згуровская Л. Крым. Природоведческая книга. – Симферополь : Бизнес-Информ, 2001. – 352 с.

История еврейской общины. Сумы [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.fjc.org.ua/templates/articlecco_cdo/aid/1406572/jewish/ -htm

Кадетские корпуса XIX – нач. XX вв.: украинское измерение (система обучения и воспитания). – Київ : Преса України, 2012. – 272 с.

Клімат Сумської області / В. А. Тюленева. Суми : СумГПИ ім. А. С. Макаренка, 1989. – 24 с.

Ковальчук О. Українське народознавство. – К., 1992.

Кові Шон. Сім звичок високоєфективних підлітків. – Львів : В-во Старого Лева, 2015.

Кримська коліска / За ред. М. А. Араджіоні. – К. : Голов. спеціаліст. ред. літ. мовами нац. меншин України; Симферополь : Центр етносоц. дослідж., 2002. – 200 с. : іл. – Болг., вірм., грец., нім., кримськотатар., рос., укр.

Кузнецов И. Н. Язык мимики и жестов. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2007. – 251 с.

Культура добрососедства: Трудимся, учимся и отдыхаем вместе. Рабочая тетрадь для 3-го класса общеобразовательных школ АРК / Авт.-сост.: Е. В. Алмазникова, М. А. Араджіоні, Л. В. Наумова, Н. В. Синицина. – Симферополь : АнтикВА, 2008. – 88 с.+IV с. ил.

Куртиев Р. Календарные обряды крымских татар. – Симферополь : Крымучпедгиз, 1996. – 64 с.

Лісівник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lesovod.blogspot.com/2015/09/blog-post_67.html

Лопатина А., Скребцова М. Секреты мастерства: 100 уроков о профессиях и мастерах. – 3-е изд. – Москва : Амрита-Русь, 2007. – 336 с.

Лучшие идеи для весёлой компании : Игры, конкурсы, розыгрыши / Сост. Э. В. Плешкова. – Харьков – Белгород : Книжный клуб, 2008.

Макарчук С. А. Етнографія України. Навч. посібн. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – Львів : Світ, 2004. – 520 с.

Малюнок «Квадрати Кові» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://it-ua.info/news/2014/12/11/clepokladannya-kontrol-dyalnost-na-osnov-matric-eyzenhauera.html>

Музей іграшки в Празі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://wikukrfaq.ru/putivniki/2211-ivan-shtajger-ta-jogo-unikalna-kolekcija-v-muzei.html>

Муравська І. Р., Бутузова С. Ю. Моя Україна. Робочий зошит з українського народознавства для молодшого шкільного віку. – Х. : НМЦ «Школяр», 1997. – 80 с.

Навички майбутнього підприємця, які потрібно розвивати в дитині [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.entrepreneur.com/article/252004>

Огурцова Л. Волшебная страна. – Симферополь, 2006. – 64 с.

Орлов В. 300 забавок, віршів, головоломок / Пер. з рос. О. Г. Тимохіної. – Донецьк : Стакер, 1999. – 320 с.

Орлов В. Чарівна парасолька / Пер. з рос. О. Г. Тимохіної. – Донецьк : Стакер, 1998. – 320 с.

Панченко Я. А. Словарь владского диалекта цыганского языка (рукопис).

Перший повний переклад Корану українською мовою [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://risu.org.ua/ua/index/all_news/other_confessions/islam/35605/

Пиз А., Пиз Б. Новый язык телодвижений. Расширенная версия. – Москва : Эксмо, 2006. – 416 с.

Під одним небом : Фольклор етносів України. – К., 1996. – 256 с.

Повх Л. П. Наше місто превеселе : Вірші для дітей. – Ужгород : ТОВ «Іва», 2017. – 48 с.

Повх Л. П. Різбив майстер колісочку : Вірші для дітей. – Ужгород : Карпати, 2017. – 48 с.

Покиденко Л. А. История украинского еврейства в документальных и печатных источниках Государственного архива Сумской области: Путеводитель. – Сумы : СОТ изд-во «Козацький вал», 2001. – 166 с.

Польські прислів'я [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://polki.pl/rodzina/uroczystosci-rodzinne,przyslowia-o-pracy,10304387,artykul.html>; <http://polki.pl/rodzina/uroczystosci-rodzinne,przyslowia-o-przyjazni,10303521,artykul.html>

Пономарьов А. Українська етнографія. – К. : Либідь, 1994. – 318 с.

Пословицы и поговорки народов мира / Сост. М. П. Филипченко. – Москва : АСТ : Хранитель; СПб. : Сова, 2008. – 381 с.

Праця батьків. Хто вони за професією [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://teacher.at.ua/publ/pracija_batkiv_khto_voni_za_profesiju/21-1-0-22006

Прислів'я і приказки народів світу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.litword.ru/>

Рибальченко І. М. Взаємодія з батьками. – Х. : Вид. група «Осно-ва», 2007. – 208 с.

Рибальченко І. М. Супутник класного керівника. 1–4 класи. – Х. : Вид. група «Осно-ва» : «Триада+», 2007. – 176 с.

Робітничі професії у віршах / За заг. ред. Решетовської Л. М. – Ковель, 2009. – 93 с.

Руки для праці потрібні людині [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.poetryclub.com.ua/getpoem.php?id=358385>

Світ дитини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.abetka-logopedka.org/pryslivya-pro-pratsyu.htm>

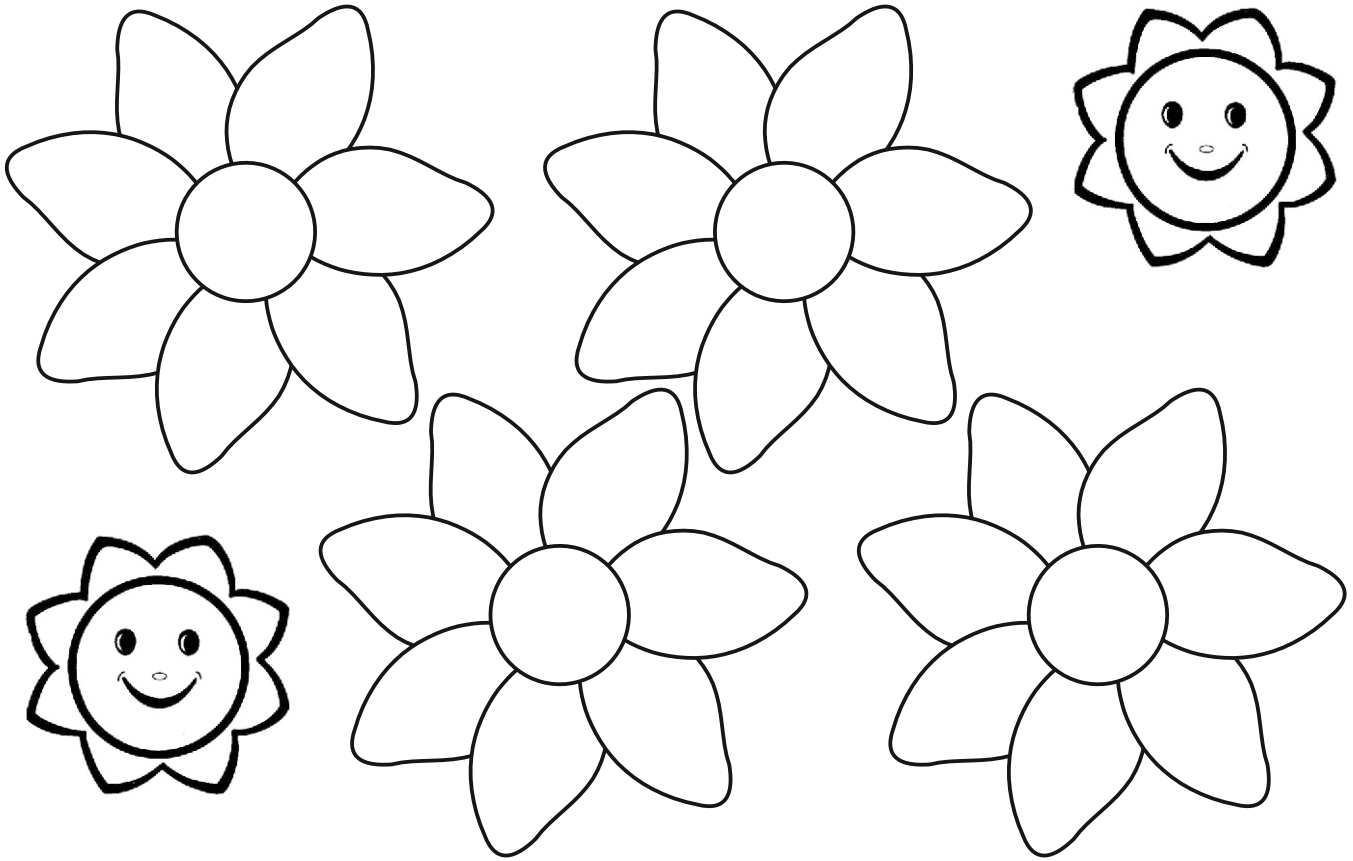
Свято в нашому домі. – К. : Реклама, 1981. – 120 с.

ДОДАТОК ДО ПОДорожі 3 (СТОР. 15) ТА ДО ПОДорожі 10 (СТОР. 41)

ДОДАТОК ДО ПОДорожі 24 (СТОР. 81). Малюнок «Незвичайний небокрай»

Навчальний посібник
Культура добросусідства. Частина 3: Учимся, працюємо та відпочиваємо разом.
Сумщина. Робочий зошит для дітей і матеріали для батьків і вчителів

Автори-укладачі видання: М. А. Араджионі, А. В. Вознюк.
Художники: С. Землянкіна, І. Зіновкіна, Г. Майорова, М. Михалюк, В. Шиллер, В. Чіпурко.
Редактори: М. А. Араджионі, Н. М. Овчарук.
Перекладачі: Т. М. Захарова, Д. А. Кононенко, О. Г. Тимохіна, Т. Д. Ткачук.
Дизайн: М. Г. Козлова. Коректор: Н. М. Овчарук.

Формат: 60x84 $\frac{1}{8}$.
Гарнітура Arial. Ум. друк. арк. 9,76.
Видавництво ТОВ «Прометей»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців,
виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 5212 від 19.09.2016 р.

Підготовка електронної версії адаптованого посібника здійснена в рамках виконання проєкту «Promoting the development of active citizenship, tolerance and understanding in educational institutions and communities of Ukraine. Part II» Інформаційно-дослідного центру «Інтеграція та розвиток» за фінансової підтримки Посольства Королівства Норвегії в Україні (проєкт UKR-21/0003)

Norwegian Embassy